

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΠΕΖΑΡΟΥ

1. Τα πρώτα χρόνια (1749-1782)

Α. Καταγωγή. Ο Ιωάννης Πέζαρος γεννήθηκε στον Τύρναβο το 1749, σύμφωνα με την μοναδική πληροφορία του Κούμα.¹ Το όνομα του πατέρα του ήταν Δημήτριος.² Αδελφός του ήταν κατά πάσα πιθανότητα ο ηγούμενος της μονής του Σπαρμού Γεράσιμος, ενώ είχε δύο αδελφές που ήταν παντρεμένες, η μία στον Τύρναβο και η άλλη στην Τσαριτσάνη.³ Στην Τσαριτσάνη ο Πέζαρος είχε εξαδέλφους τους αδελφούς Δημήτριο και Στάϊκο χατζή-Κυρίτση, ονομαστούς βιοτέχνες-εμπόρους και κοινοτικούς άρχοντες της πόλης.⁴

Ο τρόπος με τον οποίο δηλώνεται το επώνυμο και προσφωνείται ο Ιωάννης Πέζαρος στις διάφορες φάσεις της ζωής του αντιστοιχεί στις συνήθειες της εποχής. Όπως είναι γνωστό, το επώνυμο προσδιοριζόταν από διάφορες παράγοντες, όπως το πατρώνυμο, τις επαγγελματικές δραστηριότητες, την καταγωγή ή τα έντονα ψυχοσωματικά χαρακτηριστικά του ατόμου. Στα πρώτα χρόνια του δημόσιου βίου του τον αποκαλούν *Ιωάννη [του] Δημητρίου*⁵ και τον προσφωνούν με την ιδιότητα του δασκάλου. Από το 1790, όταν χειροτονείται κληρικός, και κυρίως το 1794, όταν αναλαμβάνει επίτροπος της μητρόπολης της Λάρισας, παγιώνεται η ονομασία *διδάσκαλος παπα-Ιωάννης και Οικονόμος*. Από ορισμένους συγχρόνους του ο Ιωάννης Πέζαρος προσδιορίζεται με την επωνυμία *Κωφός*, επειδή έπασχε από βαρηκοΐα.⁶ Επιβεβαιώνοντας το γεγονός ο Κούμας σημειώνει ότι στις καθημερινές του συναναστροφές η ομιλία του έδειχνε *άμελημένη και υπότραυλος*,⁷ ενώ ο επίσης μαθητής του Γ.Αυξεντιάδης σε ένα νεανικό ξέσπασμα αναφέρεται στον κουφό και άλαλο δάσκαλο.⁸ Ο ίδιος ο Πέζαρος υπογράφει: *ο διδάσκαλος Τυρνάβου Ιωάννης ιερέυς ή Οικονομοδιδάσκαλος*. Με το όνομα αυτό παρέμεινε γνωστός στους συγκαίρινούς της περιοχής του και μετά το θάνατό του.

Από πολλές πηγές ο Τυρναβίτης δάσκαλος αναφέρεται με την επωνυμία *Πέτζαρης ή Πέτσαρης*. Ο μαθητής και βιογράφος του Κ.Κούμας αυτή την επωνυμία διόρθωσε σε *Πέζαρος*¹⁰ και επανέλαβε ο επίσης μαθητής του Διονύσιος Πύρρος,¹¹ επώνυμο με το οποίο έγινε τελικά γνωστός ευρύτερα. Η ετυμολογική προέλευση του επωνύμου *Πέτζαρης* από τη λέξη πέτσα = επιδερμίδα, δέρμα, κρούστα, αλλά, και μικρό πανί (από το ιταλικό *pezza*) μας οδηγεί σε δύο σκέψεις. Η μία αναφέρεται σε επαγγελματικές ασχολίες του πατέρα του δηλ. πιθανόν να ήταν υφαντής πάνινων υφασμάτων, κατασκευαστής πετσετών. Η δεύτερη εκδοχή είναι το επώνυμο *Πέτζαρης* να περιγράφει τη σωματική

καχεξία των μελών της πατρικής του οικογένειας, δηλ. λεπτοκαμωμένα και λιπόσαρκα. Από τους γιους του Ιωάννη Πέζαρου ο Δημήτριος διατηρεί το πατρικό *Πέτσαρης*, ενώ ο νεότερος Αλέξανδρος, ο οποίος υπήρξε λόγιος και δάσκαλος, υπέγραφε ως *Πέζαρ, Πέσαρ, Πέσαρης και Οικονομίδης*¹²

Ο Πέζαρος στα 1790 σε ηλικία 41 χρόνων παντρεύτηκε τη Βασιλική, κόρη του συμπατριώτη του Αλέξανδρου Σταμουλάκη, ο οποίος κατείχε καλή θέση στην τυρναβίτικη κοινωνία. Αμέσως μετά χειροτονήθηκε κληρικός και πήρε το αξίωμα του Οικονόμου και γι' αυτό η σύζυγός του αναφέρεται ως *Βασιλική Οικονόμεινα*. Από το γάμο απέκτησαν δύο γιους, τον πρωτότοκο (1791) Δημήτριο και το δευτερότοκο (1797) Αλέξανδρο, και μία κόρη, τη Μηλίτσα. Μετά το θάνατο του πατέρα τους (1806) οι γιοι του σπούδασαν στη Σμύρνη κοντά στο θείο τους, τον Κ. Κούμα, και τους πατρικούς τους φίλους, τον Κωνσταντίνο και Στέφανο Οικονόμο. Αργότερα, και κυρίως ο Αλέξανδρος, σταδιοδρόμησαν ως δάσκαλοι. Κανένας από τους τρεις γόνους του Ιωάννη Πέζαρου δεν παντρεύτηκε και έτσι δεν υπήρξαν απόγονοί του.¹³

Στενά με την οικογένεια του Πέζαρου συνδέθηκε και ο Κωνσταντίνος Κούμας. Η σύζυγός του Κούμα Ελένη ήταν αδελφή με τη Βασιλική, σύζυγο του Πέζαρου και οι δύο άντρες ήταν σύγαμπροι (μπατζανάκηδες).¹⁴ Επιπλέον, μετά το θάνατο της συζύγου του Κούμα στη διάρκεια της λοχείας, η οικογένεια του Πέζαρου και του πεθερού του ανέλαβαν τη φροντίδα της κόρης του Κούμα, Ελένης. Αυτή έζησε τα παιδικά της χρόνια στον Τύρναβο κοντά στην οικογένεια του Πέζαρου, μέχρι που κατέφυγε στον πατέρα της στη Σμύρνη.

Κλείνοντας το θέμα με τις πληροφορίες για την οικογένεια του Πέζαρου αναφέρουμε ότι το πατρικό σπίτι και το πολύτιμο αρχείο πτη Ιωάννη και Αλέξανδρου Πέζαρου περιήλθαν στην κυριότητα των συμπατριωτών τους αδελφών Δημητριάδη, οι οποίοι και διέσωσαν το αρχείο.¹⁵

B. Οι σπουδές του

B1. Στον Τύρναβο. Ο Ιωάννης Πέζαρος για πρώτη φορά φοίτησε στο σχολείο της γενέτειράς του. Αν κρίνουμε με βάση τις μαρτυρίες για τις χρονολογίες της γένεσης του και της παραμονής του στη Κοζάνη(1763),¹⁶ εκτιμούμε ότι έμαθε τα πρώτα γράμματα και διδάχτηκε τα *εγκύκλια* μαθήματα μέχρι το 1760 περίπου, σε ηλικία 12 χρόνων. Η ύστερη ευρυμάθειά του μας οδηγεί να σκεφτούμε ότι ο νεαρός Πέζαρος έδειξε από νωρίς την κλίση του για τα γράμματα, γεγονός που εκτίμησε η οικογένειά του, μολονότι ήταν φτωχή.

Στο σχολείο του Τυρνάβου, το οποίο από χρόνια είχε αποκτήσει καλό όνομα με την αδιάκοπη λειτουργία του, το επίπεδο σπουδών και τη φήμη των δασκάλων του,¹⁷ δίδασκε ο Ηπειρώτης δάσκαλος Λάμπρος Πάσχου. Στην περίοδο της διαμάχης του (1754-56) με το μητροπολίτη της Λάρισας Μελέτιο Β´¹⁸ δεύτερος δάσκαλος στον ταραγμένο Τύρναβο ήταν μέχρι το 1766 ο νεαρός Ιωάννης από τα Άγραφα, ο μετέπειτα σχολάρχης στο Ιάσιο.¹⁹ Αυτό τον επιφανή λόγιο είχε δάσκαλό του ο Ιωάννης Πέζαρος στα πρώτα χρόνια της φοίτησής του στο σχολείο.²⁰

B2. Στα Γιάννενα. Βασική αφετηρία των σπουδών του Πέζαρου υπήρξαν τα Γιάννενα. Η πόλη της Ηπείρου ήταν κέντρο διακίνησης εμπορευμάτων και ιδεών για ολόκληρο τον Ελλαδικό χώρο. Επικοινωνούσε εμπορικά με τη Δύση και την ενδοχώρα της Θεσσαλίας και επιπλέον διέθετε ανώτερα εκπαιδευτήρια, που ήταν ευρύτερα γνωστά. Άλλωστε, δεν υπήρχε άλλη επιλογή στον Ελλαδικό χώρο. Τα σχολεία των Αγράφων δε λειτουργούσαν παρά μόνο στη Φουρνά. Επιπλέον, οι δάσκαλοί του στον Τύρναβο, ο Λάμπρος Πάσχου και ο Ιωάννης Αγραφιώτης, ήταν απόφοιτοι της Γιαννιώτης σχολής του Μπαλάνου.

Στα μέσα του 18^{ου} αι. στα Γιάννενα λειτουργούσαν δύο σχολές με ανώτερο επίπεδο σπουδών.²¹ Η *Μαρουτσαία* σχολή, η οποία, όμως, είχε χάσει την αίγλη της μετά την αποχώρηση του Ευγένιου Βούλγαρη (1742-50). Η άλλη ήταν η σχολή του *Γκιάμνα (ή Μεγάλη)*, περισσότερο συγκροτημένη και γνωστή.²² Ο διευθυντής, ο Βασιλόπουλος Μπαλάνος, με την κοινωνική θέση του, την πολύχρονη διδασκαλία και το πρόγραμμα σπουδών καθιέρωσε ένα εκπαιδευτικό καθεστώς μη επιδεχόμενο αμφισβήτηση. Στα 1760 τον *περίβλεπτον* Μπαλάνο διαδέχτηκε ο απόφοιτος της σχολής και γιος του Κοσμάς Μπαλάνος. Μολονότι υστερούσε σαφώς από τον προκάτοχό του και σε γνώσεις και σε ικανότητες, ο Κοσμάς δίδασκε επιλεκτικά και *νεωτερικά* μαθήματα.

Εκείνη την περίοδο, 1760-63 περίπου, ο νεαρός Πέζαρος βρισκόταν στα Γιάννενα και παρακολουθούσε τις παραδόσεις του Κοσμά. Επειδή ήταν ξενομερίτης, υποθέτουμε ότι διέμεινε στο οικοτροφείο της σχολής. Η φιλική σχέση που αναπτύχθηκε μεταξύ των δύο ανδρών διατηρήθηκε μέχρι σχεδόν το τέλος της ζωής τους, όπως καταγράφεται σε επιστολή.²³

Για τα μαθήματα και τους συγγραφείς που διδάχτηκε ο Ιωάννης Πέζαρος δεν έχουμε σαφείς πληροφορίες. Στηριζόμαστε σε όσα αναφέρει ο Π. Αραβαντινός για το πρόγραμμα σπουδών της Μπαλαναίας σχολής, το οποίο ακολουθούσαν όλοι οι Μπαλάνοι.²⁴ Οι σπουδαστές από τις κατώτερες προς τις ανώτερες κλάσεις διδάσκονταν: τα έργα αρχαίων ελλήνων και εκκλησιαστικών συγγραφέων με βάση την *Εγκυκλοπαίδεια Φιλολογική* του Ι. Πατούσα, τη *Γραμματική* του Λάσκαρη (κυρίως), τη *Λογική* του Γ. Σουγδουρή, του Θ. Κορυδαλέα και Αλ. Μαυροκορδάτου, θεολογικά έργα του Ι. Δαμασκηνού και του Γ. Κορεσίου, και την *Οδό Μαθηματικής* των Μ. Ανθρακίτη και Β. Μπαλάνου. Με γλώσσα διδασκαλίας την εκκλησιαστική και αρχαίζουσα ελληνική προηγούνταν τα πεζά κείμενα και ακολουθούσαν τα ποιητικά έργα του Ησίοδου και Θεόκριτου, οι πρώτες ραψωδίες της Ιλιάδας και ολόκληρη η Οδύσεια. Οι μαθητές εξασκούνταν στην επεξεργασία των κειμένων (εξήγηση, γραμματική, σύνταξη, κλπ) με τη μέθοδο της *ψυχαγωγίας* (παράθεση συνώνυμων λέξεων), η οποία ήταν σε χρήση από τα βυζαντινά χρόνια. Για την παραγωγή γραπτού λόγου, δηλ. σύνθεση κειμένων στην αρχαία γλώσσα, το εκπαιδευτικό σύστημα χρησιμοποιούσε τη μέθοδο της *θεματογραφίας*, ακολουθώντας τη συγκεκριμένη σύνταξη των ρημάτων και έχοντας υποδείγματα τα *Προγυμνάσματα* του Αφθονίου και τις *Επιστολές* του Κορυδαλέα.²⁵

Μολονότι ο Πέζαρος παρακολουθεί μια συγκροτημένη και καλή σχολή για την εποχή του, φαίνεται να μην ικανοποιείται. Οι ανανεωτικές ιδέες που έχει αναπτύξει από τα Γιάννενα ο Βούλγαρης διαδόθηκαν ευρύτατα στους πνευματικούς κύκλους. Ο ριζοσπαστισμός των ιδεών, όπως φαινόταν για την εποχή, δημιούργησε νέα δεδομένα στην πνευματική ζωή και στην εκπαίδευση. Η "αυτόνομη" πορεία των Μπαλάνων μακριά από τις νέες ιδέες έδειχνε ολιγαρκής. Ο νεαρός Πέζαρος με οξυδέρκεια και διαίσθηση ασπάζεται τις νέες ιδέες και αναζητεί τρόπους για να διδαχτεί συστηματικά τη φιλοσοφική σκέψη του Βούλγαρη. *''Από πόθον τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας φλεγόμενος μ' ὄλον ὅτι ἦτο πένης''*,²⁶ γράφει χαρακτηριστικά ο Κούμας, αναζήτησε να μεταβεί στο Άγ.Όρος, όπου υπήρχαν ακόμη οι τελευταίοι -χρονολογικά- μαθητές του Βούλγαρη. Από τυπικός μαθητής του Μπαλάνου μετατάσσεται ουσιαστικά στον κύκλο των μαθητών του Βούλγαρη. Η προσχώρηση αυτή στους ανανεωτικούς κύκλους δεν ήταν, όπως ίσως εκτιμηθεί, καθόλου συμπτωματική διότι επιβεβαιώνεται και σε άλλες περιπτώσεις της κατοπινής του πορείας, όπως θα αναφέρουμε. Ο Ιωάννης Πέζαρος έδειξε από νωρίς ότι ήταν ανοιχτό μυαλό, με καλή όσφρηση στα μηνύματα των καιρών του.

Κατά την παραμονή του στα Γιάννενα ο Πέζαρος απέκτησε γνωριμίες και φιλίες με συμμαθητές του και λογίους, όπως με τον ιερομόναχο Ιωσήφ από τη Φουρνά, τον Τριαντάφυλλο Ζερζούλη από το Μέτσοβο, αργότερα δάσκαλο, και άλλους. Συνδέθηκε με αδελφική φιλία με το συμμαθητή του Γεώργιο Κρομμύδη, αργότερα έμπορο στη Ρωσία. Στα Γιάννενα γνώρισε και τον ιερομόναχο Κύριλλο εξ Αγράφων, ο οποίος έγινε ο πνευματικός του πατέρας και δάσκαλος στην Κοζάνη αργότερα.

Β3. Στη Κοζάνη. Επόμενος σταθμός της πορείας του υπήρξε η Κοζάνη. Η πόλη είχε αναδειχτεί σε κέντρο της εμπορευματικής κίνησης στο χώρο της Δυτ. Μακεδονίας. Στη σχολή της, τη Στοά, η οποία λειτουργούσε συνεχώς από τα μέσα του 17^{ου} αι., είχαν διδάξει επιφανείς δάσκαλοι.²⁷ Ανάμεσά τους ξεχώρισε, αναμφισβήτητα, ο Ευγένιος Βούλγαρης, ο οποίος δίδαξε για έξι χρόνια (1750-53) συγκροτώντας σ' αυτό το μεγαλύτερο διάστημα της διδακτικής του σταδιοδρομίας έναν ευρύ κύκλο μαθητών του.

Στο διάστημα 1763-68 τη διεύθυνση της σχολής έχει αναλάβει ο ιερομόναχος Κύριλλος, ο οποίος με την παιδεία και το ήθος του προσέλκυσε πολλούς μαθητές. Ανάμεσα σ' αυτούς εντάχθηκε και ο Ιωάννης Πέζαρος. Δε γνωρίζουμε τις συνθήκες γνωριμίας των δύο ανδρών. Από τη αλληλογραφία τους πληροφορούμαστε ότι ο Κύριλλος λογιζόταν ως πνευματικός πατέρας του και οι σχέσεις τους παρέμειναν θερμές σε όλη τη διάρκεια του βίου τους.²⁸

Για να ανταποκριθεί στα καθήκοντά του ο Κύριλλος, προσέλαβε από το δεύτερο χρόνο ως βοηθό του το νεαρό Τυρναβίτη. Για τέσσερα χρόνια ο νεαρός Ιωάννης Πέζαρος δίδασκε στη σχολή της Κοζάνης στις μικρότερες τάξεις, *κλάσεις*, των μαθητών, *υποδιδάσκαλος εἰς τὰς γραμματικὰς παραδόσεις*.²⁹ Παράλληλα παρακολουθεί τα ανώτερα μαθήματα του δασκάλου του.

Ο δάσκαλος και ιερομόναχος Κύριλλος, μαθητής του Βασιλόπουλου Μπαλάνου, προσπαθούσε στα μαθήματά του να συμβιβάσει τις παραδοσιακές αντιλήψεις με τις νεότερες απόψεις που εξαπλώνονταν. *"Εἰς τὰς Παραδόσεις τῶν Μαθημάτων του μετεχειρίζετο καί τὰ Ἀριστοτελικά, καί τὰ νεωτερικά ἐκλεκτικῶς."*³⁰ Εκείνο, όμως, που διέκρινε τον Κύριλλο ήταν η αρετή του. Γράφει χαρακτηριστικά ο Χ. Μεγδάνης: *"(…) ἦτον δέ κατ'Ἀλήθειαν καί κατά Παιδείαν διαφέρων, καί κατά Φρόνησιν, καί Σεμνότητα Βίου ἀξιέπαινος, ἀκριβής, καί αὐστηρός Φύλαξ τῆς Εὐταξίας· διδασκαλοπρεπής εἰς τόν Χαρακτῆρα, καί σεβάσμιος, κόσμιος, καί ἐνάρετος· καί ἡ Σειρά τῆς Διαγωγῆς του ἐδείκνυε τό γνήσιον, καί ἀνυπόκριτον τῆς Ἀρετῆς του, καί τῶν χρηστῶν Ἡθῶν του."*³¹ Δίπλα σ' αυτό τον κληρικό και δάσκαλο ολοκλήρωσε τις σπουδές του ο Πέζαρος και, επιπλέον, είχε τις πρώτες εμπειρίες από την έδρα του δασκάλου. Ο Ζαβίρας γράφοντας για τον Κύριλλο σημειώνει *"φαίνεται ὁμως ἡ πολυμάθεια αὐτοῦ εἰς τόν μαθητήν του Ἰωάννην τόν Κουφόν(…)"*³²

Το φθινόπωρο του 1768 η συνυπηρέτηση των δύο ανδρών στη σχολή της Κοζάνης διακόπτεται. Ο Κύριλλος μετά από πρόσκληση του Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως πήγε στο Άγιο Όρος, προκειμένου να αναλάβει τη διεύθυνση της σχολής.³³ Ο Πέζαρος ήλθε νοτιότερα, στο Λιβάδι.

B4. Στο Λιβάδι για πρώτη φορά δάσκαλος. Το Λιβάδι (ή Βλαχολίβαδο) ήταν κεφαλοχώρι των βλαχόφωνων κτηνοτρόφων στα ημιορεινά σύνορα Θεσσαλίας και Μακεδονίας. Ο Πέζαρος ανέλαβε το σχολείο, προφανώς, των *κοινῶν γραμμάτων*. Παρέμεινε εκεί ενάμιση χρόνο περίπου, μέχρι τις αρχές του 1770.³⁴ Αυτή ήταν η πρώτη θητεία του ως δασκάλου, μάλλον ευκαιριακή, καθότι περίμενε πρόσκληση από τον Κύριλλο.

Ο Λάμπρος Πάσχου, ο δάσκαλος από τον Τύρναβο, όπου επικρατεί αναβρασμός εξαιτίας της πολιτικής κατάστασης (αρχίζουν τα Ορλωφικά), του γράφει καλοτυχίζοντάς τον για την ήσυχη διαβίωσή του: *"ἡ ἐλλογιμότης ἡ σῆ ἡσύχως σύν Θεῷ ἐν τῷ φροντιστηρίῳ αὐτῆς διατελοῦσα ἀγωνιζέσθω ἐν τε μελέτῃ βιβλίων ἱερῶν, καί ἐν παραδόσει μαθημάτων, ἀνέσεως δέ, ἡ καί τελείας ἀπολυτρώσεως τῷ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ πληρώματι."*³⁵ Εκείνο το διάστημα ειδοποιήθηκε από τον Κύριλλο να τον συναντήσει στο Άγιο Όρος.

B5. Στο Άγιο Όρος. Την άνοιξη του 1770 ο Ιωάννης Πέζαρος ήρθε στη μοναστηριακή πολιτεία του Άθωνα, μάλλον στις Καρυές. Ανέλαβε ως υποδιδάσκαλος στη σχολή, την οποία διηύθυνε ο πνευματικός και δάσκαλος του. Η σχολή με τους Κύριλλο και Πέζαρο λειτούργησε μέχρι το 1771 εξαιτίας αντιδράσεων των μοναχών της μονής Βατοπεδίου.³⁶ Κατόπιν ανέλαβε τη σχολή ο Αθανάσιος Πάριος (1771-77), του οποίου η αντιπαλότητά του προς τον Κύριλλο θα κορυφωθεί στα γεγονότα με τους Κολλυβάδες.³⁷

Ο Πέζαρος, καθώς αναφέρει ο Κούμας, είχε σφοδρή επιθυμία να έρθει στο *αγιώνυμον Όρος*, για να παρακολουθήσει μαθήματα από μαθητές του Βούλγαρη. Όταν τελικά έφτασε, ήταν ήδη αργά. Οι μαθητές του μεγάλου διαφωτιστή είχαν αποχωρήσει ή αποσυρθεί, όπως ο δάσκαλος Κυπριανός, τον οποίο αναζητούσε ο νεαρός Πέζαρος.³⁸ Όμως, εκμεταλλεύεται την παραμονή του, για να διευρύνει τις γνώσεις του και να πάρει εφόδια. Σύμφωνα με τον Κούμα: *" Έκεῖ ἐμελέτησε πρὸς τούτοις πολλοὺς ἐκκλησιαστικὸὺς συγγραφεῖς, καὶ ἀπέκτησε χειρόγραφα τὸ προειρημένον θεολογικὸν τοῦ Εὐγενίου, τὴν μετάφρασιν αὐτοῦ τῆς τοῦ Ἀντωνίου Γενουηνησίου Μεταφυσικῆς, τὸ περί τοῦ συστήματος τοῦ παντός, καὶ πολλά ἄλλα χρήσιμα εἰς διδασκαλίαν."*³⁹ Ο Λάμπρος Πάσχου τον μακαρίζει πάλι *"(…) οὐ λείπει προσπορευομένη εἰς τὰ ἱερά καταγώγια ἀπολαύουσα μὲν τῶν σωτηριωδῶν, μεταδιδούσα δέ καὶ τισιν τῶν ἐξ αὐτῆς."*⁴⁰ Εκείνο το διάστημα διαμένουν στο Ἅγ. Όρος λόγιοι κληρικοί, όπως ο Βησσαρίων από τη Ραψάνη, ο δάσκαλος Κυπριανός, ο Αθανάσιος Πάριος, τους οποίους αναφέραμε.⁴¹ Ο Πέζαρος γνωρίζεται μαζί τους και συναναστρέφεται, εκτός από το δάσκαλό του, με τον πρώην μητροπολίτη Ράσκας (της Σερβίας) Γρηγόριο, μάλλον θεσσαλικής καταγωγής.⁴²

Ο Ιωάννης Πέζαρος παρέμεινε στο Ἅγ. Όρος μέχρι τα τέλη του 1771.⁴³ Η μετέπειτα πορεία είναι η σταδιοδρομία στο επάγγελμα του δασκάλου.

Συνοψίζουμε τις πληροφορίες σχετικά με την καταγωγή, τις σπουδές και την αρχική σταδιοδρομία του Πέζαρου.

- Ο Ιωάννης, γιος του Δημητρίου Πέτζαρη, γεννήθηκε στον Τύρναβο το 1749. Διδάχτηκε τα πρώτα γράμματα στην πατρίδα του από τον Ιωάννη Αγραφιώτη, αργότερα επιφανή λόγιο.
- Στη γνωστή σχολή του Μπαλάνου απέκτησε την ανώτερη εκπαίδευση του καιρού του με δάσκαλο τον Κοσμά Μπαλάνο. Στα Γιάννενα γνώρισε και τις ιδέες για την ανανέωση της παιδείας, τις οποίες είχε διαδώσει ο Βούλγαρης.
- Ο επόμενος σταθμός του ήταν η Κοζάνη, όπου δίδασκε ο ιερομόναχος Κύριλλος από τα Άγραφα. Ο Πέζαρος μαθήτευσε κοντά του και, παράλληλα, δίδασκε στις κατώτερες κλάσεις.
- Το 1768 ήλθε στο Λιβάδι και ανέλαβε το σχολείο για μικρό διάστημα.
- Από εκεί μετέβη στο Ἅγιο Όρος και ανέλαβε υποδιδάσκαλος στη σχολή που διεύθυνε ο Κύριλλος. Στο Ἅγ. Όρος συγκέντρωσε και μελέτησε χειρόγραφα του Βούλγαρη και συμπλήρωσε την κατάρτισή του στη νεότερη φιλοσοφία.

1. Κούμας 1832 σ. 567
2. Από εδώ προήλθε και το πατρωνυμικό *Δημητριάδης*, όπως τον αναφέρει ο Κούμας ό.π. στη βιογραφία του *Ιωάννης Δημητριάδης Πέζαρος* και τον οποίο ακολούθησαν και νεότεροι μελετητές.
3. Επ. 4 / 10-2-1777, επ.9 / 12-5-1873 και επ.11 / 13-6-1783. Ο Γεράσιμος υπήρξε λόγιος και δραστήριος κληρικός. Βλ. Γ΄ Μέρος, βιογρ. Σημειώματα. Για τη συγγένεια τους δεν βρήκαμε άλλες πιο σαφείς μαρτυρίες Για τις αδελφές του Πέζαρου ΑΤ Ρ264 και επ.10 /12-51783
4. Επ.108 /28-5-1802 και επ.132 /29-61804
5. Επ. 1 / 4-2-1769, επ.16 / 26-6-1784, επ.18 / 9-12-1784, επ. 30 / 9-6-1786
6. Μεγδάνης 1819 σ.61 και Ζαβίρας 1972 σ.369
7. Κούμας 1832 σ. 569-570
8. Οικονόμου 1964 σ.35
9. Επ.34 / 7-11-1786. Επίσης στο Αρχείο Οικονόμου (σύντομο υπόμνημα) σ.22 και Περραιβός 1860 σ.6 και σ.50. Από το φίλο του Γ. Κρομμύδη αναφέρεται (1786) ως *Πετζαρούλης*, σύμφωνα με τη γλωσσική συνήθεια (κατάληξη –ούλης) που επικρατεί ακόμη στις περιοχές του Τυρνάβου και ευρύτερα της Λάρισας.
10. Ο Κούμας, ενώ στα προηγούμενα βιβλία του αναφέρει το όνομά του, Ιωάννης, στο επίμετρο του βιβλίου *Σύνοψις Ιστορίας της Φιλοσοφίας* (Βιέννη 1818) γράφει για πρώτη φορά *ο επονομαζόμενος Πέσσαρης*. Στο αρχείο της οικογένειας Οικονόμου αναφέρεται ως *Πέτζαρης*
11. Πύρρος 1848 σ.6
12. Κουγέας 1959 . Επίσης Α.Τ.Ρ156 και Ρ129
13. Κουγέας 1959 σ.361
14. Κούμας 1832 σ.584
15. Κουγέας 1959 σ.361. Οι δύο από τους αδελφούς, ο Αθανάσιος και ο Κωνσταντίνος Δημητριάδης, υπήρξαν από τους πρώτους αρχαιολόγους του νεοελληνικού κράτους. Ο τελευταίος κατείχε το αρχείο του Ιω. και Αλ. Πέζαρου (μέρος του Α.Τ.). Συλλογή από 55 χειρόγραφα και 244 έντυπα της προσωπικής βιβλιοθήκης του Ιωάννη Πέζαρου και του μετέπειτα δασκάλου Δημητρίου Κωνσταντίνου φυλάσσονται στο Μ.Ι.Ε.Τ. (Αθήνα). Πολίτης 1976 σ.53-58 και Παπαδοπούλου 1994. Μια πρώτη καταγραφή έγινε από τον Ι. Γιαννόπουλο το 1937. Βλ. Χασιώτης 1971 σ.127
16. Μεγδάνης 1820 σ.61
17. Βλ. Α΄ Μέρος –Σχολείο του Τυρνάβου
18. Βλ. Α΄ Μέρος –Προσωπογραφία της μητρόπολης της Λάρισας και Χριστόπουλος 1984 σ.133-137
19. Χριστόπουλος 1984 σ.129-131 και Καταρτζής 1970 σ.182-183
20. Κούμας 1832 σ.567
21. Χατζόπουλος 1991 σ.88-105 και Κουρματζή-Παναγιωτάκου 1991
22. Χατζόπουλος 1991 σ.97-105 και Αραβαντινός 1986 σ.113-120
23. Επ.139
24. Αραβαντινός 1986 σ.116-118 και Κουρματζή-Παναγιωτάκου 1991 σ.112-113
25. Για τις διδακτικές μεθόδους Σκαρβέλη-Νικολοπούλου 1994 σ.293-315. Για τα μαθήματα που διδάσκονταν στα ανώτερα σχολεία της εποχής σημαντική μαρτυρία αποτελούν όσα, ανάμεσα στα άλλα, γράφει ο λόγιος Γεώργιος Κωνσταντίνου στο προοίμιο (σ.10 σημ.β΄) του *Λεξικού του* (Βενετία 1757) *''Είς τὰ ἄνω ῥηθέντα κοινὰ σχολεῖα διδάσκονται τὰ συγγράμματα τῶν συγγραφέων τῆς Ἑλλάδος, ῥητόρων, ποιητῶν, ἱστορικῶν, καὶ τῶν Ἁγίων πατέρων, ὅσα συνθένουσιν εἰς τῶν Γραμματικῶν, Ποιητικῶν καὶ Ῥητορικῶν τῆς ἐγκυκλοπαιδείας. Εἰς δὲ τὰ φιλοσοφικά σπουδάζουσι καὶ διδάσκουσι κοινῶς τὰ τοῦ Κορυθαλέως εἰς τόν Ἀριστοτέλην, καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων, μελετῶντες κατὰ μέρος οἱ μαθηταὶ τόν Ἀφροδιόσεα, τόν Συμπλίκιον, τόν Φιλόσοφον, καὶ τόν Θεμιστίον. Εἰς τὰ μαθηματικά διδάσκουσι τὴν μαθηματικὴν Ὀδόν, φιλοπόνημα τοῦ Αἰδεσιμωτάτου Ἀρχιεπισβυτέρου Ἰωαννίνων κυροῦ Μπαλάνου, μελετῶντες κατ' ἰδίαν τὰ συγγράμματα ἐν τῶν ἀρχαιοτέρων μαθηματικῶν Ἑλλήνων, ὡς φαίνονται τὰ αὐτῶν συγγράμματα ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς ῥηθείσης Ὀδοῦ Μαθηματικῆς,*

τυπωθείσης ἐν Βενετίᾳ κατὰ τὸ αψμθ'. Εἰς δὲ τὴν θεολογίαν, καὶ τὴν τοῦ Κορασίου καὶ τὰ θεολογικὰ συγγράμματα τῶν ἀνατολικῶν Ἀγίων πατέρων. Ἴδού λοιπὸν τὰ σπουδαστήρια καὶ οἱ σπουδαί, ὅποῦ τὴν σήμερον γυμνάζονται αἱ τῶν Ἑλλήνων παῖδες. "

26. Κούμας 1832 σ.567 και Καρανάσιος 1999 σ.171
27. Λιούφης 1924 σ.175-161
28. Επ.33. Για τον Κύριλλο περισσότερο στο Τριτο Μερὸς (βιογραφίες επιστολογράφων).
29. Μεγδάνης 1819 σ.61. Σύμφωνα με το Σέργαιο Μακραίο οι διαπρεπέστεροι δάσκαλοι της εποχής του (1782) ήταν στο Βουκουρέστι ο Ιώσηπος Μοισιόδαξ, στο Ιάσιο ο Ιωάννης Αγραφιώτης, στο Ἄγ.Όρος ο Κύριλλος ο εκ Φουρνῶν, στην Μύκονο ο Κύριλλος, στη Νάξο ο Χρῦσανθος ο Αιτωλός στη Ρόδο ο Ναθαναήλ και στην Αθήνα ο Βόδας. Σάθας 1872 (Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη τ.Γ') σ.277-278
30. Ο.π. σ.60
31. Ο.π.
32. Ζαβίρας 1972 σ.325
33. Ευαγγελίδης 1924 σ.94-95
34. Τουλάχιστον από 4.2.1769 μέχρι 21.1.1770, ὅπως προκύπτει από επ.1 και επ.2
35. Επ.1
36. Ευαγγελίδης ὄ.π.
37. Τζώγας 1969 και Χρυσοβέργης 2000 σ.136-151
38. Πρόκειται για τον ιερομόναχο Κυπριανό από τη Φουρνά των Αγράφων, δάσκαλο και εντεταλμένο από το Πατριαρχείο κοινό πνευματικό του Αγ. Όρους. Ανέλαβε το 1756 τη σχολή που παράκμαζε. Τζώγας 1969 σ.19
39. Κούμας 1831 σ.537
40. Επ.3
41. Τζώγας 1969
42. Επ.3. Αργότερα ο πρώην Ράσкас θα βρεθεί στα Μετέωρα ως αντιγραφέας κωδίκων. Για την παρουσία επωνύμων κληρικῶν της εποχής στο Ὅρος βλ. Χρυσοβέργης 2000 ὄ.π.
43. Στη βιβλιοθήκη του Πέζαρου που φυλάσσεται στο Μ.Ι.Ε.Τ.(Αθήνα), στο υπ. αρ. 1 βιβλίο (*Αράτου Σολέως...Πρόκλου Σφαίρα*) υπάρχει η παρακάτω ενθύμηση: "*Τὴν παροῦσαν βίβλον δῶρον δίδωμι τῷ ἐλλογιμωτάτῳ διδασκάλῳ μοι κυρίῳ Ἰωάννῃ, τοῦ ἐκ Τυρνάβου Λαρίσσης, εἰς τεκμήριον τῆς πρὸς ἐμέ εὐνοϊκῆς ἀγάπης· ἐν ἔτει αψοα^Ϟ Νοεμβρίου ιη ἐν τῷ ὄρει τῷ Ἄθῳ ὁ τοῦ κυρίου χατζῆ Σπαντιονῆ, Δημήτριος ἐκ Βιδυνιθέν. "* Δελτίο Μ.Ι.Ε.Τ. τ.6(1994) σ.19

2. Η θητεία του στα σχολεία της Τσαριτσάνης και του Λιβαδίου (1772-1782)

A. Δάσκαλος στην Τσαριτσάνη

Ο Κούμας αναφέρει ότι ο Πέζαρος *έκαλέσθη*, για να αναλάβει το σχολείο της Τσαριτσάνης, όταν ακόμα ήταν στο Άγ. Όρος.¹ Μικρή πόλη για την περιοχή η Τσαριτσάνη ήταν γνωστή για τη βιοτεχνική της παραγωγή. Η οικονομική ευρωστία των χριστιανών κατοίκων της επέτρεψε την αδιάκοπη λειτουργία του σχολείου με ονομαστούς δασκάλους από τα τέλη του 17^{ου} αιώνα.² Επιπλέον, στη μικρή πολιτεία είχε συνήθως την έδρα του ο επίσκοπος της Ελασσόνας και στην περιοχή της υπήρχαν ονομαστά μοναστήρια.³ Όσον αφορά τον Πέζαρο, στην Τσαριτσάνη ζούσαν συγγενείς του. Πιθανόν, όλα τα παραπάνω, η πόλη, η φήμη του σχολείου, οι συγγενείς, παρακίνησαν το νεαρό δάσκαλο, μόλις 23 χρόνων, να αναλάβει επαγγελματικά το σχολείο.

Ο Ιωάννης Πέζαρος ήρθε στην Τσαριτσάνη στις αρχές του 1772. Για τις δραστηριότητές του εκεί δεν έχουμε πληροφορίες παρά μόνο για τις σχέσεις του με τον Κυριακάκη Οικονόμο, ο οποίος παρέδιδε μαθήματα στο σχολείο, πριν αναλάβει ο Πέζαρος. Ο Κυριακάκης Οικονόμος ήταν πατέρας των γνωστών λογίων Κωνσταντίνου και Στέφανου Οικονόμου. Πρόκειται για έναν ευκατάστατο κληρικό, με καλή παιδεία, εκκλησιαστική και ελληνική, και με αρμοδιότητες στις κοινοτικές υποθέσεις.⁴ Οι δύο άντρες, ο Κυριακάκης Οικονόμος και ο Ιωάννης Πέζαρος, συνδέθηκαν με αμοιβαία εκτίμηση και φιλία, σχέσεις που συνέχισαν και οι απόγονοί τους.⁵ Ο Κων. Οικονόμος έχει καταγράψει τη στενή φιλία του πατέρα του Κυριακάκη με τον Πέζαρο παραθέτοντας κάποια στιχουργήματα που αντάλλαξαν φιλοφρονητικά, όταν ο δάσκαλος αρνήθηκε κάποιο ακριβό δώρο του πατέρα του.⁶ Οι σχέσεις του Πέζαρου με τον Κυριάκο Οικονόμο έδωσαν το έρεισμα να διατυπωθούν ισχυρισμοί ότι ο Κωνσταντίνος Οικονόμος υπήρξε μαθητής του Πέζαρου.⁷ Την άποψη διαψεύδει η χρονολογία γέννησης του Οικονόμου.⁸ Και είναι μάλλον απίθανο να εγκατέλειψε το σχολείο της γενέτειράς του, το οποίο φρόντιζε ο πατέρας του, για να εγκατασταθεί στον Τύρναβο. Όμως, η εκτίμηση του Κ. Οικονόμου για τον πατρικό φίλο και επιφανή δάσκαλο εκδηλώνεται με τα πιο θερμά λόγια.⁹

Ο Πέζαρος παρέμεινε και δίδαξε στο σχολείο της Τσαριτσάνης από τις αρχές του 1772 μέχρι το καλοκαίρι του 1777, δηλ. συνολικά, περισσότερα από πέντε διδακτικά έτη.¹⁰ Έχοντας υπόψη τη διδασκαλία του στα μετέπειτα σχολεία και ότι τη θέση του πήραν δάσκαλοι που ήταν

μαθητές του, πρέπει να υποθέσουμε ότι το πρόγραμμα των μαθημάτων ήταν το ίδιο με αυτό που δίδαξε στο Λιβάδι και στον Τύρναβο. Επιπλέον, για τη λειτουργία οικοτροφείου στο σχολείο της Τσαριτσάνης, στηριζόμαστε στον Κούμα, ο οποίος αναφέρει ότι σε όλα τα σχολεία που δίδαξε ο Πέζαρος φρόντιζε και διατηρούσε οικοτροφείο για τους ξένους μαθητές.¹¹

Η θητεία του θεωρήθηκε επιτυχημένη και το όνομά του απέκτησε φήμη. Άρχισε *''άπό πολλά μέρη νά ζητεῖται''*, ενώ οι Τσαριτσανιώτες επέμειναν να παραμείνει.¹² Τελικά, ο Πέζαρος - μεσολάβησε μάλλον ο αδελφός του, ηγούμενος της μονής του Σπαρμού Γεράσιμος - δέχτηκε την πρόσκληση από τον επίσκοπο της Πέτρας Ιωνά και τους Λιβαδιώτες πρόκριτους, ήρθε στο Λιβάδι και ανέλαβε δάσκαλος και πάλι.

Β. Στο Λιβάδι για δεύτερη φορά.

Η αιτία που ο Πέζαρος εγκατέλειψε την Τσαριτσάνη πρέπει να αναζητηθεί στην ανέγερση νέου διδακτηρίου στο Λιβάδι, το οποίο ετοιμάζαν, όπως αναφέρουν στην πρόσκλησή τους, οι Λιβαδιώτες.¹³ Το έργο της ανασυγκρότησης του σχολείου (1775) ανέλαβε και πραγμάτωσε ο συντοπίτης τους Άνθιμος Ολυμπιώτης, μετέπειτα ηγούμενος της μονής της Ολυμπιώτισσας (Ελασσόνα).¹⁴ Έχοντας στη διάθεση του ένα σημαντικό ποσό ενήργησε να χτιστεί καινούργιο διδακτήριο, και δημιούργησε βιβλιοθήκη στέλνοντας ο ίδιος βιβλία από τη Βιέννη. Επίσης, από τους τόκους ενός πάγιου κεφαλαίου φρόντισε να μισθοδοτούνται οι δάσκαλοι των σχολείων στο Λιβάδι, του *ελληνικού* και του *κοινού*, με 300 και 60 γρόσια αντίστοιχα.¹⁵ Ο Άνθιμος, μολονότι βρισκόταν ακόμη στη Βιέννη, είχε πληροφορηθεί την καλή φήμη του Πέζαρου και ενδιαφέρθηκε να αναλάβει δάσκαλος στο ανασυγκροτημένο σχολείο του τόπου του. Γράφει σχετικά ο Χ. Μεγδάνης: *''(..)καί τόν Ιωάννην αποκατέστησε Διδάσκαλον προκατειλημμένος ὦν ἀπό την καλήν φήμην τῆς Παιδείας, καί τῆς ἀκαμάτου Φιλοπονίας του.*''¹⁶

Ο Ιωάννης Πέζαρος δίδαξε στο Λιβάδι από το 1777 μέχρι το 1782, δηλ. συνολικά, πέντε διδακτικά έτη.¹⁷ Για το πρόγραμμα των μαθημάτων που δίδαξε γνωρίζουμε όσα αναφέρει ο μαθητής του στο Λιβάδι, ο Χαρίσιος Μεγδάνης: *''Επιστημονικά Μαθήματα παρέδιδε τά νεωτερικά κατ' Εκλογήν.*''¹⁸ Μία άλλη έμμεση αναφορά κάνει λόγο για τα έργα και τους συγγραφείς που δίδασκε (1785-89) ο Ιωνάς Σπαρμιώτης, μαθητής του Πέζαρου και σχεδόν διάδοχός του στο Λιβάδι: *''(..)λόγους Δημοσθενικούς καί Θουκιδίδην καί Όμηρον, τήν τοῦ Εὐγενίου Λογικήν, τό τοῦ Συγγέρου Μαθηματικόν, τήν τοῦ Γεννησίου Μεταφυσικήν, τοῦ Θεοτόκη τά Φυσικά καί τό Θεολογικόν τοῦ Εὐγενίου, (...)*''¹⁹ Οι παραπάνω τίτλοι των *μαθημάτων* συμπίπτουν με αρκετά στοιχεία από το πρόγραμμα σπουδών του Πέζαρου, όπως το παραδίδει ο Κούμας.

Παράλληλα ο Πέζαρος ενδιαφέρθηκε για την αποτελεσματική λειτουργία του σχολείου και τη δημιουργία κατάλληλου σχολικού περιβάλλοντος. Για τη διαβίωση των μαθητών λειτούργησε οικοτροφείο,

κοινόβιον, όπως ονομαζόταν, στο οποίο συγκατοικούσαν ανά τρεις και τέσσερις οι ξένοι μαθητές.²⁰ Διέμεινε και ο ίδιος στο οικοτροφείο, όπως συνηθίζονταν, και διαβιούσε, “συνέζη κοινοβιακῶς,(...)εὐτελής ἐν εὐτελέσιν, ἀγροῖκος ἐν ἀγροῖκοις, ὀρεινός ἐν ὀρειβάταις.”²¹ Ο μαθητής του Χ. Μεγδάνης γράφει χαρακτηριστικά: “(...)ἦτον Διδάσκαλος οὐ μόνον εἰς τὰ Μαθήματα, ἀλλὰ καί εἰς τόν σεμνοήθη Βίον, καί τό τίμιον Πολίτευμα, καί τό Σχολεῖον του ἦτον Γυμνάσιον, (=γυμναστήριο) καί τῶν Μαθημάτων, καί τῆς ἐναρέτου Διαγωγῆς, καί πάσης ἠθικῆς Χρησιότητος· καί ἦτον Φύλαξ ἀκριβῆς τῆς καλῆς Εὐταξίας, καί τῆς κοινῆς Ὁμονοίας, καί Ἡσυχίας τῶν Μαθητῶν. ”²²

Για το επίπεδο της διδασκαλίας του δασκάλου, την εργατικότητα και την απλότητα του βίου του έκαναν το νεόκτιστο σχολείο του Λιβαδίου περιζήτητο στην ευρύτερη περιοχή. Η αύξηση των μαθητών του οδήγησε τον Άνθιμο και τους Λιβαδιώτες να επεκτείνουν τους σχολικούς χώρους.

Η παραμονή του Ιωάννη Πέζαρου στο Λιβάδι πήρε τέλος στις αρχές του 1782 με την απόφασή του να επιστρέψει στην γενέτειρά του, τον Τύρναβο. Οι Λιβαδιώτες ζήτησαν πάλι τη μεσολάβηση του αδελφού του, ηγούμενου Γεράσιμου, προσφέροντας μισθό από 200 γρόσια.²³ Ακόμα και στα 1785, όταν έχει ήδη εγκατασταθεί στον Τύρναβο, ο ηγούμενος Άνθιμος, πικραμένος, με θερμές εκκλήσεις προσπαθεί να τον πείσει να επιστρέψει στο ανακαινισμένο σχολείο.²⁴ Τελικά, την έδρα του πήραν οι μαθητές του, ο μοναχός Τιμόθεος για δύο χρόνια και ο Ιωνάς Σπαρμιώτης, ο μετέπειτα γνωστός λόγιος, από το 1784. Η φιλία του Πέζαρου με τον ηγούμενο Άνθιμο Ολυμπιώτη κρατήθηκε σταθερή και επιβεβαιώθηκε αργότερα σε δύσκολες συνθήκες του βίου τους.²⁵

Ανακεφαλαιώνοντας τη σταδιοδρομία που ακολούθησε ο δάσκαλος Πέζαρος στην Τσαριτσάνη και στο Λιβάδι παρατηρούμε τα εξής.

- Ο Πέζαρος προσκλήθηκε από το Όρος και δίδαξε στην Τσαριτσάνη πέντε χρόνια (1772-77). Συνδέθηκε στενά με το λόγιο κληρικό Κυριακάκη Οικονόμο και την οικογένειά του.
- Προσκλήθηκε στο Λιβάδι για δεύτερη φορά και δίδαξε για μια πενταετία (1777-82) στο σχολείο, το οποίο είχε ανακαινιστεί από τον ηγούμενο Άνθιμο Ολυμπιώτη. Η φήμη της διδασκαλίας και του ήθους του προσέλκυσε πολλούς μαθητές.

Σημειώσεις

1. Κούμας 1832 σ.567
2. Αδάμου 1990 σ.342-346 και αλλού.
3. Πρόκειται για έξι σταυροπηγιακές μονές: Παναγίας Ολυμπιώτισσας, Αγίας Τριάδας Σπαρμού, Αγίου Αντωνίου Κοκκινόγης, Αγίας Τριάδας Γιαννωτών, Αναλήψεως Συκιάς και Μεταμόρφωσης Σωτήρος (ή Παλιοκαρυάς). Επίσης λειτουργούσαν στη

δικαιοδοσία των τοπικών επισκοπών ισάριθμα μοναστήρια: Αγίας Τριάδας Λιβαδίου, Αγίου Αθανασίου Τσαριτσάνης, Αγίου Δημητρίου Τσαριτσάνης (Βαλέτικο), Τσιούμας Δαμασίου, Παναγίας Γκλικόβου (Σαραντάπορο) και Αγίου Ελευθερίου (ή Κλημάδων - Καρυά). Βλ. Βέλκος 1980 σ.120-135

4. Οικονόμου Αλληλογραφία 1989 σ.κ'
5. Κουγέας 1959 σ.361
6. Οικονόμου Αρχείο σ.22-26
7. Ο Άνθιμος Γαζής στη βιβλιογραφία του για τη *Ρητορική* του Κ. Οικονόμου γράφει ότι ο συγγραφέας του " *έμαθήτευσε δέ έν Τυρνάβω παρά τῷ μακαρίτη 'Ιωάννη Οίκονόμω*" Λ.Ε. Δ'-Ε'(1814) σ.38. Παρόμοια είναι και η αναφορά στην επιστολή με αρ.143 Οικονόμου Αλληλογραφία 1989 σ.224
8. Ο Κ. Οικονόμος γεννήθηκε το 1780, όταν ο Πέζαρος είχε ήδη αποχωρήσει.
9. Επ.112 / 11-2-1803
10. Ο Πέζαρος δέχεται την επιστολή (επ.4) στην Τσαριτσάνη στις 10-2-1777.
11. Κούμας 1832 σ.568. Τα οικοτροφεία ήταν οργανωμένα με τα πρότυπα περίπου των κοινοβιακών μονών. Χατζόπουλος 1991σ.351
12. Επ.4 / 10-4-1777
13. Ο.π. επ.4
14. Η αυτοβιογραφία του στο Βέλκος 1994 σ. 67-113. Επίσης Σκουβαράς 1967 και ως ιστορικό διήγημα Σκουβαράς 1981.
15. Το μισό του ποσού από τα 7.300γρόσια ήταν προσωπικές εισφορές του Άνθιμου και το υπόλοιπο προερχόταν από εισφορές κατοίκων της (κατεστραμμένης) Μοσχόπολης, οι οποίοι ζούσαν στη Βιέννη.(Προφανώς η σχέση τους με το Λιβάδι είχε να κάνει με τις νομαδικές τους μετακινήσεις -ήταν Βλάχοι- και τους δεσμούς που είχαν αναπτύξει.) Για το νέο διδακτήριο είχαν διατεθεί 2.500 γρ., για τα βιβλία 500 γρ. και 3.300 γρ. είχαν τοκιστεί για μισθοδοσία των δασκάλων.
16. Μεγδάνης 1819 σ.62
17. Επ. 6 \ 19-6-1782 και Κούμας 1830 σ.567. Ο Μεγδάνης λανθασμένα αναφέρει εννέα έτη. Στις 24 .6.1781 γράφεται η τελευταία επιστολή με αποδέκτη τον Πέζαρο, δάσκαλο στο Λιβάδι. Επ. 5 / 24-6-1781
18. Μεγδάνης 1820 σ.63
19. Βέλκος 1983 σ.112
20. Μεγδάνης 1820 σ.62
21. Ό.π. και επ. 3 \ 24-6-1781
22. Μεγδάνηςό.π.
23. Επ.23. Η προσφορά των 200 γρόσια, η οποία προφανώς ήταν ανώτερη από την πρώτη αμοιβή, απέχει πολύ από τα 300 γρ., ποσό που αναφέρει ο Άνθιμος ότι υπολόγιζε για μισθό του δασκάλου του *ελληνικού* σχολείου.
24. Επ.23 / 1785 και 25 / 5-1-1786
25. Σκουβαράς 1967 σ.124-125 και αλλού.

3. Ο Πέζαρος στον Τύρναβο (1782-1806)

Η θητεία του Ιωάννη Πέζαρου στο σχολείο του Τυρνάβου ήταν μακρόχρονη. Άρχισε το 1782 και τελείωσε το 1806 με το θάνατό του, δηλ. κράτησε για είκοσι πέντε (25) χρόνια χωρίς διακοπή. Η διάρκειά της στην τελευταία εικοσαετία του 18^{ου} αι. και στα πρώτα χρόνια του 19^{ου} αι. συμπίπτει με τις κρίσιμες οικονομικές και πολιτικές διεργασίες που συμβαίνουν το ίδιο διάστημα στο θεσσαλικό χώρο. Παράλληλα τα χρόνια που ο Πέζαρος διδάσκει στον Τύρναβο συμβαδίζουν με το αναπτυσσόμενο κίνημα του Ελληνικού Διαφωτισμού, το οποίο στην Ανατολική Θεσσαλία κορυφώνεται στο μεταίχμιο του 1800.

Μία σειρά στοιχείων από πηγές και μαρτυρίες για τα διδασκόμενα μαθήματα, την οργάνωση της σχολικής ζωής, την εμπνευσμένη διδασκαλία και το ήθος του δασκάλου, τα ονόματα σπουδαιών λογίων, οι οποίοι υπήρξαν μαθητές του, δείχνουν ότι η θητεία του Πέζαρου υπήρξε αρκετά δημιουργική και γόνιμη για την ανανέωση της παιδείας του καιρού του συμβάλλοντας στην αναγεννητική πορεία των Ελλήνων.

Αν θέλαμε να αναζητήσουμε ένα γεγονός και όριο καθοριστικό για την επισκόπηση της μακρόχρονης πορείας του Πέζαρου στον Τύρναβο, αυτό θα ήταν ο γάμος του και η χειροτονία του ως κληρικού στα 1790. Τα δύο γεγονότα, μολονότι αφορούν την ιδιωτική του ζωή, έπαιξαν σημαντικό ρόλο για να παραμείνει οριστικά στο σχολείο του Τυρνάβου. Με βάση το έτος 1790 διακρίνουμε δύο περιόδους στη θητεία του Πέζαρου στο σχολείο του Τυρνάβου. Η πρώτη αφορά τα χρόνια που ήταν μόνο δάσκαλος (1782-1790). Στη δεύτερη περίοδο (1790-1806), εκτός από τη διδασκαλία ο Πέζαρος ασχολείται με εκκλησιαστικά και διοικητικά ζητήματα ως ιερέας και οικονόμος αλλά και επίτροπος του μητροπολίτη της Λάρισας. Επιπλέον, ασκεί τα καθήκοντα του γραφέα σε ιδιωτικές και κοινοτικές υποθέσεις και συμπαραστέκεται στους συντοπίτες του με κάθε τρόπο.

A. Δάσκαλος στον Τύρναβο.

Μετά τη θητεία του στο Λιβιάδι έχουμε την πρώτη αναφορά για την παρουσία του Πέζαρου στον Τύρναβο από επιστολή στις 19.6.1782¹, από την οποία πληροφορούμαστε ότι δίδασκε στο σχολείο και είχε αρκετούς μαθητές. Η χρονολογία και το περιεχόμενο της επιστολής μας οδηγούν να υποθέσουμε ότι ο Πέζαρος είχε αναλάβει το σχολείο του Τυρνάβου από την άνοιξη του 1782. Οι λόγοι που τον έφεραν στην γενέτειρά του έχουν σχέση μάλλον με το χαρακτήρα και το ήθος του. Ο Κούμας αναφέρει ότι οι Τυρναβίτες τον προσκάλεσαν να αναλάβει το σχολείο τους μετά το θάνατο του δασκάλου Λάμπρου Πάσχου.² Η πρόσκληση τους εξυπηρετούσε και τον ίδιο, επειδή μπορούσε να βρίσκεται κοντά στο γέροντα πατέρα του. Αναλαμβάνοντας το σχολείο ο Πέζαρος ζήτησε τη γνώμη του πνευματικού του και δασκάλου του, του Κυρίλλου, ο οποίος διέμεινε στο Άγ. Όρος. Ο Κύριλλος επαίνεσε την απόφαση του *“νά σχολαρχήση είς τήν πατρίδα του”*³, επειδή έδειχνε τα αισθήματα της φιλοπατρίας του. Παράλληλα, εκπλήρωνε το χρέος του *“είς τό νά γηροκομήση τόν πρεσβύτην π(ατέ)ρα του”*.⁴ Το ζήτημα του πατέρα του επηρέαζε τον Πέζαρο και οι συμπατριώτες του το χρησιμοποιούσαν δεόντως, για να τον πείθουν να μην εγκαταλείψει την πόλη.⁵

Από τις πρώτες ενέργειες του Πέζαρου ήταν να φροντίσει για τη διαβίωση των μαθητών του. Έκανε ενέργειες, ώστε να αυξηθούν οι σχολικοί χώροι και να λειτουργήσει το οικοτροφείο, *κοινόβιο*, για τους ξενομερίτες μαθητές.⁶ Ο Κούμας μας δίνει περισσότερες πληροφορίες για τη λειτουργία του: Κάθε ξένος μαθητής έδινε στο σχολείο ένα ορισμένο ποσό και εξασφάλιζε τη διαμονή, την τροφή και την καθαριότητα του ρουχισμού του. Παράλληλα, οι μαθητές είχαν ευκαιρίες, επειδή ο δάσκαλος έμεινε κι αυτός στο οικοτροφείο, να συναναστρέφονται μαζί του. Ο Κούμας σημειώνει σχετικά: *“Μέ λιτότητα καί οίκονομίαν, χωρίς έλλειψιν τῶν ἀναγκαίων, συνέζων πάντοτε 10-15 ξένοι μαθηταί(...).”*⁷

Σχετικά με το ποσό που πλήρωναν οι οικοτρόφοι μαθητές έχουμε δύο αναφορές με διαφορετικό ποσό. Στα 1786, όταν ο Κύριλλος από το Άγιο Όρος στέλνει τον ανεψιό του στο σχολείο του Τυρνάβου, αναφέρει ότι φροντίζει να πληρώσει τριάντα (30) γρόσια *διά ζωοτροφίαν του*.⁸ Ο Κούμας, ο οποίος φοίτησε σ’αυτό μετά το 1790, γράφοντας στα 1832 κάνει λόγο για εξήντα (60) γρόσια.⁹

Πληροφορίες για τη λειτουργία του οικοτροφείου έχουμε και σε επιστολές από γονείς, οι οποίοι γράφουν στον Πέζαρο να δεχτεί το γιο τους *“(..).όχι μόνον ως μαθητήν, αλλά καί σύνοικον.”*¹⁰ Το καλό όνομα που δημιούργησε από την προηγούμενη θητεία του έφεραν μαθητές από τις περιοχές εκείνων των σχολείων. Χαρακτηριστικά είναι όσα αναφέρει κάποιος γονιός πως θέλει για δάσκαλο του γιου του μόνο τον Πέζαρο, διαφορετικά είναι *“(..).έτοιμος νά τόν έμποδίση κάλλιον τελείως από τά γράμματα παρά νά τόν στείλλη είς άλλον διδάσκαλον.”*¹¹

Για την κοινωνία της εποχής που αναφερόμαστε, παρά τον αγροτικό χαρακτήρα της παραγωγής, το επάγγελμα του δασκάλου ήταν ιδιαίτερα τιμητικό. Οι δάσκαλοι ήταν από τους λίγους εγγράμματους μέσα στο πλήθος των ανθρώπων, οι οποίοι ήταν καθολικά αναλφάβητοι.

Σύμφωνα με τον Τρ. Ευαγγελίδη *“Δέν υπήρχε έντιμοτέρα περιωπή είς ήν ή φιλοδοξία νέου τινός ν'άτενίζει ή ή περιωπή δασκάλου του λαοῦ (...)*Μή υπάρχοντος πολιτικοῦ σταδίου τό ἔργον τοῦ διδασκάλου ὑπισχνεῖτο τήν ήθικήν καί διανοητικήν ὑπεροχήν τήν τόσῳ προσφιλή είς τό Ἑλληνικόν πνεῦμα καί περιέχουσιν πεδίον ἀσκήσεως μεγάλης εὐεργέτιδος ἐπιρροῆς.”¹² Μολονότι η αμοιβή του δασκάλου εξαρτιόταν ἀπό τα οικονομικά που διέθετε η σχολική επιτροπή, ο δάσκαλος εξασφάλιζε καλό επίπεδο διαβίωσης.¹³ Στις τελευταίες δεκαετίες του 18^{ου} αι. οι περισσότερο ανήσυχοι νέοι προτιμούσαν να ξενιτεύονται και επέστρεφαν γιατροί (*ιατροφιλόσοφοι*) ή προτιμούσαν να ασχολούνται με το εμπόριο, μια πρώτη ένδειξη της ελληνικής αστικής τάξης που κυοφορούνταν.

Ο Πέζαρος επέλεξε συνειδητά να ασκήσει το επάγγελμα του δασκάλου, όπως ο ίδιος γράφει. Στα 1786, όταν συγχαίρει το φίλο του Γ. Κρομμύδη για την επιτυχημένη εμπορική δραστηριότητά του *“είς τόν ἐλεύθερον τόπον”*[Ρωσία], ανάμεσα στα άλλα αναφέρει ότι δεν έκρινε τον εαυτό του ικανό να ασκήσει για βιοπορισμό άλλο επάγγελμα ἀπό αυτό του δασκάλου. Συγκεκριμένα, γράφει: *“Ἐγώ δέ περιβλέψας ἑμαυτόν ἀπροσφυῆ είς ἄλλην εὐτυχεστέραν τοῦ βίου στάσιν, ἔκρινα νά ζήσω μέ τήν παιδοτριβικήν ἐπιστάσιν, ὅσον πρός πορισμόν τῶν πρός τό ζῆν ἀναγκαίων· καί δή τοῦ ἔργου τούτου ἐχόμενος, παρώκησα πρότερον καί ἐν ἀλλοδαποῖς, παροικῶ ἤδη καί ἐν τῇ δυστυχεῖ πατρίδι μου, ζῶν ἡσύχως, καί φέρων ὄχλον παιδαγωγίας, (...)*”¹⁴

Η απασχόληση του Πέζαρου με το σχολείο ήταν ολοήμερη. Ξεκινούσε νωρίς, όταν ο δάσκαλος και οι μαθητές εκκλησιάζονταν κάθε πρωί. Κατόπιν επέστρεφαν στο σχολείο και άρχιζε η πρωινή εργασία του. Ο Πέζαρος χωρίς δεύτερο δάσκαλο για βοηθό του διεκπεραίωνε τις διδακτικές εργασίες σε όλες τις τάξεις (κλάσεις) των μαθητών. Υποθέτουμε ότι ο τρόπος εσωτερικής λειτουργίας του σχολείου και η οργάνωση της διδασκαλίας ήταν παρόμοιος με αυτόν που λειτουργούν ακόμη και σήμερα τα μονοθέσια (μονοτάξια) σχολεία. Ο Πέζαρος δίδασκε σύμφωνα με το πρόγραμμα, για το οποίο θα αναφερθούμε αναλυτικά σε άλλο κεφάλαιο, στους προχωρημένους μαθητές. Όταν αυτοί μελετούσαν σιωπηρά, ο ίδιος δάσκαλος μάθαινε στους πρωτόπειρους μαθητές να γράφουν και να ασκούνται στις πρώτες αριθμητικές πράξεις. Αφού διέκοπταν για το μεσημεριανό φαγητό, άρχιζε η μεταμεσημβρινή εργασία του σχολείου μέχρι αργά το απόγευμα. Κατόπιν όλοι πήγαιναν, πάλι, στην εκκλησία για την ακολουθία του εσπερινού. Γράφει σχετικά ο Κούμας: *“Τό πρωῖ καί αὐτός καί οἱ μαθηταί του ὑπέστρεφαν ἀπό τήν ἀκολουθίαν καί λειτουργίαν τῆς ἐκκλησίας καί ἤρχιζαν τήν σπουδῆν, καί ὅταν ἐτελείοναν τό βραδύ, ἀμέσως ὑπήγαιναν είς τόν ἐσπερινόν.”*¹⁵

Στα καθήκοντα του δασκάλου περιλαμβανόταν, όπως ήδη έχουν αναφέρει,¹⁶ και η υποχρέωση που είχε να εκφωνεί λόγους στο ναό κατά τις μεγάλες εκκλησιαστικές γιορτές, (είκοσι εφτά (27) τον αριθμό, σύμφωνα με έγγραφο του μητροπολίτη της Λάρισας στα 1730).¹⁷ Στον

Τύρναβο, με τη σχεδόν καθολική πλειοψηφία του ελληνικού πληθυσμού και τις πολλές εκκλησίες και μοναστήρια, ο Πέζαρος ανταποκρινόταν με επιτυχία. Σύμφωνα με τον Κούμα πραγματοποιούσε κάθε χρόνο εκατό ομιλίες περίπου. Ο λόγος του δασκάλου είχε επιχειρήματα και αναφορές από εκκλησιαστικά κείμενα και αποφθέγματα. Ήταν επίκαιρος, αλλά ποτέ δεν επαναλαμβάνονταν. Οι Τυρναβίτες χαίρονταν να τον ακούν. Ανάμεσα στα άλλα γράφει ο βιογράφος του: *“Εκέρυττε τόν λόγον τοῦ εὐαγγελίου εἰς τὰς δεκαέξ ἐκκλησίας τῆς πόλεως ἐκείνης τόσον συχνάκις, ὥστε κατ' ἔτος ἐσυναριθμοῦντο ἑκατόν περί που αἱ ὀμιλῖαι του Ἄνθρωποι συζήσαντες μέ αὐτόν, καί χαίροντες ν' ἀκούωσι πάντοτε τοὺς γλυκυτάτους του λόγους, δέν ἠδυνήθησαν νά παρατηρήσουν, ὅτι τόν αὐτόν λόγον ἐξεφώνησε ποτέ δῖς.”*¹⁸

Η αμοιβή του Πέζαρου στο σχολείο του Τυρνάβου στα 1790 σύμφωνα με τον Κούμα ήταν 250 γρόσια το χρόνο.¹⁹ Φαίνεται μάλλον απίθανο να παρέμεινε ίδια η αμοιβή σε όλη τη διάρκεια της εικοσιπεντάχρονης θητείας του. Από επιστολή του 1786 ο ίδιος ο Πέζαρος πληροφορείται ότι ο δάσκαλος των Τρικάλων Στέφανος Σταμκίδης, παλιός του μαθητής, συμφώνησε να πληρώνεται με 300 γρόσια.²⁰ Στα 1798 ο Κ. Κούμας προσλαμβάνεται δάσκαλος στην Τσαριτσάνη με υψηλό μισθό, 700 γρόσια.²¹ Στα Αμπελάκια ο δάσκαλος των μικρών τάξεων πληρώνεται με 300 γρόσια στα 1803.²² Και στα σχολεία των απόδημων κοινοτήτων οι μισθοί των δασκάλων είναι ονομαστικά μεγαλύτεροι.²³

Η ζωή στον Τύρναβο δεν ήταν ήρεμη. Οι Τυρναβίτες αντιμετώπιζαν δυσκολίες από τις αυξανόμενες αδυναμίες της οθωμανικής εξουσίας να περιφρουρήσουν την ασφάλεια του πληθυσμού και της παραγωγής του. Ο Πέζαρος προσπαθούσε να συμπαραστέκεται στους συμπατριώτες του και λυπόταν για τις ατυχίες τους. Ο μητροπολίτης της Λάρισας Μελέτιος τον συμβουλεύει να απέχει από τα προβλήματα των συμπολιτών του αφήνοντας την εξέλιξή τους στο Θεό.²⁴ Η δύσκολη κατάσταση φαίνεται ότι άγγιξε και τον ίδιο τον Πέζαρο. Από μια επιστολή του Μελετίου στις 7-10-1785 πληροφορούμαστε ότι ο Πέζαρος είχε αποφασίσει να *“ἀναχωρήσῃ”* από τον Τύρναβο.²⁵ Η απόφαση του δασκάλου προκάλεσε πικρία στο φίλο του, μητροπολίτη Μελέτιο, αλλά και την οργή του, επειδή δεν τον ενημέρωσε. Τελικά, ο Πέζαρος δεν εγκατέλειψε τον Τύρναβο.

Οι φήμες, ενδεχομένως, και η πρόθεση του Πέζαρου να αποχωρήσει από το σχολείο του Τυρνάβου μάλλον είχαν σχέση με τις συνεχείς προσκλήσεις που δεχόταν από πολλά μέρη, για να αναλάβει το σχολείο τους. Μέχρι το 1786 ο ηγούμενος Άνθιμος Ολυμπιώτης και οι συμπατριώτες του από το Λιβάδι επιμένουν να επιστρέψει στο ανακαινισμένο σχολείο τους.²⁶ Το 1784 ο επίσκοπος των Σερβίων (και Κοζάνης) Ιγνάτιος του ζήτησε να μην *“προκρίνη τὸ λιβάδι τῆς Κοζάνης”*,²⁷ αλλά να προτιμήσει το σχολείο της Κοζάνης διαβεβαιώνοντας για την εύρυθμη λειτουργία του, καθώς θα συντηρούνταν από κληροδότημα Κοζανίτη από τη Βενετία.²⁸ Το 1785 ο επίσκοπος της Ελασσόνας Ιωαννίκιος και ο Τσαριτσανιώτης έμπορος Στατήρης διαβιβάζουν στον Πέζαρο πρόσκληση να πάει στην Πόλη, για

να αναλάβει ως ιδιωτικός δάσκαλος τα παιδιά πλούσιου Κωνσταντινουπολίτη.²⁹ Τις δυσκολίες, οι οποίες, όπως φαίνεται, περίσσευαν στον Τύρναβο, επικαλείται στα 1786 ο πρώην μαθητής του και τότε επίσκοπος των Σταγών (Καλαμπάκα) Παΐσιος και του πρότεινε να καταφύγει στα Μετέωρα, για να αναλάβει το σχολείο ή μόνο για να ησυχάσει στα μοναστήρια.³⁰ Τον ίδιο χρόνο ζητήθηκε επίμονα και από τους επιτρόπους του σχολείου της Θεσσαλονίκης, όπως πληροφορούμαστε από την επιστολή του δασκάλου Αναστάσιου Καμπίτη. Ο ίδιος επαινεί τη στάση του Πέζαρου να μην εγκαταλείψει την πατρίδα και του γράφει ότι τον μιμείται κι αυτός οργανώνοντας το σχολείο της γενέτειράς του, της Νάουσας.³¹

Με τη πάροδο του χρόνου οι προσκλήσεις υποχώρησαν. Έγινε αποδεκτό ότι ο Πέζαρος θα παρέμεινε, όπως συνέβη, δάσκαλος και σχολάρχης του Τυρνάβου. Με τη φήμη του να εξαπλώνεται συνεχώς, ακόμη και μετά την πολύχρονη παραμονή στη γενέτειρά του, θα δεχτεί προσκλήσεις, για να αναλάβει άλλα σχολεία, όπως θα αναφέρουμε παρακάτω.

Αποφασιστικό γεγονός για την οριστική του παραμονή στον Τύρναβο στάθηκε ο γάμος του και η χειροτονία του ως ιερέα τον Ιανουάριο του 1790. Ταυτόχρονα ανέλαβε και το αξίωμα του *Οικονόμου* στον καθεδρικό ναό του Αγ. Ιωάννου του Πρόδρομου. Δε γνωρίζουμε για ποιους λόγους ο Πέζαρος σε μια προχωρημένη ηλικία--ήταν 41 χρόνων--αποφάσισε να χειροτονηθεί. Για την εποχή του η αποδοχή του ιερατικού σχήματος, η οποία γινόταν συνήθως σε νεαρή ηλικία, και γενικότερα η ένταξη στις τάξεις του κλήρου εξασφάλιζε στον κληρικό ένα καλό επίπεδο διαβίωσης και κοινωνικής θέσης. Επιπλέον η αυτονόητη --για την εποχή-- στενή σχέση του σχολείου με την εκκλησία, την οποία επέβαλε ο εκκλησιαστικός χαρακτήρας της παιδείας, σηματοδοτούσε την κατεύθυνση την οποία έπρεπε να ακολουθήσει ένας καλός δάσκαλος.

Μια ένδειξη των διαθέσεων του Πέζαρου μας δίνει ο Κούμας. Αφήνει να νοηθεί ότι ο δάσκαλος δεν εγκατέλειψε τον Τύρναβο, μολονότι είχε προσφορές με μεγάλους μισθούς, επειδή ήθελε να προσφέρει στον τόπο του. Για να δεθεί περισσότερο με τη γενέτειρά του, παντρεύτηκε συμπατριώτισσά του και χειροτονήθηκε ιερέας και οικονόμος. Γράφει σχετικά: *“Πολλάί έλληνικάί πόλεις έζήτησαν τόν Πέζαρον διδάσκαλον με μισθούς μεγάλους. Άλλ' αυτός ήθέλησε μέ διακοσίων πεντήκοντα γροσίων έτήσιον μισθόν νά μείνη είς τήν πατρίδα του. Διά νά στερεωθῆ μάλιστα περισσότερον είς αύτήν, ένυμφεύθη μίαν συμπολίτιτίσάν του νεάνιδα τό 1790 έτος, και έν ταύτῳ άνεδέχθη τό ίερατικόν άξίωμα και έπροχειρίσθη Οίκονόμος, μέ τό όποϊον όνομα έγνωρίζετο έφεξῆς.”*³²

Για το γάμο και τη χειροτονία του ο Πέζαρος δέχτηκε τις πιο θερμές ευχές των φίλων του, οι οποίοι μάλλον δεν ανέμειναν τις ενέργειες του. Η εκτίμηση όλων, που εκφράζουν την ικανοποίηση και τη χαρά τους γι' αυτό, είναι ότι ο Πέζαρος με τη διδασκαλία του, τη παιδεία του, εκκλησιαστική και κοσμική, και τη διαγωγή του αναδεικνύεται άξιος για το λειτούργημα του ιερέα. Επιπλέον, ο προβιβασμός του σε οικονόμο

ανταποκρίνεται στην κοινωνική δραστηριότητα που είχε αναπτύξει. Ο επίσκοπος των Σταγών Παΐσιος γράφει χαρακτηριστικά: *“ποῖος γάρ τῶν νῦν ἀνθρώπων κεκόσμηται τῇ Τερωσύνῃ, ὥσπερ αὐτή, ἐν τοιαύτῃ ἐννόμῳ ἡλικίᾳ, ἐν τοσαύτῃ παιδείᾳ τε καί μαθήσῃ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καί τῶν ἑξωθεν, ἐν σεμνότητι βίου ἀνεπιλήπτου τε καί ἐπαινετοῦ, ἐν ἔργῳ διδασκαλικῶ ἐπὶ ἔτη πλείονα,· μᾶλλον δέ εἰπεῖν, κεκόσμηται δι' αὐτῆς τό τῆς Τερωσύνης ἐπάγγελμα καί τάγμα, τοιοῦτου εὐμοιρησαν συνθιασώτου ὃς γε πράττει ἅ λέγει, καί λέγει ἅ δεῖ πράττειν. τίς γάρ κατ' αὐτήν προετιμήσατο τήν τῶν πολλῶν ὠφέλειαν, ἥπερ τήν φίλην ἡσυχίαν τῆς καί λυσιτέλειαν,· τά οἴκεια προήκατο συμφέροντα, ἵνα τοὺς πολλοὺς, ἢ κἂν τοὺς πλείονας κερδήσῃ κατὰ τόν ἀπόστολον. ἐπαξίως ἄρα δέδοται αὐτῇ καί τό τοῦ οἰκονόμου ὀφθίκιον, ἵν' ἡ ὑπερφέρων καί πρωτεύων ἐν πᾶσι τῶν πάντων ἱερέων, ὡς ποτέ ὁ κορυφαῖος τῶν δώδεκα.”*³⁴

Εκείνος στον οποίο δεν άρεσαν οι εξελίξεις, που συνέβησαν στη ζωή του Πέζαρου, ήταν ο δάσκαλός του, ο ιερομόναχος Κύριλλος. Γράφει ότι λυπάται για το γάμο του *“οὐχί ὡς ἀτίμου πράγματος”*,³⁵ μολονότι πιστεύει ότι *“(…) ἐλεύθερος ὦν, ζῶου ἄνθρωπος τόν ἑαυτόν καταδεδούλωκεν, ἐκουσίως καί ἱμάντι προσέδησεν (...)*.³⁷ Κυρίως λυπάται, επειδή είχε άλλες προσδοκίες και είχε κάνει άλλα σχέδια γι' αυτόν. Το σχέδιο του ήταν να έρθει ο Πέζαρος στο Άγ. Όρος για να αναλάβει ως σχολάρχης τη σχολή, ή έστω να δίδασκε κατά διαστήματα, όταν διευκολυνόταν. Μάλιστα για την αποτελεσματικότητα των ενεργειών του αναφέρει ότι είχε φροντίσει για έγκριση από το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Γι' αυτό πρότεινε στον Πέζαρο να λύσει το γάμο του *“ὡς λόγῳ μόνῳ συστάντος”*,³⁷ επειδή είχε να ωφεληθεί πολύ περισσότερο στο Άγ. Όρος. Το ηθικό του σθένος δεν επέτρεψε στον Πέζαρο να αποδεχτεί τις προτάσεις του Κύριλλου και παρέμεινε πιστός στην οικογένειά και στον τόπο του.

Β. Δάσκαλος, οικονόμος, επίτροπος της μητρόπολης και συμπαραστάτης του λαού.

Γι' αυτή την περίοδο της ζωής του Πέζαρου οι επιστολές δίνουν πληροφορίες για έντονη δραστηριότητα σε πολλούς τομείς. Η φήμη του δασκάλου εξαπλώνεται και έξω από τα όρια του θεσσαλικού χώρου. Εκτός από δάσκαλος και οικονόμος στον Τύρναβο διορίζεται επίτροπος του μητροπολίτη της Λάρισας, θέση που διατήρησε μέχρι λίγο πριν από το θάνατό του. Επιπλέον, με το κύρος που απολάμβανε ανάμεσα στους συμπατριώτες του πολλές φορές ο Πέζαρος εξουσιοδοτείται και διεκπεραιώνει ατομικές υποθέσεις ή ζητήματα της κοινότητας.

Το έργο του στο σχολείο του Τυρνάβου γινόταν ευρύτερα γνωστό. Επιβεβαιώνοντας το καλό όνομα που είχε δημιουργήσει τα προηγούμενα χρόνια στα σχολεία της Τσαριτσάνης και του Λιβαδίου, η φήμη του αυξανόταν. Ήδη οι πρώτοι απόφοιτοι του σχολείου σταδιοδρομούσαν. Ο Στέφανος Σταμκίδης και ο Κωνσταντίνος Νοσήμαχος ήταν δάσκαλοι (1783) στα Τρίκαλα και στην Τσαριτσάνη

αντίστοιχα, και ο Ιωνάς Σπαρμιώτης στο Λιβάδι.³⁸ Ένας άλλος μαθητής του, ο Παΐσιος, είχε εκλεγεί επίσκοπος Σταγών (περιοχή Μετεώρων).³⁹ Άλλοι άνθρωποι, έμποροι, κληρικοί, προεστοί, οι οποίοι με οποιονδήποτε τρόπο τον είχαν γνωρίσει, μετέφεραν τις καλές εντυπώσεις τους για την προσωπικότητα του οικονομού και διδασκάλου κυρ Ιωάννου .

Ο νεαρός Γεώργιος Αυξεντιάδης,⁴⁰ ο οποίος αποδήμησε στο Σεμλίνο (ή Ζέμουν), γνωστό εμπορικό σταθμό των Βαλκανίων, αναφέρει στα 1793 ότι τόσο φημιζόταν εκεί ο Πέζαρος , ώστε εξαιτίας του εκτιμούσαν και τον ίδιο, επειδή υπήρξε μαθητής του. Συγκεκριμένα, γράφει: *“έπειδή τό περίφημον όνομά της φημιζεται από περάτων έως περάτων τής οίκουμένης, μετέχω και τιμῶ έδῶ, ως γνήσιός της γόνος, μικρόν τής τοιαύτης ύπολήψεως παρά τῶν έδῶ πραγματευτῶν (...).”*⁴¹

Το όνομα του διδασκάλου Ιωάννη ήταν γνωστό και στους πνευματικούς κύκλους της Κωνσταντινούπολης. Ο Κούμας, καθώς κάνει αναφορά στην επιστολογραφία του δασκάλου του, γράφει: *“Είς τήν Κωνσταντινούπολιν οί Μουρούζαι έσύναζαν τάς έπιστολάς τοῦ Ρουμελιώτου Ιωάννου, και μέ όλην τήν περιαιοτοφιλαυτίαν των έλεγαν ότι δέν δύναται τις νά γράψη καλητέρας.”*⁴²

Η εκτίμηση που απολάμβανε ο Ιωάννης Πέζαρος επιβεβαιώνεται και από την αλληλογραφία του. Στα 1805, όταν ο μητροπολίτης της Λάρισας Ραφαήλ δημιούργησε προβλήματα με τη συμπεριφορά του, ο επίσκοπος Περιστεράς Παΐσιος, ο οποίος διέμεινε στην Πόλη, τον διαβεβαίωσε να μην ανησυχεί. Ανάμεσα στα άλλα του γράφει: *“(...) διότι έδῶ είς τήν πόλιν εἶναι καλά διαφημισμένον τό όνομά της είς όλους τούς προύχοντας τοῦ γένους μας και είς όλους τούς άγίους άρχιερεῖς (...).”*⁴³

Οι δυσκολίες στη ζωή του Τυρνάβου από τις επιδρομές των Αλβανών, την οικονομική καχεξία και τις επιδημίες έδιναν αφορμές στους κατοίκους να εγκαταλείπουν την πόλη. Για *“τό άκατάστατον και κλονούμενον τής καθ' έκάστην άφανιζομένης πατρίδος”*,⁴⁴ γράφει ο Πέζαρος στα 1799. Πριν έναν χρόνο είχε απορρίψει την ελκυστική πρόταση πλούσιου προεστού από τη Ρεντίνα να έρθει, για να διδάξει το γιο του *“φιλοσοφικά και μαθηματικά”* με αμοιβή *“όσα ήθελεν εύχαριστηθῆ.”*⁴⁵ Στα 1803 ο Πέζαρος είχε σκεφτεί να αναλάβει το σχολείο της Μακρυνίτσας. Ο επίσκοπος Δημητριάδος Αθανάσιος τον προσκαλούσε να διδάξει με 500 γρόσια για ετήσιο μισθό.⁴⁶ Υποθέτοντας –και δεν έπεσαν έξω – ότι η απάντηση του δασκάλου θα ήταν αρνητική, οι παραπάνω ενδιαφερόμενοι του γράφουν να μεσολαβήσει, ώστε να σταλεί κάποιος άλλος λόγιος ή μαθητής του για δάσκαλος στο σχολείο τους.

Και άλλες φορές διατυπώνεται αυτό το αίτημα και η παράκληση προς τον Πέζαρο, να φροντίσει προκειμένου να βρεθεί δάσκαλος για το σχολείο. Πρόκειται είτε για σχολεία που για πρώτη φορά λειτουργούσαν σε μικρά χωριά και σε κοινότητες των αποδήμων είτε για παλαιά σχολεία που ανανεώνονταν, γεγονότα που μαρτυρούν ότι το σχολικό δίκτυο στην Ανατ. Θεσσαλία αυξανόταν.

Οι Έλληνες της πόλης Ζέμου (Σεμλίνο) στα 1799 ζήτησαν από τον Πέζαρο να τους στείλει δύο δασκάλους για το ελληνικό και το κοινό σχολείο αντίστοιχα.⁴⁷ Από το 1798 στην Τσαριτσάνη δίδασκε ο μαθητής και συγγενής του, ο Κ. Κούμας. Στο χωριό Ελευθεροχώρι ο Πέζαρος στέλνει τον απόφοιτο μαθητή του Γεώργιο Τρικκαίο για δάσκαλο, ενώ στους Αμπελακιώτες σύστησε έναν αρκετά μορφωμένο, βέβαια, για το σχολείο τους.⁴⁸ Από το 1804 η ελληνική κοινότητα (Αδελφότης) του Νεόφυτου στην Ουγγαρία επανειλημμένως ζητούσε από τον Πέζαρο να στείλει δάσκαλο για το σχολείο τους.⁴⁹ Ο Πέζαρος γράφει ότι αδυνατούσε να διεκπεραιώσει *“(...)ώς και άλλοτε τά φιλομαθῆ ζητήματα ἄλλων”*.⁵⁰ Ανάμεσα στα άλλα επικαλείται για λόγους της αδυναμίας του τα γηρατειά του και τις δυσκολίες του καιρού του. Γράφει: *“Καί ἡ αἰτία ἀποδοθήτω εἰς τε τό γῆρας μου, καί εἰς τάς ἄλλας περιστάσεις μου ἐν τοῖς καιροῖς τούτοις, δι' ἃ δέν εἶναι εὐφορον τό Σχολεῖον μου τοιούτων ωραίων καρπῶν δι' ὧν νά εὐφράνω τούς ποθοῦντας καί ζητοῦντας”*.⁵¹

Στα τέλη του 1802 ένα γεγονός, όχι ασυνήθιστο για την εποχή, τάραξε τη ζωή του σχολείου και του Πέζαρου. Αλβανοί άτακτοι, οι οποίοι συνόδευαν το γιο του Αλή πασά, Μουχτάρ, υπεύθυνο για την ασφάλεια της περιοχής, στράφηκαν εναντίον του σχολείου. Προφανώς, για να πάρουν λύτρα, απείλησαν να κρατήσουν ομήρους τους μαθητές, ανάμεσα στους οποίους ήταν και ο γιος του Πέζαρου, ο Δημήτριος. Όταν πληροφορήθηκε τα συμβάντα ο δραστήριος μητροπολίτης της Λάρισας Διονύσιος Ε΄ ο Καλλιάρχης διαμαρτυρήθηκε έντονα στο Μουχτάρ. Μάλιστα έγραψε στον Αλή πασά στα Γιάννενα, για να δοθεί στον Πέζαρο ειδικό έγγραφο *“(...)ὑψηλόν πιγιουρουντί διά νά μήν ἐνοχλεῖσθε ἀπό τούς πουλουκπασάδες(...)”*⁵²

Η ανάδειξη του Πέζαρου στο αξίωμα του οικονόμου, σε συνδυασμό με την ιδιότητα του δασκάλου, διευκόλυνε τους εκάστοτε ιεράρχες της μητρόπολης να του αναθέτουν επιπλέον αρμοδιότητες και καθήκοντα. Σε έγγραφο που διέσωσε ο Τυρναβίτης Αχ. Τζάρτζανος, ο Πέζαρος καλείται από το μητροπολίτη της Λάρισας Μελέτιο *“(...)ώς διδάσκαλος καί σοφός (...) νά συμβουλευέση, διδάξη καί νουθετῆ συνεχῶς(...)”*⁵³ τους Τυρναβίτες κληρικούς, οι οποίοι παρεκτρέπονταν από την οινοποσία, ισχυρή συνήθεια στον Τύρναβο.

Πολύ καλή συνεργασία είχε ο Πέζαρος και με τον επόμενο μητροπολίτη, το Διονύσιο Ε΄ τον Καλλιάρχη (1791-1804). Όπως είναι γνωστό πρόκειται για φωτεινή προσωπικότητα ιεράρχη, ο οποίος άρχισε το πλούσιο έργο του από τη Λάρισα.⁵⁴ Στα χρόνια της αρχιερατείας του δόθηκε η άδεια και ανοικοδομήθηκε (1794) ο μητροπολιτικός ναός του Αγ. Αχιλλίου στη Λάρισα, ο οποίος ήταν κατεστραμμένος από το 1774 (Ορλωφικά). Τα συναισθήματα ικανοποίησης των χριστιανών της περιοχής αποτυπώθηκαν με έκδηλο τρόπο σε επιγραφές που χαράχτηκαν στο ναό, από τις οποίες ξεχώριζε αυτή που έγραψε ο Πέζαρος.⁵⁵

Ο Διονύσιος πληροφορήθηκε τις δραστηριότητες και γνώρισε από κοντά τον οικονόμο και δάσκαλο του Τυρνάβου. Τα Χριστούγεννα του 1794 διόρισε τον Ιωάννη Πέζαρο επίτροπο της μητρόπολης της

Λάρισα: *“ἤδη δέ ἀποκαθιστῶμεν ἐπίτροπόν μας τὴν αἰδεσιμολογιότητά της καὶ θέλει ἔχει ἐκ τοῦδε καὶ ἐντούπιόν τὴν μέριμναν τῶν ὑποθέσεών μας.*⁵⁶ Ὄταν ο Διονύσιος ἐκλέχτηκε μέλος τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου, τῆ διοίκηση τῆς μητρόπολης εἶχαν οὐσιαστικά τρεῖς κληρικοί. Ὁ Ἰωάννης Πέζαρος ὡς ἐπίτροπος ἦταν ὁ ἀμεσὸς υπεύθυνος γιὰ τὰ ἐκκλησιαστικά θέματα. Ὁ πιτουλάριος ἐπίσκοπος Περιστεράς Παῖσιος μετέφερε ἐγγράφα, περιόδευε στὶς ἐπισκοπές καὶ συγκέντρωνε τὶς εἰσφορές. Ὁ πρωτοσύγκελος Γαβριήλ - καὶ ἀργότερα ὁ ομοιόβαθμὸς τοῦ Μελέτιος-παρέμεινε στὴν ἐδρα τῆς μητρόπολης, στὴ Λάρισα, γιὰ νὰ διεκπεραιώνει τὰ καθημερινὰ ζητήματα.⁵⁷ Τέλος, ἕνας ἄλλος κληρικός, ὁ Τυρναβίτης πρωτοσύγκελος Σαμουήλ, συνόδευε τὸν Διονύσιο καὶ ἦταν ὁ σύνδεσμος τοῦ ἀπὸ τὴν Πόλη με τὴν ἐδρα τῆς μητρόπολης στὴ Λάρισα.⁵⁸ Γιὰ τὶς ἀρμοδιότητες τοῦ ἐπιτρόπου ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐκτίμηση ποῦ ἀπολάμβανε ὁ Πέζαρος καὶ τὸ κύρος τοῦ ἀνάμεσα στὸς κληρικούς μαρτυροῦν ὅσα ἀναφέρονται σὲ ἐπιστολὴ τοῦ σακελάρου τῆς Τσαριτσάνης: Ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ελασσόνας Ἰωαννίκιος γιὰ τὴ διευθέτηση τῆς μετάθεσης ἐνὸς κληρικοῦ ἀφῆσε τὸ ζήτημα στὴν κρίση τοῦ Πέζαρου, *“(…)ὅπως ἡ αἰδεσιμότης τοῦ τό εὖρη εὐλογον, θέλει συγκατανεύσει καὶ ἡ πανιερότης τοῦ [ἐπίσκοπος]”*.⁵⁹

Οἱ ἐκκλησιαστικὲς φροντίδες τοῦ Πέζαρου με τὴν ιδιότητα τοῦ ἐπιτρόπου ἦταν ἀρκετές. Φρόντιζε νὰ γνωστοποιούνται καὶ νὰ ἐκτελοῦνται οἱ ἀποφάσεις τοῦ προῖσταμένου τοῦ μητροπολίτη.⁶⁰ Ἦταν υπεύθυνος γιὰ τὴ διαχείριση τῶν οικονομικῶν καὶ ἐστελνε τὰ ἐσοδα στὴν Κωνσταντινούπολη.⁶¹ Ὅριζε τὰ ποσὰ καὶ χορηγοῦσε ἀδείες γιὰ τὶς *ζητεῖες* σὲ κληρικούς ἀπὸ ἄλλα μέρη.⁶² Διεκπεραίωνε τὰ αἰτήματα γιὰ ἀγορὰ ἐνοριῶν ἢ γιὰ ἐγκατάσταση σὲ ξενομερίτες κληρικούς.⁶³ Ἐγραφε τὰ ἐθιμοτυπικά ἐγγράφα τῆς μητρόπολης καὶ ἐπικοινωνοῦσε με τὶς ἀρχές τοῦ τόπου.⁶⁴

Δεν ἦταν μόνο τὰ ἐκκλησιαστικά ζητήματα με τὰ ὁποῖα ἀσχολοῦνταν. Στὴν ἀκεραιότητα τοῦ χαρακτήρα τοῦ κατέφευγαν ἀνώνυμοι καὶ ἐπώνυμοι συμπατριῶτες τοῦ ἀλλὰ καὶ ἀνθρώποι ποῦ δεν τὸν γνῶριζαν παρὰ μόνο ἀπὸ τὴ φήμη τοῦ ονόματός του. Ὁ ξενιτεμένος γέροντας Παπαζαχαρίου τοῦ ἐμπιστεύεται ἕνα σεβαστὸ ποσὸ χρημάτων, γιὰ νὰ παντρέψει τὴν ὀρφανὴ ἀνεψιά του με ὅποιον ἄνδρα κρίνει αὐτός (ὁ Πέζαρος).⁶⁵ Γίνεται κριτὴς σὲ ἰδιωτικὴ υπόθεση ἢ ἄλλοι, ἀγνωστοί του, ζητοῦν νὰ μεσολαβήσει γιὰ οικονομικὲς υποθέσεις, ἐπειδὴ εἶχαν ἐμπιστοσύνη στὴ δίκαιη κρίση καὶ τὴν ἐντιμότητά του.⁶⁶ Συντάσσει σχέδια συμβιβασμῶν καὶ ἰδιωτικὰ συμφωνητικά γιὰ λογαριασμὸ τῶν συμπατριωτῶν του.⁶⁷ Ἡ πολὺπλευρὴ καὶ ἀκούραστη δραστηριότητα τοῦ Πέζαρου ἐμεινε ζωηρὴ στὴ μνήμη τοῦ Κωνσταντίνου Κούμα, ὁ ὁποῖος ἐκείνη τὴν ἐποχὴ (1790-96) ἦταν μαθητὴς του. Γράφει: *“Καὶ τότε ἦτο θαῦμα νὰ βλέπη τις τὴν ἀκάματον δραστηριότητα τοῦ ἀνδρός· κᾶνέν ἀπὸ τὰ μέχρι τοῦδε ἔργα τοῦ σχολείου δεν ἠμέλησεν, ἀλλὰ προσέλαβε καὶ ὅλα τὰ ἔργα τῆς ἐνορίας του· ἱερούργει, ἐβάπτιζεν, ἠγίαζεν, ἔκαμνεν ὅλα ὅσα κᾶννει καθεὶς ἱερεὺς χωρὶς νὰ χρειασθῆ ποτέ βοηθὸν του. Τόν εἰς τό κηρύττειν ζῆλον του ἐδιπλασίασε. Τοῦ προστίθετο δὲ καὶ βᾶρος ἄλλο, ἡ μεγάλη ἐπιστολογραφία. Παρεκτός ὅτι αὐτός ἔγραφε*

συχνάκις εἰς πολλούς μαθητάς καί φίλους του, τοῦ ἐπεφορτίζετο καί ἐκ τῆς ἀρχιερατικῆς αὐλῆς καί ἐκ τοῦ κοινοῦ τῆς πόλεως ἢ φροντίς νά γράφῃ ἐπιστολάς ἐκ μέρους των πρός πολλά ἔνδοξα πρόσωπα τῆς Κωνσταντινουπόλεως.”⁶⁸

Αὐτή ἡ διάθεση προσφοράς σε συνδυασμό με τὴν ομολογούμενη ἀπὸ ὅλους ἀκεραιότητα τοῦ χαρακτήρα καὶ τὴν ἐντιμότητα τοῦ βίου τοῦ οδήγησαν τὸν Κ. Κούμα νὰ ἀποκαλέσει τὸν Ἰωάννη Πέζαρο *Ἰωαννῆν τοῦ Τυρνάβου* καὶ ὅλη τὴν πορεία τῆς ζωῆς τοῦ *Ἰωαννῆν ἀληθῶς Σωκρατικόν*.⁶⁹ Ὁ ἴδιος γράφει χαρακτηριστικά: *Ἄλλ' ἢ ἐπιμέλεια καί ἡ ἀρετὴ του, τό πενιχρόν τῆς ζωῆς του ἠνωμένον μέ ἐσωτερικόν μεγαλεῖον, τό ὅπῃον ἐνέπνεε σέβας εἰς πάντα, ὅστις ἄβλεπε τόν ρακένδυτον Πέζαρον, ἐκλέϊσαν εἰς ὅλην τὴν θετταλία καί εἰς ὅλον τό Ἑλληνικόν γένος τό ὄνομά του. Ὁ Ἰωάννης. ὁ Πέζαρος, ὁ Κωφός (...) περιφέρετο μέ ἐγκώμια εἰς ὅλων τὰ στόματα.*”⁷⁰

Καθοριστικό γεγονός γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Ἰωάννη Πέζαρου υπήρξε ἡ ἀνάδειξη στο μνητροπολιτικό θρόνο τῆς Λάρισας τοῦ μνητροπολίτη Ραφαήλ. Ἀνέλαβε τὴ μητρόπολη τῆς Λάρισας με μετάθεση ἀπὸ τὴν μητρόπολη τοῦ Ἰκονίου, ἐνῶ ὁ Διονύσιος ὁ Καλλιάρχης μετατέθηκε στὴν Ἔφεσο. Ἡ οριστικὴ ἀνάληψη τῶν καθηκόντων τοῦ Ραφαήλ ἐγένετο με τὴν ἐναρξὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐτους, δηλ. τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1803.

Ἡ πρώτη ἐνέργεια τοῦ νέου μνητροπολίτη ἦταν νὰ ἐπαναβεβαιώσῃ τὸν Πέζαρο καὶ τὸν ἐπίσκοπο Παΐσιο ὡς ἐκπροσώπους τῆς μητροπόλεως, ὅπως ἦταν καὶ πρὶν. Γράφει στὸν Πέζαρο ὅτι επικυρώνει *“(..)*πάλιν αὐτόθι ἐπίτροπον ἡμέτρον, ὡς καί τό πρότερον, καί ἐπιτηρητὴν τῶν ἐπιχωρίων ὑποθέσεων καί ἀρχιερατικῶν δικαιοματῶν μας.”⁷¹ Δηλώνει ὅτι, μολονότι δὲ γνῶριζε προσωπικά τὸν ἴδιο, τὸν ἐκτίμησε *“(..)*διὰ τὴν καλὴν φήμην τῶν προτερημάτων (...)κατὰ τὴν ἀρετὴν, καί σοφίαν, καί φρόνησιν προεξάρχουσαν(..)”⁷²

Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Ραφαήλ τόσο με τὸν Πέζαρο καὶ με τοὺς ἄλλους κληρικούς, ὅσο καὶ οἱ ἀναφορὲς σ’ αὐτὸν ἄλλων ἐπιστολογράφων, σκιαγραφοῦν τὸν μνητροπολίτη κάθε ἄλλο παρά ὡς ὑπόδειγμα ἱεράρχη. Ὁ μνητροπολίτης Ραφαήλ δημιουργοῦσε συνεχῶς προβλήματα στους κύκλους τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου καὶ στο ποίμνιο τῆς μητροπόλεως με τὴ συμπεριφορὰ του καὶ τὴ φιλαργυρία του.⁷³

Οἱ ἀπαιτήσεις τοῦ μνητροπολίτη δὲν ἀργησαν νὰ ἐκδηλωθοῦν. Στις ἐπιστολὲς τοῦ πρὸς τὸν ἐπίτροπό του γίνεται λόγος γιὰ ἐξόφληση συναλλαγματικῶν (*πόλιτζας*) καὶ γιὰ συγκέντρωση χρημάτων.⁷⁴ Ὁ Ἰωάννης Πέζαρος με εὐλικρίνεια τοῦ κάνει γνωστό ὅτι δὲν ἔχει ἐξοικειωθεῖ σε τέτοιου εἶδους ζητήματα. Χωρὶς περιστροφὲς γράφει: *Ἐάνει δὲν εἶμαι γνωστός εἰς τοὺς ἐν Λαρίσση σαράφηδες νά σηκῶσω, διατί εἰς τοιαύτας ληψοδοσίας δὲν ἐσυνήθισα ἐξ ἀρχῆς.”*⁷⁵ Παρ’ ὅλα αὐτὰ ἔκανε φιλότιμες προσπάθειες νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸν μνητροπολίτη γράφοντας στους ἐξαδέλφους τοῦ Χατζη-Κυρίση, ἐμπόρους στὴν Τσαρισάνη.⁷⁶

Οι Τυρναβίτες δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν. Εξαιτίας των επιδημιών της χολέρας οι κάτοικοι έφευγαν και η παραγωγή μειωνόταν. Ο Πέζαρος προσπαθούσε να αμβλύνει, όσο περνούσε από το χέρι του, τις δυσκολίες των συμπατριωτών του. Ενδεικτικά για τη φιλοπατρία του και το ενδιαφέρον για τους ανθρώπους της πόλης του είναι όσα του προσάπτει σε οξύ τόνο ο παλιός του μαθητής, γιατρός πλέον, Κωνσταντίνος Νοσήμαχος: *“έγώ θέλω εἰρήνην ἔχειν μετὰ πάντων, καί οἰκονομεῖν τά ἐμά ἐν ἡσυχίᾳ.(...)οὐδέ τήν σοφότητά σου ὡς νεκρόν θεωρῆσαι δύναμαι ἔχουσάν τά πρεσβεία τῆς προκοπῆς, καί θέλουσαν μόνον τήν ἐν τυρνάβῳ τυραννίαν. σφαίρα, λέγεις, δέν εἶσαι, νά μετατοπίζεσαι, ἀλλά προμήθευε, ὅτι σέ μετατοπίζει. τέτοιος φωστήρ νά μὴν αὐγάζη εἰς μεγάλην πολιτείαν, ἄδικον μοί φαίνεται. προβάλλεις, ὅτι τιμᾶν τήν πατρίδα χρέος εἶναι. Ναί, πλὴν ὅταν αἱ πατρίδες δέν τιμῶσι τά γεννήματά των, τί ποιητέον.”*⁷⁷ Οι αιτιάσεις του εγwisτή γιατρού δε δείχνουν μόνο τη διαφορά του χαρακτήρα του σε σύγκριση με τον ταπεινόφρονα δάσκαλό του. Περιγράφουν και τις αλλαγές που παρατηρούνται στο επίπεδο των ιδεών στην παραδοσιαρχική κοινωνία της εποχής.

Στις δύσκολες καταστάσεις της πατρίδας του ήρθαν να προστεθούν και οι απαιτήσεις του μητροπολίτη Ραφαήλ, οι οποίες επιβάρυναν το χριστιανικό πληθυσμό. Προφανώς αυτές τις δυσχέρειες εννοούσε ο Πέζαρος γράφοντας για την *“ἀκαταστασίαν τῶν συμπατριωτῶν του”*, όταν ζήτησε από τον παλιό του γνώριμο μητροπολίτη, το Διονύσιο, να φροντίσει, ώστε να απαλλαγεί από τα καθήκοντα του επιτρόπου του μητροπολίτη της Λάρισας.⁷⁸

Η φήμη του κακού χαρακτήρα του μητροπολίτη Ραφαήλ έφτασε μέχρι τα Ιεροσόλυμα από τους προσκυνητές και εμπόρους, οι οποίοι έρχονταν από τις περιοχές της Λάρισας. Ο Τυρναβίτης μοναχός Μακάριος, μαθητής του Πέζαρου, αναφέρει ότι λυπάται για *“τά δυστυχήματα τῆς πατρίδος”*, ανάμεσα στα οποία περιλάμβανε και τη συμπεριφορά του μητροπολίτη. Γράφει χαρακτηριστικά: *“(...)συμπωνῶ αὐτῇ μάλιστα τῆς δυστροπίας τοῦ νῦν ταύτην λυμαίνοντος, καί οὐ ποιμαίνοντος, ὡς μισθωτοῦ καί λυκοτρόπου ὄντος, καί οὐκ ἀληθινοῦ ποιμένος, ἀλλά τῷ ὄντι πημένος [=βλάπτοντος] (...)”*⁷⁹ Την αδιαφορία του Ραφαήλ για τα προβλήματα της επαρχίας του και τον υπεροπτικό του χαρακτήρα επιβεβαιώνει ο επίσκοπος Παῖσιος, ο οποίος τον γνώρισε στην Κωνσταντινούπολη, όπου διέμενε.⁸⁰ Παρά τη συμπεριφορά του μητροπολίτη ο Πέζαρος συμπεριφέρεται με σεβασμό και ευγένεια. Δείχνει διάθεση συνεργασίας, εκτελεί αλόγιστα τις εντολές του και τον συμπαραστέκεται καλώντας τον να έρθει στον Τύρναβο, για να αποφύγει τον καύσωνα που επικρατούσε στη Λάρισα.⁸¹

Οι υπερβολικές οικονομικές υποχρεώσεις που είχε αναλάβει ο Ραφαήλ δεν του επέτρεψαν, παρά να επιζητεί μόνο την εξόφλησή τους. Ο Πέζαρος δεν έκρυβε την ανησυχία του, παρά τους ισχυρισμούς του φίλου του επισκόπου Παῖσιου, ότι η οικογένεια του Καλλιάρχη διαβεβαίωνε τον Πέζαρο για την προστασία του από τον άπληστο ιεράρχη.⁸² Ο μητροπολίτης βρήκε τρόπο να ανταμείψει το δάσκαλο,

επειδή αδυνατούσε να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του. Τον απομάκρυνε από επίτροπο της μητρόπολης, θέση που και ο ίδιος ο Πέζαρος δεν επιθυμούσε να κρατά. Αλλά δεν ήταν μόνο αυτό. Ο φίλος του Παΐσιος παραπονεείται σε επιστολή του ότι ο Πέζαρος είχε πολύ καιρό να του γράψει και αναρωτιέται: *“λοιπόν ποία ή αίτια της τοσαύτης σιωπής·, ή προσταγή και τό εμπόδιον·, αυτό βέβαια πρέπει νά εἶναι.”*⁸³ Και ο ίδιος αποποιείται κάθε ανάμειξη στις ενέργειες του μητροπολίτη.

Δε γνωρίζουμε τι ακριβώς εννοούσε ο Παΐσιος. Ο Κούμας στη βιογραφία του αναφέρει ότι ο μητροπολίτης Ραφαήλ απαγόρευσε στον Ιωάννη Πέζαρο να εκφωνεί το καθιερωμένο κήρυγμα στους ναούς.⁸⁴ Το κήρυγμα ήταν αποκλειστικό προνόμιο των επισκόπων, οι οποίοι μπορούσαν να παραχωρούν την άδεια σε ορισμένους μορφωμένους κληρικούς να κηρύττουν (ιεροκήρυκες). Ο Πέζαρος είχε αυτή την άδεια-και προνόμιο-από τον καιρό που χειροτονήθηκε κληρικός. Η αφαίρεση της άδειας να κηρύττει θεωρήθηκε μεγάλη προσβολή για το πρόσωπό του. Ο Κούμας γράφει σχετικά: *“(…) ένας βάρβαρος μητροπολίτης Λαρίσης Ραφαήλ περιϋβρισε τόν υπό πάντων τῶν προτέρων μητροπολιτῶν τιμηθέντα διδάσκαλον καί τοῦ ἀφαίρεσε τήν ἄδειαν τοῦ κηρύττειν ἐπ' ἐκκλησίας.”*⁸⁵

Ήταν το έτος 1806. Η κατάσταση στον Τύρναβο είχε γίνει απελπιστική. Τα περισσότερα σπίτια είχαν εγκαταλειφθεί, τα εργαστήρια και η παραγωγή τους είχαν αρκετά μειωθεί. Οι πλούσιοι της πόλης προτιμούσαν την ασφάλεια στη χριστιανική Δύση. Οι υπόλοιποι παρέμεναν και προσπαθούσαν να συντηρούνται, ενώ οι επιδημίες της πανώλης και οι αυθαιρεσίες της οθωμανικής εξουσίας επιβάρυναν τη δύσκολη ζωή τους.⁸⁶ Η κυριαρχία του Αλή πασά είχε επιβληθεί για τα καλά στη Θεσσαλία αποδυναμώνοντας τους κλεφταρματολούς.

Πριν δύο χρόνια, με αφορμή την επανάσταση των Σέρβων, ο Πέζαρος έδειχνε απογοητευμένος γιατί η γενιά του δεν επρόκειτο να γνωρίσει την ημέρα της ανεξαρτησίας. Τότε είχε γράψει: *“ Τά τοῦ Βελιγραδίου ἤρξαντο, ἴσως καί ἔληξαν τυραννούμενα, τά δέ καθ' ἡμᾶς ἀρξάνενα οὔποτε λήγουσιν, ἕως οὔ, οἶμαι, ἢ καθ' ἡμᾶς γενεά περιέστιν.”*⁸⁷ Προφανώς, στον αντίκτυπο που είχαν τα αποτυχημένα κινήματα και η συνολική άσχημη κατάσταση στη διάθεση του Πέζαρου αναφέρεται η φράση του Κούμα: *“ κατά τό 1806 ἔτος αἱ κοιναί δυστυχίαι ἀρχισαν νά φαρμακεύουσι τήν φιλογενῆ του καρδίαν (...).”*⁸⁸

Μέσα σε αυτές τις δύσκολες συνθήκες του τόπου η ενέργεια του μητροπολίτη, ο οποίος ήταν πάντα απών, να στερήσει από τον Πέζαρο τη χαρά να κηρύττει --και από τους συμπατριώτες του την ευχαρίστηση να τον απολαμβάνουν—λύπησε βαθύτατα τον ενάρετο κληρικό και δάσκαλο. Ο Κούμας ισχυρίζεται ότι δεν αντιμετώπιζε προβλήματα υγείας. Γράφει σχετικά: *“ Η σταθερά καί ῥωμαλέα κρᾶσις του ἔδειχνεν, ὅτι πολλά ἔτη ἀκόμη ἔμελλε νά ὠφελήσῃ τήν Ελλάδα ὁ δαιμόνιος Πέζαρος.”*⁸⁹ Παρ' όλα αυτά αρρώστησε με *“κακοήθη πυρετό”*.⁹⁰ Η βαθιά λύπη και η αρρώστια του έφεραν το μοιραίο θάνατο. Ο Ιωάννης Πέζαρος απεβίωσε το έτος 1806 στον

Τύρναβο σε ηλικία των 57 χρόνων. Ο θάνατός του λύπησε τους συμπατριώτες του στον Τύρναβο και στις άλλες θεσσαλικές περιοχές, όπου ήταν γνωστό το έργο του. Πολύ περισσότερο έθλιψε τους απανταχού φίλους και τους μαθητές του. Σύμφωνα με τον Κούμα:” (...)*έξήπλωσε πένθος κοινόν εις ὅλην τὴν Θετταλίαν.*”⁹¹

Την πρώτη αναφορά για το θάνατο του Ιωάννη Πέζαρου, καθώς και για το έργο του και την προσωπικότητά του, έκανε ο Κ. Κούμας στα 1807. Στην έκδοση του βιβλίου του *Σειράς Στοιχειώδους Των Μαθηματικών και Φυσικών Πραγματειών*, τόμ. Α', (Βιέννη 1807), παραθέτει στον πρόλογο σε σημείωση τα παρακάτω: *Ἐνός ἐξέστω μοι ἐπιμνησθῆναι ἐνταῦθα, Ἰωάννου τοῦ οἰκονόμου καὶ διδασκάλου τῆς ἐν Θετταλίᾳ Τυρνάβου, ἀνδρός ταχύτητι νοός καὶ ἀκαμάτῳ διαπρέψαντος φιλοπονία, καὶ Σωκρατικόν μὲν ἐν τοῖς ἤθεσι τρόπον ἐπιδειξαμένου, τόν δ' ἅπαντα αὐτοῦ βίον ἀγῶνα μέγιστον ὑπὲρ τῶν λόγων ἐνστησαμένου· οὐ γάρ ἦν μᾶλλον διδάσκαλος, ἢ πατήρ τῶν ἑαυτοῦ ὁμιλητῶν. Τούτου τοίνυν μετὰ τὰ γραμματικά πολλῶν ἀκουσάντων τὴν Εὐγενίου Λογινὴν καὶ Μεταφυσικὴν, τὰ κατ' Εὐκλείδην Γεωμετρικὰ στοιχεῖα, τὴν κατὰ Νικηφόρον τόν Θεοτόκην Φυσικὴν, καὶ ἄλλα συχνά, αὐτός εἰμὴ πάντων ἐλάχιστος· ἀλλὰ φεῦ τῆς δυστυχίας! πέρυσι τῆς τούτῳ καυχωμένης Θετταλίας κῆρ μέλαινα ἀφήρπασε τόν κλεινόν Ἰωάννην, τῆς πρὶν δόξης αὐτὴν στερήσασα. αἰωνία σου ἢ μνήμη Ἰωάννη ἀοίδιμε πάτερ κοινά, καὶ εὐεργέτα τοῦ ἔθνους σου!*⁹² Μέσα στο σύντομο αλλά περιεκτικό σημείωμα του μαθητή του ανακεφαλαιώνεται όλη η πορεία του φωτισμένου δασκάλου Ιωάννη Πέζαρου από τον Τύρναβο στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα.

Συνοπτικά η σταδιοδρομία του Ιωάννη Πέζαρου στον Τύρναβο είχε την παρακάτω εξέλιξη.

- Η θητεία στο σχολείο του Τυρνάβου ήταν μακροχρόνια. Χωρίς διακοπή κράτησε είκοσι πέντε χρόνια, μέχρι το θάνατό του (1782-1806).
- Ο Πέζαρος επέστρεψε στη γενέτειρά του μετά το θάνατο του προκατόχου του και ανέλαβε το σχολείο φροντίζοντας παράλληλα και το γηραιό πατέρα του. Τα πρώτα χρόνια της παραμονής του δέχτηκε πολλές προσκλήσεις από πολλά μέρη, για να διδάξει.
- Καθοριστικά γεγονότα για την οριστική εγκατάσταση στον Τύρναβο (1790) υπήρξαν ο γάμος του και η χειροτονία του ως ιερέα και οικονόμου. Το 1794 ορίστηκε και επίτροπος της μητρόπολης της Λάρισας από τον τότε μητροπολίτη Διονύσιο Καλλιάρχη.
- Στα χρόνια του Πέζαρου το σχολείο του Τυρνάβου, παρά τις δυσκολίες που περνούσε η περιοχή, γνώρισε περίοδο πνευματικής ευημερίας. Η οργάνωση του σχολείου, το επίπεδο της διδασκαλίας και ο ενάρετος χαρακτήρας του δασκάλου προσέλκυε πολλούς μαθητές από την ευρύτερη περιοχή.
- Ο Τυρναβίτης δάσκαλος διακρίθηκε για ακάματη και πολυσχιδή δραστηριότητα. Εκτός από την εργασία του στο σχολείο και τα

ιερατικά του καθήκοντα έβρισκε το χρόνο να ασχολείται με τα καθημερινά προβλήματα των συμπατριωτών του.

- Η φήμη της προσωπικότητας του Πέζαρου ήταν γνωστή ακόμη και σε όσους δεν τον γνώρισαν από κοντά.
- Το τέλος της ζωής του συνδέθηκε με τη συμπεριφορά του φιλοχρήματου μητροπολίτη Ραφαήλ, ο οποίος απαγόρευσε στον Πέζαρο να κηρύττει.
- Πέθανε στα 1806 στον Τύρναβο.

Σημειώσεις

1. Επ.6 / 19-6-1782
2. Κούμας 1832 σ.567
3. Επ.10 / 12-5-1783
4. Ο.π.
5. Επ.15 / 9-4-1784
6. Ο Αναστάσιος Καμπίτης, δάσκαλος στη Νάουσα, γράφει ότι και αυτός επιδιώκει να οικοδομηθεί νέο διδακτήριο στη πατρίδα του, όπως έπραξε ο Πέζαρος στο Λιβάδι και στον Τύρναβο. Επ. 30 / 9-6-1786
7. Κούμας 1832 σ.568
8. Επ. 24 / 2-1-1786
9. Κούμας 1832 σ.567. Ένας άλλος τρόπος πληρωμής των διδασκτρων αναφέρεται σε επιστολές του Γ. Αυξεντιάδη. Ο πατέρας του παπα-Ζαχαρίας αγόρασε για το γιο του ορισμένα βιβλία με τον εξής όρο: αντί για δίδακτρα τα βιβλία να περιέλθουν στην κυριότητα του σχολείου μετά την αποφοίτηση του γιου του. Η τήρηση της συμφωνίας έφερε σε αντιπαράθεση τον Γ.Αυξεντιάδη με τον Πέζαρο, αλλά τελικά το ζήτημα λύθηκε ομαλά. Οικονόμου 1964 σ.26,27,37 και 39. Επίσης επ.63 / 30-10-1796
10. Επιστολές 7,14 και 24.
11. Επ.7 / 22-4-1783
12. Ευαγγελίδης 1924 σ. LXII. Για τα κίνητρα των σπουδών και τις προσδοκίες όσων σπούδαζαν βλ. Αγγέλου 1999
13. Τις δυσκολίες του στην Τσαρισάνη στα 1786 περιγράφει ο δάσκαλος Κωνσταντίνος, ο μετέπειτα γνωστός ως γιατρός Νοσήμαχος. Επ.34 / 7-11-1786. Τις δύσκολες συνθήκες εργασία των ιδιωτικών δασκάλων στην Κωνσταντινούπολη περιγράφει ο Σέργαιος Μακραίος. Οικονόμου 1964 σ.1-2.
14. Επ.35 / 12-12-1886
15. Κούμας 1832 σ.568
16. Βλ.Α΄ Μέρος – Σχέσεις Εκκλησίας με την παιδεία
17. Φαρμακίδης 1926 σ.258
18. Κούμας ό.π.
19. Ό.π. σ. 570
20. Επιστολές 31 / 15-6-1786 και 44 / 13-3-1790 για τους μισθούς των δασκάλων στο Άγ. Όρος.
21. Οικονόμου 1964 σ. 47
22. Ό.π. σ.105
23. Επ.135, στην οποία αναφέρεται ότι ο δάσκαλος του Τέμεσβαρ πληρώνεται με 300 φιορίνια, μισθός καλός για την ελλαδικά δεδομένα, αλλά είναι λίγος για την Αυστροουγγαρία. Πίνακας με μισθούς δασκάλων βλ. Καράς 1991 σ.317-323.
24. Επ.12 / 15-8-1783
25. Επ.21 / 7-10-1785
26. Επιστολές 11,23 και 25.
27. Επ.15 / 9-4-1784

28. Ό.π. Πρόκειται για το κληροδότημα (1777) του έμπορου Δημ. Παγούνη. Λιούφης 1924 σ.193-194
29. Επιστολές 20 / 9-9-1785 και 22 / 12-10-1785
30. Επ. 26 / 8-1-1786
31. Επ. 30 / 9-6-1786
32. Κούμας 1832 σ.570
33. Επιστολές 42,43,44,49 και 50
34. Επ.43 / 25-2-1790. Επίσης, επιστολές 42 / 6-2-1790 του Άνθιμου Ολυμπιώτη, 50 / -4-1792 του ιερομόναχου Μακαρίου, 49 / 5-10-1791 του μαθητή Πολύζου
35. Επ.44 / 13-3-1790
36. Ό.π.
37. Ό.π.
38. Επ. 38 / 13-11-1788
39. Ντρογκούλης 1991 σ. 357. Ο Σταγών Παΐσιος Β΄ υπήρξε δραστήριος και λόγιος ιεράρχης και από τη θέση του μητροπολίτη της Φιλιππουπόλεως. Βλ. Γ' Μέρος, βιογρ. σημείωμα
40. Rapadrianos 1978
41. Επ.59 / 29-9-1793
42. Κούμας 1832 σ.571
43. Επ.143 / 5-7-1805
44. Επ.88 / 16-12-1799
45. Επ.77 / 20-1-1798
46. Επ.110 / 12-1-1803
47. Επ.85 / 16-4-1799
48. Επιστολές 92 / 8-11-1800 και 150 / 29-8-1805
49. Επιστολές 135 / 6-8-1804 και 146 / 5-9-1805
50. Επ.135
51. ό.π.
52. Επ.109 / 1-12-1802
53. Επ.47 / 26-5-1791
54. Βλ. Γ' Μέρος, βιογρ. σημ.
55. Οι στίχοι καταγράφονται σε μαθηματάριο (χειρόγραφο του Μ.Ι.Ε.Τ.), καθώς και στο ΑΤ Ρ356 γραμμένο από τον Αλέξανδρο Πέζαρο. Επίσης έχει αντιγραφεί με δύο λάθη από τον Ιωάννη Οικονόμο το Λαρισαίο . Βλ. Γ' Μέρος-Κατάλοιπα.
56. Επ.61/20-12-1794
57. Επιστολές του Παΐσιου.
58. ό.π. Με τη μεσολάβηση του Πέζαρου ένας άλλος μαθητής του, ο Ιγνάτιος χειροτονήθηκε επίσκοπος Μυρίνης (Σμύρνης) και υπηρέτησε στη μητρόπολη της Εφέσου ως βοηθός του μητροπολίτη Διονυσίου. Επ.122 / 4-2-1804.
59. Οικονόμου 1964 σ.90. Πρόκειται για επιστολή του γνωστού λόγιου Μιχαήλ Περδικάρη, ο οποίος ήταν γιατρός τότε στην Τσαρισάνη.
60. Επιστολές 72, 89, 115 και 125.
61. Επ.106 / 28-3-1802 και Οικονόμου 1964 σ.551
62. Επ.79/8-9-1798 και Οικονόμου ό.π. σ.548. Στις *ζητείες* γίνονταν έκθεση εικόνων ή ιερών λειψάνων και συγκεντρώνονταν χρήματα από μονές μακρινών περιοχών.
63. Επιστολές 88 / 16-12-1799 και 105 / 25-3-1802
64. Επ.123 / 5-2-1804
65. Επιστολές 54 / 1-8-1793 μέχρι 58 / 22-8-1793
66. Επιστολές 45, 71 και 97
67. Παπαδοπούλου 1991 και Λαφαζάνης 1995 σ.189-192 κ.α.
68. Κούμας 1832 σ.570-571
69. Κούμας 1832 σ.568 και 572. Ο Ψημμένος (1991 σ.183) παρατηρεί ότι ο Κούμας χρησιμοποιεί ανάλογο χαρακτηρισμό μόνο για τον φιλόσοφο Kant στο βιβλίο *Σύνταγμα Φιλοσοφίας* (1818), αλλά μεταφράζοντας το πρωτότυπο.
70. Κούμας 1832 σ.570
71. Επ.116 / 14-9-1803
72. Ό.π.

73. Οικονόμου 1964, αριθ. επιστολών 259, 258, 278, 283, 284, 289, 293, 294, 297. Οι δανειστές του απειλούν να τον λυντσάρουν, αρ.επ. 294
74. Επιστολές 119, 120,132 και επιστολές του ίδιου προς τον Περιστεράς Παΐσιο.
75. Επ.119 / 1-1-1804
76. Επ.132 / 29-6-1804
77. Επ.137 / 11-10-1804
78. Επ.129 / 22-5-1804
79. Επ.140 / 30-4-1805
80. Επ.129 / 22-5-1804
81. Επ.131 / 23-6-1804 και 133 / 12-7-1804
82. Επ.136 / 28-9-1804
83. Επ.143 / 5-7-1805
84. Κούμας 1832 σ.572
85. ό.π.
86. Παπαγεωργίου 1986 και Leake 1996 σ.54-55. Σε επιστολή του γιού του Δημητρίου Πέζαρου στα 1811 αναφέρεται ότι "(...)είς τοῦ μακαρίτου πατρός μου τούς χρόνους ἐδιχονοεῖτε πολλαίτερον(...)" Τζάρτζανος 1932 σ.143
87. επ.1345 / 6-8-1804
88. Κούμας 1832 σ.572
89. Ό.π.
90. Ό.π.
91. Ό.π.
92. Κούμας 1807 σ. ιε'--ιστ'

4. Το σχολείο του Πέζαρου

A. Οργάνωση και λειτουργία

Παρά το ενδιαφέρον της Εκκλησίας για τη λειτουργία σχολείων έλειπε ένας κεντρικός και επίσημος φορέας για το σχεδιασμό οργανωμένου εκπαιδευτικού συστήματος. Βασικά ζητήματα, όπως το πρόγραμμα των μαθημάτων, η εσωτερική λειτουργία των σχολείων, οι χρόνοι φοίτησης και το επίπεδο σπουδών, αποτελούσαν προσωπική υπόθεση του δασκάλου ανάλογα με την κατάρτισή του και το σχολείο του τόπου που αναλάμβανε. Με την πάροδο του χρόνου είχε διαμορφωθεί μια σχετική παράδοση κυρίως στα διδασκόμενα μαθήματα, τις διδακτικές μεθόδους και τη διάρκεια των σπουδών, αλλά η προσωπικότητα του εκάστοτε δασκάλου παρέμεινε κυρίαρχο σημείο αναφοράς για τις διδακτικές αρχές και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης.¹

Από τα τέλη του 17^{ου} αι. η παράδοση είχε διαμορφώσει δύο βαθμίδες (κύκλους) εκπαίδευσης. Στην κατώτερη οι *πρωτόπειροι* μαθητές διδάσκονταν τις στοιχειώδεις γνώσεις και δεξιότητες: ανάγνωση, γραφή, κατήχηση και απλές αριθμητικές πράξεις. Στον Τύρναβο τη στοιχειώδη εκπαίδευση παρείχε το κεντρικό σχολείο του Αγ. Ιωάννου του Προδρόμου, καθώς και τα κοινά σχολεία που λειτούργησαν κατά καιρούς σε άλλους ναούς (Άγ. Δημήτριο, μονή Αγ. Αθανασίου). Όσοι συνέχιζαν στον επόμενο κύκλο σπουδών διδάσκονταν τα *ελληνικά* μαθήματα, δηλ. γραμματική και συντακτικό της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, ρητορική και λογική με κείμενα αρχαίων ελλήνων και χριστιανών συγγραφέων. Έτσι το σχολείο ονομαζόταν *ελληνικό*.

Σε ορισμένα σχολεία, όπως του Μπαλάνου στα Γιάννενα, υπήρχε και δεύτερος κύκλος ανώτερης εκπαίδευσης. Οι προχωρημένοι μαθητές διδάσκονταν τα φιλοσοφικά και επιστημονικά μαθήματα, δηλ. θεολογία, αριστοτελική φιλοσοφία, μαθηματικά και φυσικά. Στον Τύρναβο είχαν διδαχτεί κατά καιρούς (τέλος 17^{ου}—αρχές 18^{ου} αι.) παρόμοια μαθήματα.

Το σχολείο του Τυρνάβου, όπως έχουμε ήδη αναφέρει,² ήταν από τα παλαιότερα του ελλαδικού χώρου και λειτούργησε χωρίς διακοπές από τα τέλη του 17^{ου} αιώνα. Την ίδρυσή του καθόρισε η κυριαρχία του χριστιανικού πληθυσμού με την παρουσία του μητροπολίτη της Λάρισας και συνέβαλε αποφασιστικά η πρώιμη οικονομική ευρωστία των Τυρναβιτών. Το επίπεδο σπουδών, οι οποίες ανταποκρινόταν στις προσδοκίες της εποχής του, και οι δάσκαλοι του, οι οποίοι ξεχώρισαν στο χώρο της παιδείας, ανέδειξαν το σχολείο του Τυρνάβου σε διαρκή εστία φωτισμού για ολόκληρη τη Θεσσαλία.

Στην περίοδο του δεύτερου μισού του 18^{ου} αι. την ευθύνη της διοίκησης του σχολείου συνέχιζε να έχει η τοπική κοινότητα. Οι πρωτόγεροι (προεστοί) αναλάμβαναν οι ίδιοι ή όριζαν τους επιτρόπους του σχολείου. Όταν αυτοί αδιαφορούσαν, αποφασιστικό ρόλο έπαιζε ο μητροπολίτης της Λάρισας. Στα 1768 ο δάσκαλος Λάμπρος Πάσχου

αναμένει την άφιξη του νέου μητροπολίτη (Μελέτιος Γ΄) για να φροντίσει τα ζητήματα του σχολείου.³ Στη χρηματοδότηση της λειτουργίας του μετείχε και η μητρόπολη. Σε επιστολή του 1805 πληροφορούμαστε για "(...)τά 150 γρόσια, τῆς σχολῆς τό ἐτήσιον(...)",⁴ ποσό που άφησε ο μητροπολίτης Διονύσιος Ε΄, όταν μετατέθηκε από τη Λάρισα.

Επιπλέον, οι επίτροποι του σχολείου, όπως και των εκκλησιών, φρόντιζαν με τα χρήματα που συγκέντρωναν από έκτατες εισφορές ή δωρεές να αγοράζουν καλλιεργήσιμες εκτάσεις, τις οποίες μίσθωναν εξασφαλίζοντας πόρους για τη λειτουργία του σχολείου.⁵ Έσοδα από δίδακτρα δεν είχαν, επειδή η φοίτηση στα σχολεία είχε καθιερωθεί και ήταν δωρεάν.⁶ Μόνο οι ξενομερίτες μαθητές πλήρωναν για τη διαμονή τους στο οικοτροφείο. Στα χρόνια του Πέζαρου οι μαθητές αυτοί πλήρωναν 30 ή 60 γρόσια, όπως αναφέραμε αλλού, για τις υπηρεσίες που τους πρόσφερε το οικοτροφείο του σχολείου. Από τα παραπάνω δεν προκύπτει ότι το σχολείο ήταν προσαρμοσμένο σε κάποιο εκκλησιαστικό ίδρυμα,⁷ αλλά επιβεβαιώνεται η στενή συνάρτηση της Εκκλησίας με την εκπαίδευση, καθοριστικό γεγονός για τη νεοελληνική παιδεία.

Δικό του οίκημα το σχολείο του Τυρνάβου είχε αποκτήσει στα 1730, κοντά στο μητροπολιτικό ναό του Αγ. Ιωάννου, στο δυτικό τομέα της πόλης. Όταν ο Πέζαρος ανέλαβε το σχολείο (1782) φρόντισε να το ανακαινίσει και "(...)έπλάτυνε τό μικρόν σχολεῖον" για τη λειτουργία του οικοτροφείου.⁸

Η ονομασία του σχολείου ακολουθούσε κάθε φορά τις τάσεις της εποχής. Στις αρχές του 18^{ου} αι. ονομαζόταν *Φροντιστήριον*, ονομασία κοινή για όλα τα σχολεία. Στις τελευταίες δεκαετίες του 18^{ου} αι. οι επιστολογράφοι του Πέζαρου απευθύνονται συνήθως στη *σχολή του Τυρνάβου*, μάλλον υπονοώντας το ανώτερο επίπεδο των σπουδών.

Τα σχολεία λειτουργούσαν καθημερινά, πρωί και απόγευμα, εκτός από το απόγευμα του Σαββάτου, τη *σαββατίσιον ἡμέραν*, όπως την αποκαλεί ο Κούμας.⁹ Διέκοπταν τις ημέρες των εορτών των Χριστουγέννων, της Μεγ. Εβδομάδας και του Πάσχα. Τις υπόλοιπες χριστιανικές γιορτές, τις οποίες σύμφωνα με την εγκύκλιο του μητροπολίτη της Λάρισας έπρεπε οι χριστιανοί να *φυλάττουν*, οι μαθητές ακολουθούσαν το πρόγραμμά τους, δηλ. εκκλησιασμό και μάθημα. Η πιο λαμπρή γιορτή στον Τύρναβο ήταν στις 29 Αυγούστου, όταν πανηγύριζε ο μητροπολιτικός ναός της *Αποτομής(της Κεφαλής)* του Αγ. Ιωάννου του Προδρόμου.¹⁰

Συνήθως τα σχολεία λειτουργούσαν κανονικά και το καλοκαίρι, εκτός και αν ο δάσκαλος απουσίαζε, όπως συνέβη στα 1786 με το σχολείο των Τρικάλων. Τότε ο μαθητής του Πολύζος ήρθε τους θερινούς μήνες στο σχολείο του Πέζαρου, για να παρακολουθήσει τα μαθήματα.¹¹

Στον Τύρναβο ο Πέζαρος, όπως και ο προηγούμενος δάσκαλος ο Λάμπρος Πάσχου, δίδασκαν όλο το χρόνο, επειδή ήταν μόνιμα εγκατεστημένοι.

B. Η διάρθρωση των σπουδών.

Για την εποχή που αναφερόμαστε η κατάταξη των μαθητών (πάντοτε αρρένων) δε γινόταν αποκλειστικά με την ηλικία τους. Οι μαθητές κατατάσσονταν σύμφωνα με το επίπεδο της κατάρτισης τους σε κλάσεις, δηλ. στάδια σπουδών, τα οποία δεν είχαν απαραίτητα ετήσια ούτε είχαν ισόχρονη μεταξύ τους διάρκεια. Κύριο γνώρισμα κάθε κλάσης ήταν μια ορισμένη γλωσσική δραστηριότητα (*τεχνολογία, θεματογραφία, επιστολογραφία*), η οποία είχε αναγορευτεί σε *μάθημα*. Στην ανώτερη κλάση διδάσκονταν μαθήματα: θεολογία, φιλοσοφία, μαθηματικά. Ο μαθητής όφειλε να κατακτήσει τις απαραίτητες γνώσεις και να τελειοποιείται στην εκάστοτε κλάση, προκειμένου να είναι ικανός να παρακολουθήσει την επόμενη.¹² Ο περιορισμένος αριθμός των μαθητών του σχολείου έδινε τη δυνατότητα στο μοναδικό, συνήθως, δάσκαλο να εργάζεται διαδοχικά με όλες τις κλάσεις, όπως συμβαίνει, ακόμη, σήμερα στα μονοθέσια δημοτικά σχολεία.

Ο μοναδικός δάσκαλος καθόριζε το αναλυτικό πρόγραμμα των μαθημάτων και τη διδακτική ύλη, την οποία έκρινε προσφορότερη, για να διδαχτεί η κάθε κλάση. Με την πάροδο του χρόνου είχε καθιερωθεί στις κλάσεις να αντιστοιχούν ορισμένα μαθήματα ή έργα συγγραφέων, τα οποία είχαν επικρατήσει και διδάσκονταν σε όλα τα σχολεία. Το ίδιο συνέβη και με ορισμένα βιβλία, τα οποία χρησιμοποιούσαν στη διδασκαλία ως διδακτικά εγχειρίδια. Για τις κλάσεις της μέσης (*εγκυκλίου*) παιδείας αδιαφιλονίκητο βιβλίο ήταν η τετράτομη *Εγκυκλοπαιδεία Φιλολογική* του Ιωάννη Πατούσα. Στις ανώτερες κλάσεις οι δάσκαλοι παρέδιδαν μαθήματα από τα έργα, κυρίως, του Θεόφιλου Κορυδαλέα και του Ευγένιου Βούλγαρη. Απαραίτητο βοήθημα ήταν το αρχαιοπρεπές *Λεξικό του Βαρίνου*.¹³

Έχοντας υπόψη αυτή την εκπαιδευτική παράδοση ο Πέζαρος οργάνωσε τη διάταξη της σχολικής ύλης κατά κλάσεις. Η διάταξη της ύλης στο σχολείο του κρίθηκε από τους συγχρόνους του αποτελεσματική και επεκράτησε στα σχολεία με την επιρροή των μαθητών του. Ο σύγχρονός του Γ. Ζαβίρας γράφει σχετικά με τη συμβολή του Πέζαρου στη διαμόρφωση του σχολικής ύλης: "(...) *ἔβαλε δὲ εἰς τὰξιν τὴν ἐγκύκλιον παράδοσιν ὅπου εἰς τὴν Ἑλλάδα συνηθίζεται, μὲ πλείονα τῆς προτέρας ἐπίδοσιν καὶ εὐκολίαν*."¹⁴

Για τις κλάσεις και τα διδασκόμενα μαθήματα του σχολείου του Πέζαρου σημαντικές πληροφορίες αντλούμε από τις αναφορές που κάνει και όσα γράφει ο Κούμας στη βιογραφία του δασκάλου του. Αρχικά γράφει ότι ο Πέζαρος "*ἐδιαίρει τοὺς μαθητὰς εἰς πολλὰς κλάσεις προβαίνουσας ἐκ τῶν μικροτέρων εἰς τὰ μεγαλύτερα μαθήματα*."¹⁵ Αμέσως μετά απαριθμεί έξι κλάσεις με τα αντίστοιχα μαθήματα και τα κείμενα που διδάσκονταν στη κάθε κλάση, ενώ η έκτη υποδιαιρούνταν σε δύο άλλες κλάσεις. Σε άλλο σημείο της βιογραφίας κάνει λόγο για "*(...) κλάσεις τῶν μαθητῶν, πολλάκις συναριθμουμένας εἰς ἑπτὰ*."¹⁶

Εξετάζοντας τις πληροφορίες αυτές εκτιμούμε ότι ο αριθμός των κλάσεων στις οποίες κατατάσσονταν οι μαθητές δεν ήταν ο ίδιος σε όλα τα χρόνια της θητείας του. Οι ατομικές διαφορές, οι επιδιώξεις των μαθητών και η επίδοση καθόριζε τα στάδια των σπουδών τους. Οι ίδιοι παράγοντες σε συνάρτηση με την ηλικία των μαθητών και την

οικονομική κατάσταση των οικογενειών τους καθόριζαν και τα έτη φοίτησης στο σχολείο. Ο Κούμας – παιδί ευκατάστατης οικογένειας- παρακολουθούσε το σχολείο του Πέζαρου στο διάστημα 1790-96 και αποφοίτησε σε ηλικία 18 χρόνων εξαντλώντας όλες τις κλάσεις.¹⁷

Αναλυτικά η κατάταξη της σχολικής ύλης από τον Πέζαρο διαβαθμίστηκε με τον παρακάτω τρόπο:

Συστηνόταν μια “προκαταρκτική” κλάση για όσους έρχονταν για πρώτη φορά σε σχολείο. Στην κλάση αυτή ο Πέζαρος *“ώδήγει τούς πρωτοπείρους είς τό γράφειν, καί έδίδασκε τόν λογαριασμόν είς τούς όσοι[όσους] δέν ήδύνατο ν' άκούσουν ύψηλότερα μαθήματα.”*¹⁸ Με τις λέξεις *υψηλότερα* και *μικρότερα* – *μεγαλύτερα μαθήματα*, εννοούνταν μάλλον η διαβάθμιση της σχολικής ύλης από τις στοιχειώδεις γνώσεις στα απαραίτητα προσόντα, παρά η έννοια της διδακτικής αρχής από τα απλά στα σύνθετα. Η διδασκαλία περιλάμβανε το αλφάβητο, τους τόνους και την παράθεση των οκτώ μερών του λόγου και διαρκούσε περίπου τρεις μήνες.¹⁹

Ακολουθούσαν οι βασικές κλάσεις με τις αντίστοιχες δεξιότητες-*μαθήματα* που έπρεπε να αποκτήσουν οι μαθητές.

Η *πρώτη κλάση*, που ήταν η κατώτερη, είχε αντικείμενο την *τεχνολογία* των λέξεων. Οι μαθητές αναγνώριζαν από την άποψη της γραμματικής τις λέξεις και έκαναν την κατάταξη τους στα οκτώ μέρη του λόγου.²⁰ Με τον τρόπο αυτό διδάσκονταν το σχηματισμό των τύπων, την κλίση και, βέβαια, την ορθογραφία. Ός εγχειρίδιο διδασκαλίας της γραμματικής και του συντακτικού χρησιμοποιούσαν στο σχολείο του Πέζαρου, όπως και σε όλα τα σχολεία του Ελλαδικού χώρου, τη *Γραμματική του Λάσκαρη*. *“Γραμματική δέν ήθέλησε ποτέ άλλην παρά τήν τοῦ Λασκάρεως”*, γράφει με έμφαση ο Κούμας.²¹

Η *δευτέρα κλάση* ασχολούνταν με την ανάλυση *της σύνταξης* των κειμένων. Οι μαθητές διδάσκονταν το συντακτικό της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Επιδίωξη της διδασκαλίας ήταν η εξομάλυνση των δυσκολιών των κειμένων, προκειμένου να γίνει κατανοητή η εκμάθηση των αρχαίων ελληνικών.²²

Η *τρίτη κλάση* είχε αντικείμενο το μάθημα *της θεματογραφίας*, δηλ. την παραγωγή γραπτού λόγου στην αρχαία ελληνική γλώσσα.²³ Ο δάσκαλος παρέδιδε ένα θέμα στους μαθητές και τους επέβαλε να μεταφερθεί στα αρχαία ελληνικά (*ελληνιστί*), ακολουθώντας τη συγκεκριμένη σύνταξη των ρημάτων που τους έδινε. Αργότερα ο δάσκαλος διόρθωνε τα κείμενα υποδεικνύοντας τα λάθη. Η *θεματογραφία* με την πάροδο του χρόνου και ανάλογα με την επίδοση των μαθητών έπαιρνε τη θέση της κατευθυνόμενης έκθεσης ιδεών σε συνδυασμό με το μάθημα *της επιστολογραφίας*. Σύμφωνα με τον Κούμα ο Πέζαρος *“(...)θέματα ύπαγόρευεν αύτοσχεδίως δίς τής έβδομάδος πρώτον κατά τά είδη τών ρημάτων, καί έπειτα καθ' όλα τά είδη”*.²⁴

Με τις παραπάνω κλάσεις ο μαθητής διερχόταν το πρώτο από τα δύο σκέλη της γλωσσικής διδασκαλίας, *(τα γραμματικά)*, για την εκμάθηση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Το δεύτερο σκέλος στηριζόταν περισσότερο στα ίδια τα κείμενα. Πρόκειται για τα λεγόμενα *ελληνικά μαθήματα*, τα οποία οι μαθητές διδάσκονταν στις επόμενες κλάσεις.²⁵

Στην *τετάρτη κλάση* διδάσκονταν το μάθημα της *επιστολογραφίας*. Οι μαθητές ασκούσαν στη μελέτη και γραφή επιστολών μιμούμενοι κυρίως τα τυπικά των επιστολών του Θεόφιλου Κορυθαλέα. Ο σκοπός της διδασκαλίας ήταν κυρίως πρακτικός: να εξοικειωθούν με τους τύπους των επιστολών για κάθε περίπτωση ιδιωτικής και δημόσιας αλληλογραφίας.²⁶ Συνδεμένη με τη κλάση αυτή ήταν και η μελέτη των *ρητορικών προγυμνασμάτων*, η οποία εξοικείωνε τους μαθητές με την ρητορική επιδεξιότητα.

Η *πέμπτη κλάση* των μαθητών διδασκόταν γνωστά ποιητικά έργα: ραψωδίες του Ομήρου, τραγωδίες, κωμωδίες του Αριστοφάνη, καθώς και επιγράμματα.²⁷ Οι δάσκαλοι και οι μαθητές εθίζονταν να δημιουργούν στιχουργήματα σύμφωνα με τα αρχαιοελληνικά ποιητικά μέτρα. Στο σχολείο του ο Πέζαρος δίδασκε την *Ιλιάδα*, της οποίας στίχους "(...) *ἀπήγγελε πολλάκις ἐκ στήθους*".²⁸

Με τη βασική διδασκαλία της ποίησης ολοκληρωνόταν η σπουδή των μαθημάτων της γλώσσας, καθώς και η βασική κατάρτιση του μελλοντικού λογίου.

Η *έκτη κλάση* ήταν η *ανωτέρα*. Περιλάμβανε τη διδασκαλία των μαθημάτων τα οποία χαρακτηρίζονταν *φιλοσοφικά και επιστημονικά*. Ανάλογα με τις δυνατότητες του δασκάλου και τις επιδιώξεις των μαθητών πολλές φορές το στάδιο αυτό των σπουδών χωριζόταν σε δύο διαδοχικά επίπεδα. Οι προχωρημένοι πλέον μαθητές διδάσκονταν την προσφορότερη ύλη από τον επιστημονικό χώρο της θεολογίας, της λογικής των μαθηματικών και των (περιορισμένων σε ύλη) φυσικών επιστημών.

Σε όλη τη μακριά περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, κατά την οποία αναπτύσσονταν η παιδεία και η ελληνική εκπαίδευση, η διδασκαλία των *φιλοσοφικών μαθημάτων* ήταν γνώρισμα των σχολείων της τελευταίας βαθμίδας (*ανώτερα*). Επιπλέον, στην περίοδο της ακμής του Ελληνικού Διαφωτισμού το περιεχόμενο των *επιστημονικών μαθημάτων* αποτελούσε κριτήριο για το κατά πόσο το σχολείο ήταν σύγχρονο (*νεωτερικό*). Και συνακόλουθα έκρινε την προοδευτικότητα του δασκάλου και των μαθητών του.²⁹

Στον Τύρναβο είχαν διδαχτεί κατά καιρούς τα *φιλοσοφικά και επιστημονικά μαθήματα* από επιφανείς λογίους.³⁰ Στα χρόνια του Πέζαρου η διδασκαλία τους είχε αποκτήσει κυρίαρχη θέση, όπως θα αναφέρουμε παρακάτω.

Ο Κούμας γράφει για τη διάρθρωση του σχολείου του Πέζαρου: "*Ἡ κλάσις, τὴν ὁποίαν ἐγύμναζεν εἰς τὴν τεχνολογίαν τῶν ὀκτώ μερῶν τοῦ λόγου, ἦτο ἡ κατωτάτη · δευτέρα, ἣτις ἤρχιζε νὰ ἀναλύη τὴν σύνταξιν τοῦ λόγου · τρίτη, ἣτις ἐσύντασσε θέματα · τετάρτη, ἣτις ἐγυμνάζετο τοὺς ἐπιστολικούς χαρακτηῆρας κατὰ τὸν Κορυθαλέα · ἡ πέμπτη ἐκαταγίνετο εἰς τοὺς ποιητάς · ἡ ἕκτη ἐγεωμέτρει καὶ ἐφιλοσόφει, ἣτις πολλάκις ἐδιδαιρεῖτο εἰς δύο.*"³¹

Συνοφασμένες με τον τρόπο λειτουργίας του σχολείου και την κατάταξη της ύλης ήταν οι διδακτικές μέθοδοι, τις οποίες εφάρμοζαν οι δάσκαλοι στα σχολεία τους.³²

Καθώς γνώρισμα των προικισμένων ατόμων της εποχής θεωρούνταν οι γνώσεις τους και η μνήμη τους,³³ η αντιγραφή και η αποστήθιση των

κειμένων ήταν βασικές προϋποθέσεις για τη διδακτική πράξη, όταν οι μαθητές κατά κανόνα δεν είχαν στη διάθεσή του το έντυπο κείμενο. Καρποί της κοπιαστικής εργασίας των αντιγραφών αποτελούσαν τα *μαθηματάρια*, δηλ. τα χειρόγραφα τετράδια των μαθητών εκείνης της εποχής, καθώς και διάφορα σχολικά βοηθήματα (*φρασάρια*, λεξικά).³⁴

Έχοντας ασκηθεί στις πρώτες κλάσεις στην τεχνολογία και στην σύνταξη οι μαθητές προχωρούσαν στην απόδοση (*εξήγηση*) των αρχαίων ελληνικών και εκκλησιαστικών κειμένων στη λόγια γλώσσα της εποχής. Κατά κανόνα η *ερμηνεία* ή *μετάφραση* ή *παράφραση* γινόταν με περισσότερο απλές ελληνικές λέξεις, αυστηρά απαλλαγμένες από ξένες επιδράσεις.³⁵ Είχε επικρατήσει η συνήθεια να ασχολούνται συγχρόνως με δύο συγγραφείς. Επεξεργάζονταν τον έναν γραπτώς, τον άλλο προφορικά και ονόμαζαν την επεξεργασία τους αντίστοιχα: *το μάθημα* και *η ανάγνωση*.

Για την αποτελεσματική εμπέδωση των κειμένων χρησιμοποιούσαν την "κλασική" για την εποχή διδακτική μέθοδο *της ψυχαγωγίας*. Οι λέξεις του πρωτότυπου κειμένου αποδίδονται με δύο ή περισσότερα συνώνυμα, τα οποία γράφονται μεταξύ των στίχων του κειμένου σε στήλη (*κιονοδόν*) επάνω στη λέξη που ερμηνεύουν.³⁶ Η μέθοδος ανακαινίστηκε αργότερα με τη λεγόμενη *μονολεκτική*, δηλ. ερμηνεία με μια λέξη. Στα σχολεία της Θεσσαλίας αυτή τη μέθοδο εισήγαγε ο Γρηγόριος Κωνσταντάς, όταν δίδασκε στα Αμπελάκια (1797-1803).³⁷

Η εργασία του δασκάλου της εποχής ήταν αρκετά επίπονη και απαιτούσε διαρκή ενεργητικότητα και προσόντα. Κατά τον Κούμα ο Πέζαρος με ακαταμάχητη δραστηριότητα "(...)έπαρέδιδεν άδιακόπως όλον τόν ένιαυτόν(...) έτεχνολόγει, έδιόρθωνεν έξηγήσεις, ήκουε τούς άποστηθίζοντας, ώδήγει τούς πρωτοπείρους είς τό γράφειν, έδίδασκε τόν λογαριασμόν(...) ύπαγόρευεν αύτοσχεδίως, χωρίς νά τόν έμποδίζη από τήν παράδοσιν τών άλλων μαθημάτων, ή διόρθωσις τών θεμάτων."³⁸

Γ. Η ύλη των μαθημάτων της γλώσσας (ελληνικά μαθήματα).

Ταυτίζοντας το μέσον με το περιεχόμενο (της γλώσσας) η παιδεία της εποχής είχε αναγορεύσει τα αρχαία ελληνικά σε απόλυτη αξία. Η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας με τα διάφορα *μαθήματα* (θεματογραφία, τεχνολογία, κτλ.) έδινε τη δυνατότητα και στόχευε να κατανοούν οι μαθητές το περιεχόμενο των έργων της αρχαίας ελληνικής και εκκλησιαστικής γραμματείας. Τα μηνύματα και τα διδάγματα των συγγραφέων της εξυπηρετούσαν άριστα την αγωγή και τη μόρφωση των νέων, σύμφωνα με την βυζαντινή παράδοση της παιδείας. Οι επιδιώξεις των δασκάλων ανιχνεύονται στα διδασκόμενα κείμενα, τα οποία έχουν καταγραφεί στα *μαθηματάρια* της εποχής. Πρόκειται για την ύλη των *ελληνικών μαθημάτων*, η οποία διδασκόταν σταδιακά σε όλες τις κλάσεις εκτός από τις τελευταίες, οι οποίες ασχολούνταν με τα *επιστημονικά μαθήματα*.

Για τη διδασκαλία της γλώσσας βασικό βιβλίο με ύλη *ελληνικών μαθημάτων*, το οποίο χρησιμοποιούσαν οι δάσκαλοι της εποχής, ήταν η γνωστή *Εγκυκλοπαιδεία Φιλολογική* του Ιωάννη Πατούσα.³⁹ Το έργο

περιείχε φιλολογικά έργα αρχαίων Ελλήνων και χριστιανών (του 4^{ου} αι. μ.Χ. κυρίως) συγγραφέων ανθολογημένα σε τέσσερις τόμους. Η συμβολή του βιβλίου υπήρξε αρκετά σημαντική στη «*συστηματοποίηση των παραδόσεων στα σχολεία του μεσαίου κύκλου, όπου η διδασκαλία ήταν εντελώς υποτυπώδης, εξαιτίας της έλλειψης σχετικών βιβλίων.*»⁴⁰ Σύμφωνα με τον Κούμα ο Ιωάννης Πέζαρος χρησιμοποιούσε «*τὴν ἐγκυκλοπαιδεία τοῦ Πατούσα*»⁴¹, της οποίας ο πρώτος τόμος (έκδοση του 1744) έχει δασωθεί στη συλλογή εντύπων της Βιβλιοθήκης του.⁴²

Πληροφορίες για την διδασκόμενη ύλη των μαθημάτων στο σχολείο του Πέζαρου μας δίνουν, παρότι λίτες, οι αναφορές του Κούμα.⁴³

Οι αναφορές αυτές για τα έργα και τους συγγραφείς που δίδασκε ο Πέζαρος επιβεβαιώνονται από την αλληλογραφία του Γεωργίου Αυξεντιάδη προς τον Κ.Κούμα, οι οποίοι υπήρξαν συμμαθητές στο σχολείο του Τυρνάβου.⁴⁴ Σε μία από τις επιστολές του ο Αυξεντιάδης γράφει στο φίλο του να του στείλει στο Σεμλίνο (Ζέμονα), όπου μετανάστευσε, μερικά από τα βιβλία και χειρόγρατά του: την *Γραμματική* του Ανανία Αντιπάριου, τις *εξηγήσεις* (χειρόγραφα) από τα έργα *Περί Στεφάνου λόγου* του Δημοσθένη και *επιστολές* του Συνεσίου. Ο ίδιος είχε πάρει μαζί του τον *Ηρωδιανό* (χειρόγραφο).⁴⁵

Πληροφορίες για τα διδασκόμενα κείμενα δίνουν και όσα καταγράφονται στα μαθηματάρια που σχετίζονται με το σχολείο του Τυρνάβου στις τελευταίες δεκαετίες του 18^{ου} αιώνα. Τα μαθηματάρια έχουν γράψει μαθητές του Πέζαρου στα χρόνια των σπουδών τους ή είχαν χρησιμοποιηθεί στο σχολείο του. Πρόκειται για τα μαθηματάρια, τα οποία περιέχονται στη συλλογή των χειρογράφων του Πέζαρου,⁴⁶ και χειρόγραφα από το μοναστήρι του Σπαρμού.⁴⁷ Από το μοναστήρι αυτό, το οποίο υπήρξε σπουδαίο κέντρο αναπαραγωγής χειρογράφων, ορισμένοι μοναχοί υπήρξαν μαθητές του Πέζαρου, όταν δίδασκε στην Τσαριτσάνη και στο Λιβάδι.

Από τα παραπάνω μπορούμε να ξεχωρίσουμε όσα μαθηματάρια σχετίζονται άμεσα με τη διδασκαλία του Πέζαρου. Αυτά ήταν:

α) Τρία μαθηματάρια που έχουν γράψει οι μαθητές του, Ιωάννης Ελασσονίτης (Λιβάδι 1782-83), Ιωάννης Παπαθανασίου ο Λιτοχωρίτης (Λιβάδι 1778) και Δημήτριος Κωνσταντίνου (Τύρναβος 1785).⁴⁸

β) Άλλα τρία μαθηματάρια από τη συλλογή των χειρογράφων του Πέζαρου, τα οποία έχουν γραφτεί πριν από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα.⁴⁹

Με βάση όλα τα παραπάνω (μαρτυρίες και χειρόγραφα) προσπαθήσαμε να συγκροτήσουμε την ύλη των μαθημάτων, τα οποία διδάσκονταν με κείμενα από την αρχαία ελληνική και εκκλησιαστική γραμματεία. Παράλληλα, επιχειρήσαμε μια κριτική αποτίμηση για τη θέση που κατείχε το συγκεκριμένο έργο και ο συγγραφέας του στην παιδεία της εποχής του Πέζαρου (δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα).

1. Γνώμαι του Χρυσολωρά .

Πρόκειται για μια «*(...)συλλογή πολλῶν γνωμῶν, πολλῶν ἀποφθεγμάτων, χωρὶς ἀλληλουχίαν οὐδεμίαν(...), ἣτις μάλιστα συνηθίζει ἐνιαχοῦ καὶ λέξεις ποιητικὰς,*» σύμφωνα με το γνωστό λόγιο Ιώσηπο Μοισιόδακα.⁵⁰ Τα γνωμικά αυτά και παρόμοια παραινετικά κείμενα (*Πίναξ του Κέβητος, Χρυσά Έπη του*

Πυθαγόρα, Αποφθέγματα κά.) συνιστούσαν σημαντικό μέρος της διδακτέας ύλης των σχολείων από τα βυζαντινά χρόνια.⁵¹ Ο συμβουλευτικός χαρακτήρας τους και η σχετικά εύκολη απομνημόνευση καθιστούσαν τα μονόστιχα του Χρυσολωρά (λ.χ. *πύρ, γυνή και θάλασσα, τὰ τρία εισί κακά*) κατάλληλα να διδάσκονται στους πρωτόπειρους μαθητές για την εμπέδωση του εισαγωγικού μέρους της γραμματικής. Η εγκυκλοπαίδεια του Πατούσα δεν συμπεριλάμβανε γνωμικά του Χρυσολωρά αλλά πιο σύνθετα δίστιχα και τετράστιχα.

Από τον Κούμα έχουμε αναφορά -τη μοναδική- ότι ο Πέζαρος δίδασκε “*τάς γνώμας τοῦ Χρυσολωρᾶ.*”⁵²

Η διδασκαλία των γνωμικών αμφισβητήθηκε από τους λόγιους στην ακμή του Ελληνικού Διαφωτισμού, επειδή οι μαθητές δυσκολεύονταν να κατανοήσουν “*τήν δύναμιν τῶν ἀποφθεγμάτων*”⁵³ ή διέφθειραν την ηθική κρίση των νέων σύμφωνα με τον Κοραή.⁵⁴

2. Μύθοι του Αίσωπου.

Οι γνωστοί μύθοι ήταν πολύ δημοφιλείς και η διαχρονική παρουσία τους στα ελληνικά γράμματα δεν αμφισβητήθηκε. Η διδασκαλία του Αίσωπου στις αρχικές κλάσεις παράλληλα με την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας απέβλεπε στην ηθική διαπαιδαγώγηση. Δεν καταγράφονται σε μαθηματάρια ούτε ανθολογούνται στη γνωστή εγκυκλοπαίδεια.⁵⁵ Διδάσκονταν από άλλο βιβλίο του Πατούσα,⁵⁶ το οποίο πιθανόν χρησιμοποιούσε και ο Πέζαρος. Για τη διδασκαλία του Αίσωπου στο σχολείο του Τυρνάβου έχουμε κι εδώ αναφορά μόνο από τον Κούμα.⁵⁷ Σε μαθηματάριο του μοναχού Δαμιανού Σπαρμιώτη παραδίδεται ο βίος του Αίσωπου με διάστιχο ερμηνεία.⁵⁸

3. Λουκιανός.

Μολονότι δεν έχει τη φήμη του μεγάλου συγγραφέα, τα έργα του Λουκιανού διδάσκονταν από πολύ παλιά στα σχολεία της καθολικής Δύσης και της ορθόδοξης Ανατολής.⁵⁹ Κυρίως το έργο του *Νεκρικοί Διάλογοι* χρησίμευε στις πρώτες κλάσεις για τη διδασκαλία της αρχαιοελληνικής γραμματικής, επειδή τα κείμενά του είχαν μικρό μήκος, ευχάριστο περιεχόμενο και ομαλή γλωσσική διατύπωση. Επιπλέον, το συγκεκριμένο έργο του Λουκιανού θεωρούνταν ότι προσεγγίζει την αντίληψη της χριστιανικής ηθικής για τη ματαιότητα *των εγκοσμίων*.⁶⁰

Για τη διδασκαλία του Λουκιανού στο σχολείο του Τυρνάβου έχουμε μαρτυρίες από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα. Πριν ακόμα εκδοθεί η *Εγκυκλοπαίδεια* του Πατούσα (1710), έργο του Λουκιανού διδασκόταν στον Τύρναβο. Στα 1705-07 καταγράφονται τέσσερις διάλογοί του από το Νεόφυτο Χριστόπουλο, μάλλον Τυρναβίτη στην καταγωγή και αργότερα Ιβηρίτη μοναχό, ο οποίος είχε φοίτηση στο σχολείο του Τυρνάβου την ίδια περίοδο.⁶¹

Την παράδοση της διδασκαλίας του Λουκιανού στο σχολείο του Τυρνάβου ενισχύει – και παράλληλα μαρτυρά τον τρόπο προσέγγισης του συγγραφέα—η ενθύμηση σε χειρόγραφο του 1714. Ανάμεσα στα άλλα γράφει “(…) ὅτι μὲν ὑψηλός τήν φράσιν καί τήν λέξιν ἀνθηρός καί θαυμάσιος τήν σύνταξιν ὁ Λουκιανός μαρτυροῦν οἱ κριτικοί τῶν γραμματικῶν, (...) πλὴν ἔχει

τι καί τῶν οὐκ ἐπαινετῶν. Ἀλλά σύ, φιλότης, τήν φίλεργον μέλισσαν ζήλωσον, ἣτις ἐκ πάντων τῶν ἀνθέων τό χρήσιμον δρέπεται καί φέρον ἀεί μετὰ αὐτοῦ τό πτύον τῆς διακρίσεως, τῶν μὲν καλῶν ἀντέχου, τά δέ μή οὕτως ἔχοντα, ἀποδοκίμαζε. Ἄλλ' ὄρα προσεκτικῶς μή ἀποβάλλοις ἐκ τῆς ἐμμέλειας σύν τῷ ἀχύρῳ καί τόν σῆτον. ⁶²

Σύμφωνα με τον Κούμα ο Πέζαρος "(...)παρέδιδε Λουκιανόν, ὅσα περιεῖχεν ἡ ἐγκυκλοπαιδεία τοῦ Πατοῦσα"⁶³ Το βιβλίο του Πατούσα περιείχε σε δύο τόμους έργα του Λουκιανού. Στον Α' τόμο ανθολογούνταν τα έργα: *Το Ενύπνιον, Οι Νεκρικοί Διάλογοι, Ερμού – Χάρωνος – Κροΐσου – Σόλωνος (ἢ Επισκοποῦντες), Τίμων*. Στον Γ' τόμο περιλαμβάνονταν τα έργα: *Πατρίδος ἐγκώμιον, Τυρραννοκτόνος, Αποκηρυττόμενος, Περί του μη ραδίως πιστεύειν τη* [δοτική] *διαβολή*.⁶⁴ Τα έργα του πρώτου τόμου απευθύνονταν κυρίως στην πρώτη κλάση των μαθητῶν, οι οποίοι διδάσκονταν τη γραμματική και το συντακτικό. Τα έργα του τρίτου τόμου χρησιμοποιούνταν στο μεσαίο και αμέσως επόμενο επίπεδο των σπουδῶν, κατά το οποίο οι μαθητές διδάσκονταν ρητορικά κείμενα και ασκούσαν στην παραγωγή του λόγου.⁶⁵

Στα μαθηματάρια που εξετάσαμε, παρατηρήσαμε ότι καταγράφονται κείμενα από έργα του Λουκιανού, τα οποία προσφέρονταν για την καλλιέργεια του ρητορικού λόγου. Αυτά ήταν:

Πατρίδος ἐγκώμιον ⁶⁵

Δίκη Φωνηέντων

Βίων πρᾶσις

Ἀλιεύς ἢ ἀναβιῶντος Σωκράτους

Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγραφεῖν

Ἀληθοῦς ἱστορίας, λόγος πρῶτος

*Ἀληθοῦς ἱστορίας, λόγος δεύτερος*⁶⁶

Ἔργα του Λουκιανού παραδίδονται και στα μαθηματάρια των μοναχῶν της μονῆς του Σπαρμού, οι οποίοι συνδέονται με τον Πέζαρο. Σε μαθηματάριο του λόγιου μοναχοῦ Ἰωνά Σπαρμιώτη, ο οποίος υπῆρξε μαθητῆς του, καταγράφονται ανάμεσα στα άλλα δεκατέσσερα κείμενα από τους *Νεκρικούς Διαλόγους*.⁶⁸ Σε άλλο χειρόγραφο (1783-85) του μοναχοῦ και δασκάλου Γερμανοῦ Σπαρμιώτη παραδίδεται το ἔργο *Δίκη Φωνηέντων*.⁶⁹

Στα 1785 ο Κωνσταντῖνος Νοσήμαχος, όταν ἦταν δάσκαλος στην Τσαριτσάνη, ζητά από τον Πέζαρο να του διασαφηνίσει ορισμένα σημεία από ένα ἄλλο ἔργο του Λουκιανού, το οποίο δε συναντάμε σε μαθηματάρια Πρόκειται για το ἀφήγημα *Λούκιος ἢ ὄνος*.⁷⁰

Η σκοπιμότητα της διδασκαλίας των ἔργων του Λουκιανού ἀμφισβητήθηκε, κυρίως, από τους αντιπάλους του Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ. Τον συνέδεσαν ἄκριτα με το Βολτέρο και κρίθηκε *Ἕβρωμερός καί κατάπτυστος* από τον Αθανάσιο Πάριο.⁷¹ Η εχθρότητα αὐτή δε στάθηκε ικανή να υπερνικήσει την πολύχρονη παράδοση της διδασκαλίας του Λουκιανού, του οποίου τα ἔργα καλλιεργούσαν *Ἕ τοῦ γελοίου τήν μάστιγα*,⁷² αντίληψη που συμβάδιζε με το φιλελεύθερο πνεῦμα των νέων ιδεῶν.

4. Ιστορίες του Ηρωδιανού.

Πρόκειται για το έργο *Της μετά Μάρκον βασιλείας Ιστοριών* διαιρημένο σε οκτώ κεφάλαια (βιβλία). Αναφέρεται σε γεγονότα των ρωμαϊκών χρόνων, μετά το θάνατο του αυτοκράτορα Μάρκου Αυρηλίου. Το έργο του συγγραφέα Ηρωδιανού (3^{ος} αι. μ.Χ.) είναι γραμμένο στην κοινή ελληνική της εποχής του και διακρίνεται για τη σαφήνεια και το ύφος του. Το έργο είχε αρκετές εκδόσεις. Από τους Έλληνες εκδότες το έργο κυκλοφορούσε με ενσωματωμένο το *Εγχειρίδιον* του στωϊκού φιλόσοφου Επίκτητου.⁷³

Κείμενα του Ηρωδιανού δεν ανθολογούνται στην εγκυκλοπαίδεια του Πατούσα. Η απουσία τους ήταν μάλλον η αιτία που δεν καταγράφεται σε μεγάλο αριθμό μαθηματαρίων.⁷⁴ Οι *Ιστορίες* γραμμένες σε πεζό λόγο διδάσκονταν στις κλάσεις, οι οποίες είχαν κατακτήσει τη γραμματική και το συντακτικό της αρχαίας ελληνικής.

Το έργο διδασκόταν στο σχολείο του Πέζαρου σύμφωνα με την αναφορά που κάνει ο Κούμας⁷⁵. Άλλες μαρτυρίες προέρχονται από την αλληλογραφία του Γ. Αυξεντιάδη.⁷⁶ Από το Σεμλίνο, όπου βρισκόταν, αγόρασε από τη Βιέννη για λογαριασμό του Κούμα και του στέλνει με Τυρναβίτη έμπορο ένα αντίτυπο των *Ιστοριών* του Ηρωδιανού και του γράφει: “*Εἶναι καλόν τό βιβλίον, περιέχει καί ἔνια τῶν τοῦ Ἐπικτήτου δογμάτων, καί ἐπεύχομαι νά τόν [Ἡρωδιανό] ἀναγνώσῃτε μέ ὑγίειαν, καί μίμησιν τῆς εὐρύθμου, καί εὐφραδοῦς συνθέσεώς του.*”⁷⁷

Επίσης, σε χειρόγραφο από τη συλλογή της Βιβλιοθήκης Πέζαρου καταγράφονται (τέλη του 18^{ου} αι.) όλα τα *Βιβλία των Ιστοριών* σε 346 φύλλα.⁷⁸

Στα σχολεία της εποχής δεν ήταν συνηθισμένη, όπως αναφέραμε, η διδασκαλία του Ηρωδιανού. Οι δάσκαλοι προτιμούσαν κείμενα του Ξενοφώντα (*Κύρου Ανάβασις* κτλ.). Ο Πέζαρος, προφανώς, έκρινε ότι η διδασκαλία του αρχαίου πεζού λόγου (τα *λογογραφικά*) από κείμενα του Ηρωδιανού εξυπηρετούσε αποτελεσματικά τους ειδολογικούς σκοπούς της διδασκαλίας, δηλ. να μιμούνται οι μαθητές στο λόγο τους τη γεμάτη ρυθμό και ευφράδεια σύνθεση του έργου. Επιπλέον, ένα πνεύμα στωϊκότητας που περιέβαλε τον ήρωα Μάρκο Αυρήλιο ταίριαζε στις ηθικές αντιλήψεις του καιρού του.⁷⁹

Ας σημειωθεί, ότι τα ιστορικά γεγονότα δεν απασχολούσαν τη διδασκαλία. Το ενδιαφέρον στρεφόταν στη μορφή του λόγου, ο οποίος στο συγκεκριμένο έργο, ως έκθεση γεγονότων, ήταν ελκυστικός. Ο γνωστός λόγιος Ιώσηπος Μοισιόδαξ αναφερόμενος στη σκοπιμότητα και τη θέση της διδασκαλίας των παρόμοιων ιστοριών, όπως του Ηρωδιανού, θεωρεί ότι “(...)συμφέρει νά βάλλωνται μετά τόν Λουκιανόν.”⁸⁰

5. Επιστολές του Συνέσιου.

Το έργο *Επιστολές* του επισκόπου Κυρήνης Συνέσιου (4^{ος} αι.μ.Χ.), χάρη στο ύφος των αποτελούσε απαραίτητο ανάγνωσμα για τους λογίους από τη βυζαντινή εποχή. Ακόμη και στα 1792 ολόκληρο το έργο από 156 επιστολές εκδίδεται από το Γρηγόριο Κωνσταντά, εκπρόσωπο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, απηχώντας τη θεωρία του πεφωτισμένου δεσποτισμού κατά τον Κ.Θ.Δημαρά.⁸¹

Στην εγκυκλοπαίδεια του Πατούσα περιλαμβάνονται στον πρώτο τόμο, ανάμεσα στις επιστολές των άλλων συγγραφέων, μόνο 44 επιστολές του Συνέσιου.⁸² Αυτή η συλλογή των επιστολών κατείχε την πρώτη θέση μεταξύ των άλλων ομοειδών κειμένων που καταγράφονται στα μαθηματάρια.⁸³

Στις κλάσεις που διδασκόταν η επιστολογραφία, αφού είχε προηγηθεί το θεωρητικό μέρος με τους τύπους των *Επιστολών* του Θεόφιλου Κορυδαλέα, οι μαθητές μελετούσαν τις επιστολές του Συνέσιου, ως επιστέγασμα της γραμματικής και ταυτόχρονα ως προπαιδευτική ύλη της ρητορικής.⁸⁴

Ο Ιωάννης Πέζαρος δίδασκε την επιστολογραφία, δηλ. την παραγωγή του γραπτού λόγου, στην *“τετάρτη (κλάση), ἣτις ἐγυμνάζετο τοὺς ἐπιστολικούς χαρακτηῖρας κατὰ τὸν Κορυδαλέα.”*⁸⁵ Παράλληλα δίδασκε *“τάς ἐπιστολάς τοῦ Συνεσίου”*⁸⁶ σύμφωνα με την αναφορά του Κούμα, την οποία επιβεβαιώνει και η αλληλογραφία του Γ.Αυξεντιάδη.⁸⁷ Επίσης, σε αρκετά μαθηματάρια από τις περιοχές που δίδαξε ο Πέζαρος έχουν καταγραφεί κείμενα από τις επιστολές του Συνέσιου.⁸⁸

6. Λόγοι του Μεγάλου Βασιλείου, Γρηγορίου του Θεολόγου και Θεοδωρήτου Κύρου.

Καθώς ο χαρακτήρας της εκπαίδευσης ήταν άριστα συνυφασμένος με τους σκοπούς της χριστιανικής αγωγής και την παράδοση της Εκκλησίας, ήταν αδιανόητο να λείπουν κείμενα από τους χριστιανούς συγγραφείς. Από το πλήθος των μαθηματαρίων πληροφορούμαστε ότι διδάσκονται κείμενα των μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας του 4^{ου} αιώνα. Στις μεσαίες κλάσεις κυρίως διδάσκονται κάθε είδους *λόγοι*: παραινέσεις, εγκώμια, επιτάφιοι, επιστολές.⁸⁹ Τα κείμενα εντάσσονται στο μάθημα της ρητορικής, δηλ. στην παραγωγή προφορικού λόγου. Η δεξιοότητα αυτή ήταν απαραίτητη για το λόγιο, πόσο μάλλον για τον εκκλησιαστικό ρήτορα.

Εγχειρίδιο που χρησιμοποιούσαν και εδώ οι δάσκαλοι ήταν η *Εγκυκλοπαίδεια* του Πατούσα και περισσότερο ο δεύτερος τόμος της.⁹⁰

Ο Κούμας δεν αναφέρει καθόλου ότι ο Πέζαρος δίδασκε εκκλησιαστικούς συγγραφείς (εκτός από το Συνέσιο). Η παράλειψη του πρέπει μάλλον να αποδοθεί στην προσπάθειά του να δείξει τη σπουδή της αρχαιοελληνικής γραμματείας στο σχολείο του Τυρνάβου, αφού η διδασκαλία των χριστιανών συγγραφέων ήταν αυτονόητη για την εποχή του.

Στα μαθηματάρια από το κύκλο του Πέζαρου καταγράφονται *λόγοι* του Μεγάλου Βασιλείου, του Γρηγορίου του Θεολόγου και του Θεοδωρήτου (του επισκόπου της) Κύρου.

Στο μαθηματάριο του Ιωάννη Παπαθανασίου του Λιτοχωρίτη, το οποίο έγραψε στο Λιβάδι το 1778 (δάσκαλος ήταν ο Πέζαρος) περιέχονται τα έργα Μ. Βασιλείου : *(ὁμιλία) κατὰ τῶν ὀργιζομένων*

(ὁμιλία) εἰς τό καθελῶ μου τάς ἀποθήκας καί (...)

(ὁμιλία) πρὸς τοὺς νέους.

Θεοδωρήτου Κύρου: *λόγος περὶ Προνοίας Α'*

τετράστιχα

ιαμβεῖα καὶ ἠρῶα εἰς τὰ
κεφαλαιωδῶς ρηθέντα ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ.
Γρηγορίου του Θεολόγου: (ἐπιτάφιος) εἰς Καισάριον τὸν
ἀδελφόν

(ἐγκώμιον) εἰς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον
(λόγος)

εἰς τοὺς Μακκαβαίους

(λόγος)

εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ.⁹¹

Στο μαθηματᾶριο του Ιωάννη Ελασσονίτη (Λιβᾶδι 1782-83) ἔχουν καταγραφεῖ τα ἔργα του Γρηγορίου του Θεολόγου:

Ἐπιτάφιος εἰς Μ. Βασίλειον
Ἀπολογητικὸς (λόγος) τῆς εἰς Πόντον φυγῆς (τί τό τῆς
ἱερωσύνης ἐπάγγελμα).⁹²

Στο μαθηματᾶριο του Δημητρίου Κωνσταντίνου, το οποίο ἔγραψε στον Τύρναβο στα 1875 (πρῶτα χρόνια του Πέζαρου), περιέχεται ἡ (ὀμιλία) κατὰ τῶν ὀργανομένων του Μ. Βασιλείου.⁹³

Σε ἄλλα μαθηματᾶρια της συλλογῆς της Βιβλ.Πέζαρου (ΜΙΕΤ) καταγράφονται τα ἔργα του Γρηγορίου του Θεολόγου:

Στηλιστικὸς λόγος κατὰ Τουλιανοῦ

Ἐπιτάφιος εἰς Μ. Βασίλειον.⁹⁴

Επίσης στα χειρόγραφα των μοναχῶν της μονῆς του Σπαρμού καταγράφονται στα 1783-85 τα ἴδια ἔργα των τριῶν Πατέρων που αναφέραμε.⁹⁵

7. Δημοσθένης

Ἡ διδασκαλία των ἔργων του ρήτορα της αρχαιότητος Δημοσθένη εντασσόταν στο μάθημα της ρητορικής, το οποίο κατεῖχε σπουδαία θέση στα σχολεῖα και διδασκόταν στις μεσαῖες και ἀνώτερες κλάσεις.⁹⁶ Οἱ μαθητῆς εἶχαν προηγουμένως γνωρίσει το θεωρητικό μέρος του μαθήματος ἀπὸ κάποιο γνωστὸ εγχειρίδιο της ρητορικής τέχνης.⁹⁷ Στη συνέχεια μελετοῦσαν τα ρητορικά ἔργα των ἀρχαίων και ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Παράλληλα δοκίμαζαν και συνέθεταν λόγους, δεξιότητα ἀπαραίτητη για το λόγοιο του καιροῦ, ο οποίος ἔπρεπε να πείθει και να συγκινεῖ με την ομιλία του.

Οἱ λόγοι του Δημοσθένη ἀρχισαν να διδάσκονται στα σχολεῖα κατὰ το 18^ο αἰ., μετὰ την ἐκδοση της *Εγκυκλοπαιδείας* του Πατούσα.⁹⁸ Στον τρίτο τόμο της ἔχουν ἀνθολογηθεῖ τρεῖς (λόγοι) *Ολυνθιακοί*. Α', Β', Γ', και δύο λόγοι *Κατὰ Φιλίππου*, Α', Γ'. Σπάνια διδάσκονταν ἄλλοι λόγοι, ὅπως *Ὁ περὶ Στεφάνου λόγος*.

Στο σχολεῖο του Τυρνάβου ο Πέζαρος δίδασκε "πολλοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους" κατὰ τον Κούμα.⁹⁹ Σε μαθηματᾶριο, το οποίο ἀνήκε στους γίους του Πέζαρου (ἐκ τῶν Οἰκονομιδῶν), καταγράφονται με ἐξηγήσεις, (δηλ. ἔχουν ἐρμηνεία), πέντε λόγοι: *Ολυνθιακός Α', Β', Γ'*

*Κατὰ Φιλίππου Α', Γ'.*¹⁰⁰

Σε άλλο χειρόγραφο της Βιβλ. Πέζαρου καταγράφονται κείμενα που σχετίζονται με άλλο έργο του Δημοσθένη, καθώς και με λόγο του αντιπάλου του ρήτορα Αισχύνη. Πρόκειται για τα έργα:

Αισχύνου ρήτορος, Περί στάσεως τῶν κατὰ Κτησιφώντος λόγος

Λιβανίου υπόθεσις τοῦ περὶ τοῦ στεφάνου λόγου

Ἐτέρα υπόθεσις ανωνύμου εἰς τόν αὐτόν λόγον

*Δημοσθένους ὁ περὶ στεφάνου λόγος.*¹⁰¹

Ο Δημοσθένης, μολονότι γοήτευσε τους δασκάλους, τελικά υποσκελίστηκε από τον Ισοκράτη και τους Πατέρες της Εκκλησίας πριν από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα.¹⁰² Ο Μοισιόδαξ επιδοκιμάζοντας τη διδασκαλία των λόγων του Δημοσθένη επισήμανε ότι έλειπε εντελώς η επεξεργασία των ιστορικών και γεωγραφικών στοιχείων.¹⁰³

8. Όμηρος και τραγικοί ποιητές.

Στα μαθηματάρια της εποχής καταγράφονται όλα τα είδη της αρχαίας ποίησης: έπος, δράμα, επίγραμμα, ελεγεία, κτλ.¹⁰⁴ Οι μαθητές διδάσκονταν μετρική, στιχουργία και ασκούσαν στη σύνταξη επιγραμμάτων (δηλ. παραγωγή ποιητικού λόγου), προσφιλή τάση των λογίων της εποχής. Οι ανώτερες κλάσεις των μαθητών μελετούσαν ραψωδίες του Ομήρου, έργα των τριών τραγικών ποιητών και του Αριστοφάνη.

Το βασικό εγχειρίδιο της διδασκαλίας, η εγκυκλοπαίδεια του Πατούσα, περιείχε στον τέταρτο τόμο του αντιπροσωπευτικά έργα της αρχαίας ελληνικής ποίησης, εκτός από τα γνωστά ομηρικά έπη.¹⁰⁵ Τα ίδια έργα δεν αντιγράφονται σε μεγάλο αριθμό μαθηματαρίων.¹⁰⁶ Η αιτία δεν πρέπει να αναζητηθεί μόνο στην απουσία του Ομήρου από το βιβλίο του Πατούσα, αλλά και στο γεγονός ότι οι περισσότεροι μαθητές εγκατέλειπαν το σχολείο και δεν παρακολουθούσαν την ανώτερη κλάση. Από τα δύο έπη περισσότερο διδασκόταν η Ιλιάδα, επειδή υπήρχαν εκδόσεις του έργου με διαθέσιμα σχόλια και ερμηνείες.¹⁰⁷

Για τη διδασκαλία της ποίησης στον Τύρναβο την πιο παλαιά μαρτυρία έχουμε από το μαθηματάριο του Ιβηρίτη μοναχού Νεόφυτου Χριστόπουλου. Ανάμεσα στα άλλα κείμενα αντέγραψε το 1698 "*Θεοκρίτου, Εἰς νεκρόν Ἄδωνιν εἰδύλιον καὶ Φωκιλίδου, Ποίημα*" και στα 1705-07 "*Ἡσιόδου Ἀσκραίου, Ἔργα καὶ Ἡμέραι*".¹⁰⁸

Σύμφωνα με τον Κούμα ο Πέζαρος δίδασκε "(...) τόν Ὅμηρον καί τούς σκηνικούς ποιητάς".¹⁰⁹ Μάλιστα του είχε κάνει ζωντανή εντύπωση ο ενθουσιασμός που έδειχνε ο δάσκαλος κατά την παράδοση του μαθήματος. Γράφει: "Ὅταν ἐξήγει τήν Ἰλιάδα τοῦ Ὁμήρου, τήν ὁποῖαν ἀπήγγελλε πολλάκις ἐκ στήθους, ἐφαιδρύνετο τόσον τό πρόσωπον του, εὔρισκε πάντα στίχον, πᾶσαν λέξιν ὅτι περιεῖχε τί ὑψηλόν καί ἠθικόν, ὥστε ἐφαίνετο καταγοητευμένος ἀπό τὰς χάριτας τοῦ μεγάλου ποιητοῦ. "¹¹⁰

Εκτιμούμε ότι εγχειρίδιο για τη διδασκαλία της Ιλιάδος ο Πέζαρος χρησιμοποιούσε μια παλιά έκδοση του έργου από τα βιβλία που είχε δωρίσει ο ηγούμενος Άνθιμος στο σχολείο του Λιβαδίου.¹¹¹ Από επιστολή έχουμε τη πληροφορία ότι δύο βιβλία με εκδόσεις του Ομήρου

και του Ησίοδου από τη βιβλιοθήκη του σχολείου δάνεισε ο Πέζαρος στον Κούμα, δάσκαλο στην Τσαριτσάνη, γεγονός που δείχνει τις δυσκολίες της διδασκαλίας από την έλλειψη βιβλίων.¹¹²

Καταγραφές ποιητικών έργων του Αισχύλου, Σοφοκλή, Ευριπίδη και Αριστοφάνη δεν έχουμε σε μαθηματάρια που σχετίζονται με τον Τύρναβο στα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Στα κατάλοιπα του Αλέξανδρου Πέζαρου υπάρχουν αρκετά μαθηματάρια με αποσπάσματα από παρόμοια κείμενα, αλλά μάλλον δεν είναι των χρόνων του πατέρα του.¹¹³ Στη συλλογή της Βιβλιοθήκης Πέζαρου έχει διασωθεί μεταξύ των άλλων και έκδοση με όλες τις τραγωδίες του Σοφοκλή.¹¹⁴

Για τους εκπροσώπους του Νεοελληνικού Διαφωτισμού τα παρόμοια ποιητικά έργα κρίνονταν ευπρόσδεκτα στα σχολεία, εκτός των άλλων, επειδή συνδέονταν άμεσα με την παιδεία του ένδοξου ελληνικού παρελθόντος.¹¹⁵

Με τη διδασκαλία των ποιητικών κειμένων ολοκληρωνόταν ο κύκλος των μαθημάτων της αρχαίας ελληνικής γλώσσας (*ελληνικά μαθήματα*) και η τυπική, συνήθως, μόρφωση του λογίου (*λογιώτατος*). Ο επόμενος κύκλος σπουδών αφορούσε τα *φιλοσοφικά και επιστημονικά μαθήματα* και την ανώτερη ή ανώτατη παιδεία ενός λογίου.

Δ. Τα μαθήματα της φιλοσοφίας και των επιστημών

Από τα μέσα του 17^{ου} αι. με την ονομασία *φιλοσοφικά μαθήματα* οι λόγιοι εννοούσαν τις παραδόσεις για τη λογική και άλλους συγγενείς κλάδους, όπως μεταφυσική και φυσική και ονόμαζαν *θεολογικά* τις παραδόσεις μαθημάτων θρησκευτικού χαρακτήρα. Η διδασκαλία της φιλοσοφίας καλλιεργείται σε κλάδους με πρακτική αξία, τη λογική και τη ρητορική, και αργότερα για το καθαυτό περιεχόμενο των μαθημάτων. Για τα μαθήματα της φιλοσοφίας και τα συγγράμματα που χρησιμοποιούνταν είναι χαρακτηριστικές οι πληροφορίες του Κούμα. Γράφει σχετικά: "(...)μία μηδ' αρχήν μηδέ τέλος έχουσα Λογική άναμειγμένη μέ θεολογικά καί έκκλησιαστικά ζητήματα, διδασκόμενα πολλούς κατά σειράν ένιαυτούς, συναπετέλουν τής έποχής εκείνης τήν τών φιλοσοφικών έπιστημών έγκυκλοπαίδειαν. Τοιαυτα είναι Γεωργίου Κορεσίου Χίου τά συγγράμματα, Άλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ έξ Απορόρήτων τά είς τόν Άριστοτέλην ύπομνήματα, τοῦ Κορυδαλέως τά φιλοσοφήματα, (...)"¹¹⁶

Τα μαθήματα θεωρούνταν ανώτερα και διδάσκονταν στην τελευταία κλάση, αφού οι μαθητές είχαν αποκτήσει προηγουμένως τις δεξιότητες να διαβάζουν και να γράφουν την αρχαία ελληνική γλώσσα.

Από τις αρχές του 18^{ου} αι. στα ανώτερα μαθήματα προστέθηκε και η διδασκαλία των Μαθηματικών (της αρχαιότητας) και στοιχείων της Φυσικής (Αστρονομία) και ονομάζονται πλέον *επιστημονικά*.¹¹⁷ Καθώς προχωρούσαν οι διεργασίες της πνευματικής ανασυγκρότησης και κορυφώνεται το κίνημα του Ελληνικού Διαφωτισμού, η διδασκαλία παρόμοιων μαθημάτων διευρύνεται σε ορισμένα σχολεία. Διδάσκονται

γνωστικά αντικείμενα από άλλους επιστημονικούς τομείς: Άλγεβρα, Τριγωνομετρία, (Πειραματική) Φυσική, Γεωγραφία, κα.

Η επιρροή των νέων ιδεών, όπως διαφαίνεται στα έργα, σε κάθε γενιά των εκπροσώπων του Ελληνικού Διαφωτισμού, έφερνε διαφοροποιήσεις και αλλαγές τόσο στην ύλη των *φιλοσοφικών* και *επιστημονικών μαθημάτων*, όσο και στο ιδιαίτερο κάθε φορά περιεχόμενο των εννοιών που χρησιμοποιούνταν.¹¹⁸ Γι' αυτό και η διδασκαλία των *επιστημονικών μαθημάτων* αποτέλεσε συχνά αφορμή των ενστάσεων από την πλευρά της Εκκλησίας. Δε συνέβη, όμως, το ίδιο με την ύλη των *ελληνικών μαθημάτων*, η οποία παρέμεινε περίπου η ίδια σε όλη την περίοδο. Η διαφορετικότητα σε σχέση με το παρελθόν που παρατηρείται κάθε φορά στη διδασκαλία και στην ύλη των μαθημάτων της φιλοσοφίας και των επιστημών προσέδιδε στο σχολείο και στο δάσκαλο τη φήμη της *νεωτερικότητας*.

Στο σχολείο του Τυρνάβου παραδίδονταν μαθήματα φιλοσοφίας και άλλων επιστημών από τα τέλη του 17^{ου} αιώνα. Σημαντικοί λόγιοι δίδαξαν καθιερωμένα έργα, τα οποία ήταν πρωτοποριακά για την εποχή τους. Πολλές πληροφορίες προέρχονται από τον Ιβηρίτη μοναχό Νεόφυτο Χριστόπουλο. Στα χειρόγρατά του καταγράφεται ότι "*έν τῇ περιφῆμῳ κωμοπόλει Τυρνάβου τῆς Λαρίσσης*"¹¹⁹ στο διάστημα 1697-99 διδάχτηκε, "*ἠψάμεθα Λογικῆς πραγματείας (...)* *Περί φύσεως ἐπιστήμης (...)* *Περί οὐρανοῦ πραγματείας*"¹²⁰ ενώ με δική του πρωτοβουλία "*μονώτατος ἠψάμην τῆς Πρόκλου σφαίρας*".¹²¹ Διαφαίνεται ότι οι δάσκαλοι στηρίχτηκαν στις παραδόσεις τους όχι μόνο σε έργα του Αριστοτέλη αλλά ακόμη και --για πρώτη, ίσως, φορά-- σε έργα του Πρόκλου.

Δάσκαλοί του σχολείου Τυρνάβου υπήρξαν δύο σπουδαίοι λόγιοι. Ο πρώτος ήταν ο Κύπριος Μάρκος Πορφυρόπουλος, ο οποίος αργότερα δίδαξε στην Πατριαρχική Σχολή.¹²² Ο δεύτερος ήταν (1701-05) ο Ηπειρώτης Αναστάσιος Παπαβασιλόπουλος. Σε ερώτηση φίλου του, ο οποίος επιθυμούσε να έρθει στον Τύρναβο, αν παραδίδει "*φυσικά ἢ λογικά μαθήματα*," ο Παπαβασιλόπουλος του απάντησε ότι "*ἡ διδάσκομεν γεωμετρικά, ρητορικά και γραμματικά*."¹²³ Ο Αναστάσιος Παπαβασιλόπουλος εισήγαγε την καρτεσιανή φιλοσοφία για πρώτη φορά στον ελληνικό χώρο.¹²⁴ Μεταφράζοντας από τα λατινικά έγραψε τα έργα *Σύνοψις Γενική της Λογικής ἔξεως*, *Λευχειμονούσα Ρητορική*, *Εισαγωγή Μαθηματικής και Εγχειρίδιον της αναζησάσης φυσικῆς φιλοσοφίας*.¹²⁵ Και είναι πολύ πιθανόν να δίδαξε τα έργα του στον Τύρναβο.¹²⁶

Την ίδια εποχή στον Τύρναβο έχει αντιγραφεί το έργο του Στέφανου Τζιγαρά *Συνεπτιγμένη Λογική*, το πρώτο εγχειρίδιο λογικής σε απλοελληνική γλώσσα.¹²⁷

Στο διάστημα 1735-40 δίδασκε ο συντοπίτης λόγιος, Αλέξανδρος Τυρναβίτης (ή Παπαναστασίου), ο οποίος αργότερα υπήρξε σχολάρχης της Ακαδημίας του Ιασίου και ειδήμων της φιλοσοφίας και της θεολογίας.¹²⁸

Στα χειρόγραφα των συλλογών της Δημοτικής Βιβλιοθήκης του Τυρνάβου και της Βιβλιοθήκης Πέζαρου (Μ.Ι.Ε.Τ.) έχουν καταγραφεί

όλα σχεδόν τα φιλοσοφικά συγγράμματα των λογίων της εποχής: Θεόφιλου Κορυδαλέα, Νικολάου Κούρσουλα, Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, Γεωργίου Κορεσίου, Νικηφόρου Βλεμύδου, Γεράσιμου Βλάχου, Γεωργίου Σουγδουρή, Ευγενίου Βούλγαρη. Επίσης υπάρχουν χειρόγραφα με παραδόσεις *επιστημονικών μαθημάτων* από έργα Πρόκλου, Ψελλού, Γερασινού, Βούλγαρη.¹²⁹ Τα περισσότερα από αυτά είχαν διδαχτεί κατά διαστήματα στο σχολείο του Τυρνάβου.

Η διδασκαλία των μαθημάτων της φιλοσοφίας και των επιστημών στο σχολείο του Τυρνάβου συνεχίστηκε και στην εικοσιπεντάχρονη θητεία του Πέζαρου.

Όταν βρισκόταν στο Άγιο Όρος (1770), ο Πέζαρος είχε αγοράσει αρκετά χειρόγραφα, τα οποία χρησιμοποίησε αργότερα στις παραδόσεις του. Σύμφωνα με τον Κούμα ανάμεσα στα χειρόγραφα ήταν τα έργα του Βούλγαρη: *Θεολογικόν, Μεταφυσική του Γενουηνσίου και Περί Συστήματος του Παντός*.¹³⁰ Ο ίδιος μας πληροφορεί για τα μαθήματα που δίδασκε και τα αντίστοιχα βιβλία που χρησιμοποιούσε ο δάσκαλός του. Αυτά ήταν: *Λογική, Μαθηματικά, Μεταφυσική, Θεολογικό του Βούλγαρη και Φυσική του Θεοτόκη*.¹³¹ Οι πληροφορίες του Κούμα επιβεβαιώνονται από σχετικές αναφορές, τις οποίες βρίσκουμε σε πολλές επιστολές. Στη συλλογή των χειρογράφων της Βιβλιοθήκης Πέζαρου υπάρχουν τρία τουλάχιστον χειρόγραφα, τα οποία είχαν διδαχτεί ο Πέζαρος και οι μαθητές του. Πρόκειται για την *Αριθμητική του Μπαλάνου (Οδός Αριθμητικής)*¹³² και δύο αντίγραφα της *Μεταφυσικής του Γενουηνσίου* του Βούλγαρη.¹³³

Ο Πέζαρος δίδασκε τα μαθήματα της φιλοσοφίας και των επιστημών στην τελευταία, *έκτη*, κλάση του σχολείου, η οποία συνήθως χωριζόταν σε δύο τμήματα. Ο Κούμας γράφει: "ή ἔκτη ἐγεωμέτρει καί ἐφιλοσόφει, ἥτις πολλάκις ἐδιαιρεῖτο εἰς δύο."¹³⁴ Το εννοιολογικό περιεχόμενο των μαθημάτων απαιτούσε από τους μαθητές της κλάσης, η οποία συνήθως ήταν ολιγομελής, να έχουν αποκτήσει ένα καλό επίπεδο γλωσσομάθειας των αρχαίων ελληνικών και μίμησης του αρχαϊστικού ύφους.¹³⁵

Ο τρόπος με τον οποίο ο Κούμας διατυπώνει όσα γράφει γι' αυτά τα μαθήματα του δασκάλου του, δείχνει ότι ο Πέζαρος δίδασκε συστηματικά και μεθοδικά. Στο σχετικό απόσπασμα υπογραμμίζουμε τις φράσεις: "Εἰς τήν φιλοσοφίαν ἤρχιζε συγχρόνως τήν εἰσαγωγήν τῆς λογικῆς τοῦ Σουγδουρῆ καί τὰ στοιχεῖα τῆς Γεωμετρίας τοῦ Εὐκλείδου, μετέβαινεν εἰς τήν λογικὴν τοῦ Εὐγενίου καί εἰς τήν ἀριθμητικὴν, εἰς τήν μεταφυσικὴν τοῦ Γενουηνσίου καί εἰς τό κατά Γέσνερον μαθηματικόν τοῦ Εὐγενίου, εἰς τήν φυσικὴν τοῦ Θεοτοκίου, καί τέλος ἐπέθετο τό θεολογικόν τοῦ Εὐγενίου."¹³⁶

Από τα παραπάνω διαφαίνονται δύο χαρακτηριστικά στοιχεία της διδασκαλίας του Πέζαρου στα *άνωτερα* μαθήματα: α) Παρέδιδε τα μαθήματα σε τρία διαδοχικά διαστήματα, σταδιακά αρχίζοντας από τα στοιχειώδη και προχωρούσε στα σύνθετα. Παρόμοια πορεία ακολουθούσε, όπως αναφέραμε, και στη διδασκαλία των *ελληνικών μαθημάτων*. β) Είχε διαρθρώσει τη διδασκαλία με τέτοιο τρόπο, ώστε τα τρία μαθήματα της φιλοσοφίας να εναλλάσσονται με ισάριθμα μαθήματα

των μαθηματικών. Η ενέργεια αυτή, δηλωτική της ενότητας της επιστημονικής γνώσης,¹³⁷ παρέκκλινε από τον παραδοσιακό τρόπο της διδασκαλίας, κατά την οποία προτασσόταν το μάθημα της *Λογικής*. Επιπλέον ενστερνίζεται το πνεύμα του Ελληνικού Διαφωτισμού σύμφωνα με το οποίο τα Μαθηματικά αποτελούν πολύ βασική προπαιδευση για την κατανόηση της Φιλοσοφίας και της Φυσικής.¹³⁸

I. Η ύλη των μαθημάτων της Φιλοσοφίας

Ο Πέζαρος δίδασκε το μάθημα της Φιλοσοφίας από τα παρακάτω έργα.

A) *Εισαγωγή Λογικής*. Ήταν έργο του Γεωργίου Σουγδουρή (+1725), ο οποίος υπήρξε σημαντικός λόγιος και δάσκαλος στη σχολή του Γκούμα των Ιωαννίνων.¹³⁹ Ο συγγραφέας *χρησιμοποιώντας τη μέθοδο του αρμονικού συνδυασμού αντιγραφής και διασκευής ενοτήτων κυρίως από τη Λογική του Κορυδαλέα συνέθεσε ένα κατάλληλο διδακτικό εγχειρίδιο*.¹⁴⁰ Το έργο του Σουγδουρή, μολονότι ανήκε στη *σχολαστική φιλοσοφία*, είχε γίνει αποδεκτό από το σύνολο, σχεδόν, των λογίων του 18^{ου} αιώνα. Χρησιμοποιούνταν ευρύτατα στα σχολεία για την προκαταρκτική διδασκαλία των μεθόδων του φιλοσοφικού (επιστημονικού) συλλογισμού, συνδέοντας την παλαιά με τη νεότερη φιλοσοφία, η οποία και ακολουθούσε με τα υπόλοιπα βιβλία.

Ας σημειωθεί ότι το μάθημα της Λογικής θεωρούνταν για τους λόγιους της εποχής πρωταρχικό για τη διδασκαλία της φιλοσοφίας. Γι' αυτό και αποκαλούσαν τη Λογική "*κλεῖδα, χεῖρα, προφυλακὴν, ὄργανον φιλοσοφίας, ὁδηγήτριαν*", καθώς σημειώνει ειρωνικά ο Μοισιόδαξ.¹⁴¹

B) *Λογική του Βούλγαρη*

Για τους μελετητές, σύγχρονους και μεταγενέστερους, είναι κοινός τόπος ότι η *Λογική του Ευγένιου Βούλγαρη* (Λειψία 1766)¹⁴² αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα έργα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού.

Το βιβλίο ξεπερνώντας την οικονομία των συνηθισμένων διδακτικών εγχειριδίων αποτελούσε ένα συγκροτημένο φιλοσοφικό σύγγραμμα. *Τα βασικά κείμενα που ενδιέφεραν τη διδασκαλία ήταν εκθέσεις των δικών του φιλοσοφικών απόψεων (Προδιατριβές) και η εισαγωγή στη φιλοσοφία γενικά, ἐκ παλαιῶν τε καὶ νεωτέρων συνερανεισθεῖσα*.¹⁴³ Σ' αυτό αναπτύσσονται τα φιλοσοφικά συστήματα των νεοτέρων Ευρωπαίων φιλοσόφων (Descartes, Lock, Wolf, Leibniz) και καταγγέλλεται και ως πρόθεση και ως αποτέλεσμα η παραδοσιακή αυθεντία του αριστοτελισμού.¹⁴⁴ Παράλληλα, ο Βούλγαρης, για να θεμελιώσει όσα επιχειρήματα ερανιζόταν από τη νεότερη φιλοσοφία, παρέθετε σε υποσημειώσεις τις σχετικές απόψεις από την αρχαία ελληνική φιλοσοφία και τους βυζαντινούς σχολιαστές της.¹⁴⁵ Με τον τρόπο αυτό οδηγήθηκε στον *ομολογημένο εκλεκτισμό* του επαναδιατυπώνοντας τα φιλοσοφικά ερωτήματα απαλλαγμένα από την σχολαστική *ερεσχηλία*.¹⁴⁶ Η φιλοσοφική του σκέψη αναδείχτηκε, κατά κάποιο τρόπο, ως η κατεξοχήν σύγχρονη και αντι-σχολαστική φιλοσοφία για την παιδεία της εποχής του.

Ο Κωνσταντίνος Κούμας, ο οποίος διδάχτηκε το μάθημα της λογικής με βάση αυτό το έργο, βίωσε τη θέρμη που εξέπεμπε, έγραψε

σχετικά:”*Ἡ Λογικὴ τοῦ Βούλγαρη, ἀφ’ οὗ μάλιστα ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τοῦ τύπου κατὰ τὸ ἄψξς[1766], ἐκαταστάθη κοινόν μάθημα τῶν σχολείων μας καὶ ἐδίδασκετο πανταχοῦ μέ ὠφέλειαν μεγάλην.*”¹⁴⁷ Συνεχίζοντας αναφέρεται στη διδασκαλία της Λογικῆς ἀπὸ τον Ἰωάννη Πέζαρο:”*(...) ἐξαιρέτως δέ εἰς τὸν Τύρναβον πόλιν τῆς Θεσσαλίας ἀπὸ τὸν μακαρίτην διδάσκαλόν μου Ἰωάννην Ἱερέα καὶ Οἰκονόμον.*”¹⁴⁸ Σύμφωνα με τον ἴδιο ο συγγραφέας του (Βούλγαρης) με την ικανότητα της διαπραγματεύσεως των θεμάτων “*διηγείρε τὴν ἀμιλλαν τῶν σπουδαστῶν καὶ τὴν εἰς τὰς ἐπιστήμας ἀγάπην*” και με την πολυμάθειά του, καθόσον “*εἰσέφερε πολλότατα ἐκ πολλοτάτων ἐπιστημῶν παραδείγματα*”, κατόρθωσε “*νά ἐρεθίσῃ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τὰ πνεύματα τῶν νέων Ἑλλήνων.*”¹⁴⁹

Γ) Μεταφυσικὴ του Γενουηνοῦ.

Σύμφωνα με τους λογίους της εποχῆς ἡ *Μεταφυσικὴ* επικέντρωνε το ενδιαφέρον της φιλοσοφίας σε ζητήματα πέρα ἀπὸ τὴ φύση και τον ἄνθρωπο (Θεός, Νούς, Ψυχὴ). Γι’ αὐτὸ τὴν ονόμαζαν με πομπώδεις τίτλους, ὅπως “*ἐπιστήμην ἐπιστημῶν, τέχνην τεχνῶν, ὅθεν προέρχονται, ὡς ἀπὸ πηγῆς πᾶσαι ἀπλῶς αἱ λοιπαὶ ἐπιστῆμαι.*”¹⁵⁰ Ἡ νεότερη φιλοσοφία, ὅπως εκφραζόταν ἀπὸ το κίνημα του Διαφωτισμοῦ, παραμέρισε τον υπερβατικό και οντολογικό προβληματισμό της παραδοσιακῆς μεταφυσικῆς με τὴν εστίαση της μελέτης στις γνωστικὲς δυνάμεις και ικανότητες του ἀνθρώπου. Ενδιέφερε ὄχι τόσο τὸ Ὄν, ὅσο οἱ συνυφασμένοι με αὐτὸ μηχανισμοὶ της γνώσεως του.¹⁵¹

Τὴν ἀνάδειξη της νέας ἀντίληψης σε *Μεταφυσικὴν νέαν*¹⁵² ἐπιχείρησε ο Βούλγαρης με τὴ μετάφραση του κεφαλαίου της *Μεταφυσικῆς* του Ἰταλοῦ δασκάλου *Αντωνίου Γενουηνοῦ* (A.Genovesi). Τα κείμενα της μετάφρασης ἀποτέλεσαν τὴ βάση διδασκαλίας και διδάχτηκαν ἀπὸ τον ἴδιο τὸ Βούλγαρη στα σχολεῖα που εἶχε ἀναλάβει (Ἰωάννινα, Κοζάνη, Αθωνιάδα, Κωνσταντινούπολη) και κυκλοφόρησαν στον ἐλλαδικὸ χώρο σε μεγάλο ἀριθμὸ χειρογράφων. Τυπώθηκε στο τέλος της ζωῆς του συγγραφέα (1806).¹⁵³ Ἀπὸ τα χρόνια της διδασκαλίας του Πέζαρου σώζονται δύο χειρόγραφα της *Μεταφυσικῆς του Γενουηνοῦ*.¹⁵⁴ Το ἓνα ἀνήκε στον ἴδιο τον Πέζαρο και τὸ ἄλλο στο μαθητὴ του Γεώργιο Ζαχαριάδη.¹⁵⁵

Ολοκληρώνοντας τὴν καταγραφή των ἔργων της φιλοσοφίας, που ἀποτελοῦσαν ἓνα εἶδος εγχειριδίων ἢ βοηθημάτων για τον Ἰωάννη Πέζαρο κατὰ τὴ διδασκαλία των *φιλοσοφικῶν* μαθημάτων παρατηροῦμε ὅτι τὸ πρόγραμμά του α) ἀκολουθοῦσε τις φιλοσοφικὲς ἀντιλήψεις του Ευγένιου Βούλγαρη και β) παρουσίαζε τις ἀπόψεις των νεοτέρων φιλοσόφων προσπαθώντας να τις συνδέει με τις πηγές της ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλοσοφίας.

II. Τα Μαθηματικά

Το χαμηλό επίπεδο της μαθηματικής παιδείας που επικρατούσε στις αρχές του 18^{ου} αι. στον ελλαδικό χώρο ανύψωσαν με τη διδασκαλία τους ο Μεθόδιος Ανθρακίτης (1660-1749) και ο Βασιλόπουλος Μπαλάνος (+1765). Ο πρώτος *“ἔφερε περί τό αψιη[1718] ἔτος ἀπό την Ταλίαν τάς γεωμετρικάς ἐπιστήμας.”*¹⁵⁶ Μαζί με το δεύτερο, διάδοχό του στη σχολή του Γκούμα, *“ἐδίδαξαν (...) καί τήν Γεωμετρίαν τοῦ Εὐκλείδου, καί Ἀριθμητικήν, καί τῶν Σφαιρικῶν θεωρίαν, καί προετοίμαζαν διά τῆς διδασκαλίας των κατάστασιν ἄλλην καλητέραν καί εὐτυχεστέραν διά τό Γένος.”*¹⁵⁷

Καθώς διευρυνόταν το δίκτυο των ελληνικών σχολείων και ενισχύθηκε η αντίληψη για τη χρησιμότητα των μαθηματικών όχι μόνο σε όσους ασχολούνταν με το εμπόριο,¹⁵⁸ διαμορφώθηκαν δύο κυρίως τάσεις μεταξύ των λογίων στη διδασκαλία των μαθηματικών.¹⁵⁹ Η “παραδοσιακή” τάση (Ανθρακίτης, Μπαλάνος, Βούλγαρης) εκφράζεται με την προσπάθεια για αναβίωση των αρχαιοελληνικών Μαθηματικών θεωρώντας ότι οι Έλληνες θα συνειδητοποιήσουν την πνευματική τους παράδοση. Οι λόγιοι της “νεωτερικής” τάσης (Δάρβαρης, Κάβρας, Σταγειρίτης, Κούμας) επιδιώκουν τη μεταφορά νέων μαθηματικών που αναπτύσσονται στη Δύση, αλλά και την εκπόνηση διδακτικών συγγραμμάτων. Τέλος, μια τρίτη κατηγορία λογίων (Θεοτόκης, Ασάνης, Σπαρμιώτης, Γοβδελάς) προσπαθεί να συνδυάσει το παραδοσιακό με το νεότερο πνεύμα.¹⁶⁰

Επιπλέον, ας σημειωθεί ότι στη Θεσσαλία με τα σχολεία του Τυρνάβου, των Αμπελακίων και της Τσαριτσάνης στα τέλη του 18^{ου} αι. η μαθηματική παιδεία καλλιεργήθηκε συστηματικά. Τέσσερα από τις έντεκα μεταφράσεις βιβλίων μαθηματικών γράφτηκαν στο θεσσαλικό χώρο¹⁶¹ και αρκετοί Θεσσαλοί λόγιοι συνέθεσαν μαθηματικά συγγράμματα (Σπαρμιώτης, Κούμας, Κάβρας, Δούγκας, Γοβδελάς, Σταγειρίτης).

Στο σχολείο του Τυρνάβου ο Πέζαρος, όπως αναφέραμε, δίδασκε τα μαθηματικά παράλληλα με τη φιλοσοφία. Τις προσπάθειες που κατέβαλε ο δάσκαλος για το επίπεδο της διδασκαλίας των μαθηματικών μαρτυρεί και η επιστολή του Γ.Αυξεντιάδη, ο οποίος του στέλνει από το Σεμλίνο μια θήκη για τα όργανα διδασκαλίας των μαθηματικών.¹⁶²

Ο Πέζαρος αντλούσε την ύλη διδασκαλίας από τρία συγγράμματα μαθηματικών, τα οποία θεωρούνταν τότε τα περισσότερα “σύγχρονα” στον ελλαδικό χώρο. Πρόκειται για δύο έργα του Βούλγαρη και ένα του Μπαλάνου.

Α) Στοιχεία Γεωμετρίας του Ευκλείδη.

Η Γεωμετρία θεωρούνταν απαραίτητο εφόδιο για την κατανόηση των επιστημονικών μαθημάτων. Είναι γνωστή η σχετική επιγραφή που έθεσε ο Βούλγαρης στην πύλη της Αθωνιάδος (1753-59) *“ἐπειδή οἱ μαθηταί του ἦταν ἀγεωμέτρητοι, καί χωρίς γεωμετρίας δέν ἠδύνατο νά τούς ζισάξῃ εἰς ὑψηλότερα μαθήματα.”*¹⁶³ Για τους λόγιους της εποχής το μόνο έργο Γεωμετρίας που γνώριζαν ήταν τα *Στοιχεία του Ευκλείδη*.

Βιβλίο γραμμένο στην ελληνική γλώσσα με παρόμοιο περιεχόμενο είχε εκδοθεί μόνο ένα. Ήταν η *Οδός Μαθηματικής*, που έγραψε ο Μεθόδιος Ανθρακίτης, συμπλήρωσε και τύπωσε, τελικά, ο

Βασιλόπουλος Μπαλάνος (Βενετία 1749).¹⁶⁴ Το τρίτομο έργο,¹⁶⁵ μολονότι δεν περιείχε νεότερα μαθηματικά, ήταν ιδιαίτερα αξιόλογο και υψηλού επιπέδου. Γι' αυτό και η διδασκαλία του κράτησε μέχρι τα τέλη του 18^{ου} αιώνα.¹⁶⁶

Κυρίως, κυκλοφορούσε σε χειρόγραφα ο πρώτος τόμος, οποίος περιλάμβανε τα 15 Στοιχεία του Ευκλείδη.¹⁶⁷ Αυτή την ύλη της Γεωμετρίας δίδασκε ο Πέζαρος στο σχολείο του Τυρνάβου.

Β) Αριθμητική του Μπαλάνου.

Σύμφωνα με τις αναφορές του Κούμα δεύτερο κατά σειρά μάθημα μαθηματικών ο Πέζαρος δίδασκε την *Αριθμητική*, χωρίς να διευκρινίζει από ποιο έργο αντλούσε την ύλη.¹⁶⁸ Από την μελέτη των επιστολών του μαθητή του Πέζαρου, του ιερομόναχου Μακαρίου, και την έρευνα των χειρογράφων μπορούμε να προσδιορίσουμε το έργο που χρησιμοποιήθηκε.¹⁶⁹ Εκτιμούμε ότι πρόκειται για την *Αριθμητική του Μπαλάνου*, όπως αναφέρεται στις επιστολές. Το έργο, το οποίο αποτελούσε τον τέταρτο τόμο από το σύγγραμμα *Οδός Μαθηματικής*, είχε γράψει ο Βασιλόπουλος Μπαλάνος, αλλά εκδόθηκε από τον Κοσμά Μπαλάνο πολύ αργότερα με τον τίτλο *Έκθεσις Ακριβεστάτη της Αριθμητικής*, (Βενετία 1803).¹⁷⁰

Οι μαθητές διδάσκονταν θέματα, όπως ο ορισμός των αριθμών, τις τέσσερις πράξεις, απλές και σύνθετες μεθόδους, πράξεις με κλάσματα, εξαγωγή ρίζας, *περί γραμμικών αριθμών*, αναλογίες. Η *Αριθμητική του Μπαλάνου* δεν περιείχε λογάριθμους και εξισώσεις δηλ. νεότερα μαθηματικά.¹⁷¹

Γ) Μαθηματικά κατά Γέσνερον (ή Σε(γ)νιέρου)

Σύμφωνα με τον Κούμα στον Τύρναβο ο Πέζαρος ολοκλήρωνε τη διδασκαλία των μαθηματικών με το "*κατά Γέσνερον Μαθηματικόν του Ευγενίου*".¹⁷²

Πρόκειται για τη μετάφραση του Βούλγαρη από σύγγραμμα του Γερμανού μαθηματικού A. Segner. Από το δίτομο έργο του ο Βούλγαρης επέλεξε και μετέφρασε την αριθμητική, τη γεωμετρία, το γεωμετρικό λογισμό (του πρώτου τόμου) και μόνο το τμήμα της "*Καθόλου Λογιστικής*" (από τα στοιχεία πεπερασμένης ανάλυσης του δεύτερου τόμου).¹⁷³ Το έργο εκδόθηκε με τον τίτλο *Των Μαθηματικών Στοιχείων αι πραγματεΐαι αι αρχοειδέσταται*, (Λειψία 1767). Η διδασκαλία του έργου ανανέωνε τη μαθηματική παιδεία. Διαπραγματευόταν θέματα των νεότερων μαθηματικών και συγκεκριμένα της άλγεβρας, η οποία έπαιρνε ισότιμη θέση με την αριθμητική στα ελληνικά σχολεία (όπου διδάχτηκε).¹⁷⁴

Οι μαθητές διδάσκονταν τα θέματα του μέγιστου κοινού διαιρέτη, της τετραγωνικής και κυβικής ρίζας, των δυνάμεων, κυβικών αριθμών, αναλογιών και, κυρίως, το κεφάλαιο των λογαρίθμων που συνοδεύονταν από σχετικούς πίνακες. Στη γεωμετρία μάθαιναν την επιπεδομετρία και τη σφαιρική τριγωνομετρία. Στο βιβλίο δεν περιλαμβάνονταν εξισώσεις.¹⁷⁵

Ο Μοισιόδαξ, ο οποίος υποστήριζε ότι τα μαθηματικά πρέπει να διδάσκονται πριν από τα άλλα μαθήματα, επέκρινε την επιλογή του Βούλγαρη, επειδή το βιβλίο του Σεγνιέρου ήταν "*μᾶλλον δυσκαταληπτότερον*" και μεταφρασμένο σε αρχαϊζουσα γλωσσα.¹⁷⁶ Για την εποχή που ξεκίνησε ο Πέζαρος να διδάσκει (1770), όταν δεν

υπήρχε άλλο μαθηματικό σύγγραμμα, εκτός από την *Οδό Μαθηματικής*, το έργο, και μάλιστα με το όνομα του Βούλγαρη, ήταν το πιο σύγχρονο. Και δε θα ήταν εκτός πραγματικότητας ο ισχυρισμός ότι η διδασκαλία / προπαίδευση των μαθηματικών – και με το έργο-- στο σχολείο του Πέζαρου έφερε άμεσα γόνιμους καρπούς. Δύο μαθητές του, ο Ιωνάς Σπαρμιώτης και ο Κων. Κούμας, έδωσαν με τη βοήθεια του νεωτεριστή μαθηματικού Σπ. Ασάνη τα πρώτα ολοκληρωμένα εγχειρίδια άλγεβρας και των συγκαρινών μαθηματικών.¹⁷⁷

III. Η Φυσική

Πριν από τις αρχές του 18^{ου} αι. είχε αρχίσει η συζήτηση *περί φύσεως* στους Έλληνες λογίους. Ο φυσικός κόσμος αποκτά έναν αποπνευματικό χαρακτήρα με τη διάδοση των νέων ιδεών. Οι φορείς του Ελληνικού Διαφωτισμού επιζητούν τη συσσώρευση των γνώσεων και τη μελέτη της φύσης με τη λογική, το πείραμα και τη μαθηματική ακρίβεια. Τα πορίσματα της νεότερης φυσικής για την ηλιοκεντρική θεωρία, τους νόμους του Νεύτωνα και τις συνέπειές τους έφεραν ρηξικέλευθη ανατροπή στον παραδοσιακό τρόπο της σκέψης και της συγκρότησης του κόσμου. Για τα ελληνικά δεδομένα της εποχής η μεγαλύτερη σύγκρουση των νέων ιδεών έγινε όχι τόσο στο χώρο της φιλοσοφίας και των μαθηματικών όσο στις φυσικές επιστήμες. Και η διδασκαλία της νεότερης φυσικής ακολούθησε και δεν προηγήθηκε αυτής των δύο άλλων *επιστημονικών μαθημάτων*.

Από τις αρχές του 18^{ου} αι. στις σχολές των Ιωαννίνων διδάσκονταν, κυρίως, μαθήματα αστρονομίας και φυσιογνωσίας με βάση τα *Φυσικά* του Αριστοτέλη σε σχόλια του Θ. Κορυδαλέα και άλλων λογίων (Βλεμμύδη, Κούρσουλα). Στην επόμενη περίοδο οι λόγιοι Βικέντιος Δαμωδός, Νικόλαος Ζερζούλης, Ευγένιος Βούλγαρης και Νικηφόρος Θεοτόκης εισάγουν τη νεότερη φυσική και τη διδάσκουν σε συγκεκριασμό με την παλαιά. Στον Τύρναβο ο Αναστάσιος Παπαβασιλόπουλος από το 1701 είχε διδάξει έργο νεότερης φυσικής.¹⁷⁸ Περισσότερη συστηματική και διαρκής καθίσταται η διδασκαλία της νεότερης φυσικής στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες.¹⁷⁹

Ο Πέζαρος γνώριζε τις νεότερες εξελίξεις της φυσικής. Σε επιστολή του ο δάσκαλος των Τρικάλων και παλιός του μαθητής, ο Στέφανος Σταμκίδης, στέλνει ένα τμήμα από χειρόγραφο "*της του κύρου Εύγενίου φυσικής*" και ζητά από τον Πέζαρο την εξήγησή του.¹⁸⁰ Παρόμοιες αναφορές υπάρχουν σε επιστολή του επίσκοπου Τρίκκης Αμβροσίου, ο οποίος θεωρούνταν αρκετά μορφωμένος.¹⁸¹

Κατά την παραμονή του στο Άγιο Όρος (1769-70) ο νεαρός, τότε, δάσκαλος Πέζαρος είχε προμηθευτεί ανάμεσα στα άλλα χειρόγραφα και το έργο *Περί Συστήματος του Παντός* του Βούλγαρη.¹⁸² Σε αυτό το έργο ο επιφανής λόγιος εκθέτει τις διάφορες απόψεις, μεταξύ των οποίων και τις *νεωτερικές*, για το σύμπαν και τον τρόπο που πρέπει η επιστήμη να εξετάζει τα σχετικά ζητήματα.¹⁸³

Δεν έχουμε πληροφορίες αν ο Πέζαρος χρησιμοποίησε αυτό το βιβλίο του Βούλγαρη στη διδασκαλία των μαθημάτων του.

Η Φυσική του Θεοτόκη

Σύμφωνα με τον Κούμα ο Πέζαρος δίδασκε στον Τύρναβο *τὴν φυσικὴν τοῦ Θεοτοκίου*.¹⁸⁴ Πρόκειται για το δίτομο έργο του Νικηφόρου Θεοτόκη *Στοιχεία Φυσικῆς* (Λειψία 1766-67).¹⁸⁵ Μολονότι ήταν έκδηλο σ' αυτό το αριστοτελικό στοιχείο, το έργο περιείχε πορίσματα της νεότερης φυσικῆς (νόμοι του Νεύτωνα, βαρύτητα, εκκρεμές). Ανάμεσα στα άλλα ο Θεοτόκης αναπτύσσει την ηλιοκεντρική θεωρία και τολμά την αποδοχή της προχωρώντας ένα βήμα πέρα από το Βούλγαρη.¹⁸⁶ Από την άποψη της δομῆς το έργο ήταν γραμμένο για όσους διέθεταν αρκετή προπαίδεια και γνώσεις που να μπορούν να εννοούν το πλήθος των μαθηματικών πράξεων που περιείχαν τα κείμενα.¹⁸⁷ Ορισμένα κεφάλαια της Φυσικῆς προϋπόθεταν την κατοχή μαθηματικών γνώσεων (από την Άλγεβρα και τον Απειροστικό Λογισμό), οι οποίες δεν είχαν ακόμη γίνει γνωστές στον ελλαδικό χώρο με κάποιο σχετικό μαθηματικό έργο.¹⁸⁸ Οι δυσκολίες αυτές καθιστούσαν τη διδασκαλία της *Φυσικῆς* προβληματική και ατελή.¹⁸⁹

Το πρόβλημα είχε εντοπίσει ο Τυρναβίτης δάσκαλος. Γράφει σχετικά ο Κούμας: *“έλεγεν, [ο Πέζαρος] ὅτι ἡ φυσικὴ εἶναι ἀτελής, ἐπειδὴ τοῦ ἔλειπαν τὰ πειράματα, ἢ γνῶσις τῆς τελειοτέρας Ἀλγέβρας, ἢ τῶν Κωνικῶν τομῶν, καί ἢ τοῦ Λογισμοῦ τῆς ὡς ἀπείρου θεωρημένης ποσότητος”*.¹⁹⁰ Ο ίδιος παρότρυνε τους μαθητές του να επιδιώκουν *“τὴν τελειοποίησίν των δι' ἄλλων διδασκάλων”*.¹⁹¹ Εκτιμούμε ότι δεν είναι συμπτωματικό το γεγονός ότι σχεδόν αμέσως οι απόφοιτοι μαθητές του, ο Ιωνάς Σπαρμιώτης και Κωνσταντίνος Κούμας, αναζήτησαν να διδαχτούν και έγραψαν τα πρώτα βιβλία Άλγεβρας και Τριγωνομετρίας. Και ο ενθουσιασμός του δασκάλου υπήρξε έκδηλος γι' αυτό.¹⁹²

Το υψηλό επίπεδο διδασκαλίας, που επεδίωκε ο Πέζαρος, μαρτυρά εξάλλου μια σημείωση στην επιστολή πρώην μαθητή του από το Ιάσιο. Στέλνει στον Τύρναβο, όπως του παράγγειλε ο δάσκαλός του, ένα *ύέλειον πρῖσμα* για την ανάλυση του ηλιακού φάσματος.¹⁹³ Στη λιτή αναφορά διαφαίνεται η δυσκολία για την απόκτησή του αλλά και ο θαυμασμός για τη διδακτική του χρησιμότητα.

IV. Η Θεολογία

Για την εποχή που αναφερόμαστε, κατά την οποία η θρησκευτική πίστη είχε τη θέση που δηλώνει σήμερα το εθνικό φρόνημα, η παιδεία δεν είχε περιθώρια παρά να είναι σύμφυτη με τη θρησκευτική αγωγή της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η φοίτηση στο σχολείο ισχυροποιούσε την ορθόδοξη πίστη περισσότερο με βιωματικό τρόπο: προσευχή, καθημερινός εκκλησιασμός, συμμετοχή στις λατρευτικές πράξεις, εξάσκηση στην εκκλησιαστική μουσική.

Η διδασκαλία των θρησκευτικών (εννοιών και καθηκόντων) περιλάβανε κυρίως την *ιερά* κατήχηση και την αντιγραφή ασματικών κανόνων (τροπάρια κτλ.) και αφορούσε τις πρώτες κλάσεις των μαθητών.¹⁹⁴ Στους προχωρημένους μαθητές της τελευταίας κλάσης διδάσκονταν απαραίτητα *θεολογικά μαθήματα*, τα οποία κατατάσσονταν στον *κύκλο των επιστημονικών μαθημάτων*. Η διδασκαλία περιλάμβανε την κατήχηση και εκμάθηση των βασικών δογμάτων της Ορθοδόξου

Ανατολικής Εκκλησίας και χρησιμοποιούνταν κυρίως το *Θεολογικόν του Κορεσίου*¹⁹⁵

Για τους φορείς του Ελληνικού Διαφωτισμού, οι οποίοι δεν αμφισβήτησαν (πλην του Χριστοδουλου Παμπλέκη) τα ορθόδοξα δόγματα αλλά μόνο την επιστημονική αυταρέσκεια της επίσημης Εκκλησίας και τη διαγωγή του ανώτερου κλήρου, η διδασκαλία της ορθόδοξης θεολογίας δεν αντιστρατευόταν το διαφωτιστικό πνεύμα. Ανάμεσα στα άλλα γράφει σχετικά ο Ιώσηπος Μοισιόδαξ :“(...) ἡ φιλοσοφία διατρέχουσα τό επίπεδον τῆς Μεταφυσικῆς, καταντᾷ ἐν τῇ Θεολογίᾳ.”¹⁹⁶

Το Θεολογικόν του Βούλγαρη

Σύμφωνα με τον Κούμα ο Πέζαρος, αφού είχε ολοκληρώσει τα μαθήματα της φιλοσοφίας, των μαθηματικών και της φυσικής, “ἐπέθετο τό Θεολογικόν τοῦ Εὐγενίου.”¹⁹⁷ Χειρόγραφο του έργου είχε αποκτήσει ο Πέζαρος στο Άγιο Όρος.¹⁹⁸ Πρόκειται για ογκωδέστατο έργο, το οποίο *για έναν ολόκληρο αιώνα χρησίμευσε ‘ὡς βάσις πάσης θεολογικῆς παραδόσεως, ἀντιγραφόμενον καί περιφερόμενον (...) καί διεμόρφωσεν ἐπί τό πιστηνικώτερον τήν νεοελληνικὴν θεολογίαν*.”¹⁹⁹

Από την αλληλογραφία διαφαίνεται ότι ο Ιωάννης Πέζαρος είχε ευρεία θεολογική κατάρτιση. Ο παλιός μαθητής του, ο ιερομόναχος Μακάριος, ο οποίος αντιμετωπίζει την προπαγάνδα των ετεροδόξων, γράφει από τα Ιεροσόλυμα και ζητά από τον Πέζαρο να του εξηγήσει ορισμένα θεολογικά ζητήματα, μολονότι βρίσκεται στην έδρα του Πατριαρχείου.²⁰⁰ Επίσης, ο ίδιος ο Πέζαρος υπήρξε ο γραφέας κώδικα με το έργο “*Ἀντίρρησις πρὸς Ἀλοΐσιον Ἀνδρούτζην Κύπριον Λατινόφρονα, Περί τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*”, το οποίο είχε γράψει ο γνωστός λόγιος Αλέξανδρος Τυρναβίτης (ή Παπαναστασίου).²⁰¹

Όσα εκθέσαμε για το σχολείο σε συνδυασμό με τα εκπαιδευτικά δεδομένα της εποχής μπορούμε να τα συνοψίσουμε ως εξής:

- Το σχολείο του Τυρνάβου ήταν από τα παλαιότερα του ελλαδικού χώρου και λειτούργησε χωρίς διακοπή από τα τέλη του 17^{ου} αιώνα. Η παρουσία του Πέζαρου ανύψωσε το επίπεδο της διδασκαλίας και τη φήμη του.
- Στα χρόνια του Πέζαρου το σχολείο λειτουργούσε καθημερινά, πρωί και απόγευμα, όλο το χρόνο, χωρίς διακοπές, εκτός από τις ημέρες των μεγάλων θρησκευτικών γιορτών. Διέθετε δικό του κτίριο, το οποίο ο Πέζαρος διέυρνε, κοντά στο ναό του Προδρόμου. Η συντήρησή του γινόταν κυρίως με δικά του έγγεια έσοδα. Οι ντόπιοι μαθητές δεν πλήρωναν δίδακτρα, παρά μόνο οι οικότροφοι.
- Ο Πέζαρος κατέτασσε τους μαθητές συνήθως σε έξι κλάσεις, σύμφωνα με το επίπεδο της κατάρτισης τους. Κύριο γνώρισμα της κλάσης ήταν ένα μάθημα, που περιλάμβανε ορισμένες γλωσσικές δραστηριότητες: τεχνολογία, γραμματική και σύνταξη, θεματογραφία, επιστολογραφία και ρητορική, ποίηση και μετρική. Η έκτη κλάση

περιλάμβανε τη διδασκαλία των ανώτερων επιστημονικών, μαθημάτων.

- Σχετικά με την ύλη των μαθημάτων που δίδασκε ο Πέζαρος παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο μέρος της σχολικής εργασίας και του χρόνου κάλυπταν τα μαθήματα για την κατάκτηση της αρχαίου ελληνικού λόγου.
- Η ύλη των μαθημάτων της γλώσσας προχωρούσε με μια προϊούσα δυσκολία και περιλάμβανε κείμενα από τα συγγράμματα : *Γνώμαι* του Χρυσολωρά, Μύθους του Αισώπου, έργα του Λουκιανού, τις *Ιστορίες* του Ηρωδιανού, *Επιστολές* του Συνέσιου, *Λόγους* των Πατέρων της Εκκλησίας, δημηγορίες του Δημοσθένη, ραψωδίες από την Ιλιάδα και έργα από τους *σκηνικούς ποιητές*.
- Ο Πέζαρος ανανέωσε τη διδασκαλία των μαθημάτων της φιλοσοφίας και των επιστημών διδάσκοντας έργα του Βούλγαρη και του Θεοτόκη και εδραίωσε αποτελεσματικά με αυτό τον τρόπο το πνεύμα του Διαφωτισμού στο θεσσαλικό χώρο.
- Τα μαθήματα της φιλοσοφίας εναλλάσσονταν με ισάριθμα μαθήματα των μαθηματικών και της φυσικής. Στο μάθημα της φιλοσοφίας δίδαξε την *Εισαγωγή της Λογικής* του Σουγδουρή και τα έργα του Βούλγαρη *Λογική* και τη *Μεταφυσική του Γενουηνσίου*. Στα μαθηματικά δίδαξε τα παραδοσιακά έργα *Στοιχεία Γεωμετρίας του Ευκλείδη* και την ανέκδοτη *Αριθμητική* του Μπαλάνου, αλλά και το έργο του Βούλγαρη *Μαθηματικά κατά Γέσνερον*. Τη νεότερη φυσική παρέδιδε από το ομώνυμο βιβλίο του Θεοτόκη, επισημαίνοντας τις δυσκολίες της κατανόησής της. Τον κύκλο των ανώτερων μαθημάτων ολοκλήρωνε με τη διδασκαλία των βασικών δογμάτων της Ορθοδόξου Εκκλησίας από το *Θεολογικόν* του Βούλγαρη.

Σημειώσεις

1. Χατζόπουλος 1991 σ.327-340 και Μοιδιόδαξ 1998 (Παιδαγωγία) σ.ιε´-ιθ´
2. Βλ. Α´ Μέρος- Το σχολείο του Τυρνάβου.
3. Επ. 1 / 4-2-1769
4. Επ. 144 / 1-8-1805
5. Παπαδοπούλου 1991. Γενικά για την ίδρυση, οργάνωση και λειτουργία των σχολείων Χατζόπουλος 1991 σ.305-360
6. Η *δωρεάν και δημόσια φοίτηση* στα ελληνικά σχολεία της περιόδου της οθωμανικής περιόδου αποτελούσε γνώρισμα των λαϊκών στρωμάτων. Αντίθετα οι πλούσιοι, κυρίως οι Φαναριώτες, πλήρωναν προσλαμβάνοντας δασκάλους στα σπίτια τους, (*ιδιωτική εκπαίδευση και κατ´ οίκον*).
7. Αγγέλου 1975 σ.130-131 και Πρίντζιπας 1985 σ.178-179
8. Κούμας 1832 σ.567. Ο γνωστός λαογράφος Γεώργιος Μέγας, ο οποίος επισκέφτηκε τον Τύρναβο στα 1940, παραθέτει στο βιβλίο του *Θεσσαλικές Οικήσεις* ανάμεσα στις άλλες φωτογραφία ενός σπιτιού αναφέροντας ότι πρόκειται για την οικία του Οικονομοδιδασκάλου Ι. Πέζαρου. Μέγας 1946 πίναξ Α, φωτ.1. Η δική μας επιτόπια έρευνα και συζήτηση με παλιούς Τυρναβίτες δεν μπόρεσε να προσδιορίσει τη θέση της φωτογραφημένης οικίας.

9. Επ.87 / 15-11-1799. Αυτό το λίγο χρόνο εκμεταλλεύεται ο Κούμας για να πάει από την Τσαριτσάνη, όπου διδάσκει, στον Τύρναβο και να επισκεφτεί για πρώτη φορά τη νεογέννητη κόρη του και τη λεχώνα σύζυγό του. Για τις αργίες των σχολείων βλ. Ευαγγελίδης 1936 σ. LXXIX , καθώς και Μοισιόδαξ (Απολογία) 1992 σ.78
10. Φαρμακίδης 1926 σ.257-258
11. Επ.31 / 10-8-1800
12. Χατζόπουλος 1991 σ.330. Ο προγραμματισμός της ύλης είχε την ιστορική του προέλευση από το πρόγραμμα της Πατριαρχικής Σχολής. Επίσης, Αγγέλου 1975 σ.321-328
13. Για αυτό και υπόλοιπα λεξικά που χρησιμοποιούσαν τα σχολεία βλ. στα *Προλεγόμενα* του Κούμα για το δικό του, (του Ρεϊμέρου, 1926). Πρόχειρα, Καράς 1977 σ.195
14. Ζαβίρας 1972 σ.369
15. Κούμας 1832 σ.969
16. Ο.π.σ.568
17. Ο.π. σ.583
18. Ο.π. σ.568 και 567-571
19. Αβδάλη 1984 σ.134
20. Αβδάλη 1984 και Σκαρβέλη 1994 σ.325. Κριτική για τον τρόπο διδασκαλίας στα *ελληνικά μαθήματα* της εποχής Μοισιόδαξ (*Παιδαγωγία*) 1998 κυρίως σ. 94-134
21. Κούμας 1832 σ.569 και Μοισιόδαξ 1998 σ. 119-122. Ένα εγχειρίδιο με τη γραμματική ύλη της εποχής αποτελεί το μαθηματάριο αρ.183 του Ιωνά Σπαρμιώτη, βλ. Σκουβαράς 1967 σ.365-366
22. Σκαρβέλη 1994 σ.327
23. Χατζόπουλος 1991 σ.331, Κοραΐς 1984 σ.126 και Κομμητάς.....
24. Κούμας 1832 σ.569 και Μοισιόδαξ σ.123-130
25. Σκαρβέλη 1994 σ.214
26. Αβδάλη 1984 σ.152-155
27. Σκαρβέλη 1994 σ. 141-142 και 157-168
28. Κούμας 1832 σ.571
29. Χατζόπουλος 1991 σ.333-340
30. Βλ. Α΄ Μέρος- Το σχολείο του Πέζαρου
31. Κούμας 1832 σ.569
32. Σκαρβέλη 1994 σ.293-331
33. Δαπόντες (Κήπος Χαρίτων) 1997 σ.55 και Ευαγγελίδης 1924 σ. LXXXVII
34. Σκαρβέλη 1994. «(...) η αντιγραφή ήταν τρόπος μάθησης και βελτίωσής της, αλλά και μέσο ένταξης του γραμματισμένου μέσα στην κοινωνία του, με αυτή την ιδιότητα που τον προσδιόριζε και τον ξεχώριζε, τον έκανε αναγκαίο για τις υπηρεσίες του και τον καταξίωνε.» παρατηρεί ο Τρ. Σκλαβενίτης 1982 σ.283
35. Ο.π. σ.313
36. ό.π. σ.295-306
37. Κούμας 1832 σ.585
38. Ο.π. σ.568
39. Για το έργο και το συγγραφέα, που ήταν Έλληνας καθολικός, βλ. Αβδάλη 1984
40. Ο.π. σ.105
41. Κούμας 1832 σ.569
42. Παπαδοπούλου 1994 σ.131
43. Κούμας 1832 σ.569. Για τα *φιλολογικά μαθήματα* της εποχής στο επίσης γνωστό σχολείο της Ζαγοράς του Πηλίου βλ. ΘΧ τ.9(1964) σ. 263 (Σκουβαράς, Ιωάννης Πρίγκος) Επίσης, για τη διδασκαλία στα σχολεία γενικότερα Βακαλόπουλος 1973 σ.342
44. Οικονόμου 1964
45. Ο.π. σ.26
46. Πολίτης 1976
47. Σκουβαράς 1967
48. Πρόκειται αντίστοιχα για τα χειρόγραφα με αρ.175\ Σκουβαράς 1967, 548\Σκαρβέλη 1994 και ΑΤ\Ρ704. Και τα τρία χειρόγραφα- μαθηματάρια παρατίθενται στο βιβλίο της Σκαρβέλη 1994 με αρ. 989, 548 και 146.
49. Πρόκειται για τα χειρόγραφα της συλλογής ΒΠ με αρ. 4, 7 και 35.
50. Μοισιόδαξ 1998 σ.110

51. Σκαρβέλη 1994 σ.34-32
52. Κούμας 1832 σ.569. Ο ίδιος γράφει στο δάσκαλο του Ζάρκου Ιερώνυμο για τη θέση του Αίσωπου και του Χρυσολωρά στο σχολείο των Αμπελακίων: *"Το έδω σχολεῖον ἔχει ἔτι χρεῖαν ἑνός διδασκάλου, νά παραδίδη δύω τάξεις μαθημάτων μικράς, Χρυσολωρά δηλαδή, και Αἰσώπου, καί νά ἀκούη καί τῶν μικρῶν μαθητῶν τό ἀποστήθισμα τῆς γραμματικῆς."* Οικονόμου 1964 σ.105
53. Μοισιόδαξ ό.π.
54. Κοραΐς 1986 σ.155-160
55. Σκαρβέλη 1994 σ.43-47
56. Αβδάλη 1984 σ.95-100
57. Κούμας 1832 σ.569
58. Σκουβαράς 1967 σ.281
59. Αβδάλη 1984 σ.135-141 και Σκαρβέλη 1994 σ.133-140
60. Αβδάλη 1984 σ.136
61. Σκαρβέλη 1994 σ. 240, 532, 548. Ο Νεόφυτος είχε δασκάλους στον Τύρναβο δύο λαμπρούς λόγιους της εποχής: το Μάρκο Πορφυρόπουλο το 1698 και τον Αναστάσιο Παπαβασιλόπουλο στα 1705-07. Σκαρβέλη 1994 σ.240 και Κουρίλας 1954 σ.768
62. Χφφ. αρ.46 ΒΠ και Σκαρβέλη 1994 σ.136-137
63. Κούμας 1832 σ.569
64. Αβδάλη 1984σ.135-141
65. Ό.π. σ.187-189. Για τα έργα του Λουκιανού που έχουν καταγραφεί στα μαθηματάρια των ελληνικών σχολείων βλ. Σκαρβέλη 1994 σ.134
66. ΑΤ \ Ρ704
67. Χφφ.αρ.35 ΒΠ
68. Σκουβαράς 1967 σ.133 και Σκαρβέλη 1994 σ.683
69. Σκουβαράς 1967 σ.374-375. Ο ιερομόναχος Γερμανός ανέλαβε δάσκαλος στην Τσαριτσάνη (1803-05), μετά την αποχώρηση του Κ.Κούμα, και αργότερα παραχώρησε τη θέση του στον Κ. Οικονόμο.
70. Επ. 20. Για το έργο αυτό πληροφορίες δίνει ο Αδαμάντιος Κοραΐς: *"(...)τό διήγημα τοῦτο [εἶναι] ἐπιτομή τῶν δύο πρώτων βιβλίων τῶν Μεταμορφώσεων τοῦ [συγγραφέα] Λουκίου."* Κοραΐς 1968 σ.9. Επίσης, Γλυκοφρύδη-Λεονσίνη 1999 σ.62
71. Σκαρβέλη 1994 σ.133. Από τους οπαδούς του Ελληνικού Διαφωτισμού ο Ιώσηπος Μοισιόδαξ αποδέχεται τη διδασκαλία των *Νεκρικών Διαλόγων*, ενώ ο Κοραΐς θέλει *" ὀλίγους τινὰς διαλόγους"* του Λουκιανού. Βλ. αμέσως παρακάτω.
72. Κοραΐς 1986 σ.171 και Μοισιόδαξ 1998 σ.111
73. Ηλιού 1997 σ.71 και 367. Ο ρωμαίος αυτοκράτορας Μάρκος Αυρήλιος, ο φιλόσοφος Επίκτητος και ο ρήτορας Σενέκας εξέφραζαν τη Νέα Σχολή της στωϊκής φιλοσοφίας (1^{ος} αι. μ.Χ.), της οποίας οι αρχές για τη υπομονή και τη καρτερία συνδέονταν άριστα με τη χριστιανική ηθική.
74. Σκαρβέλη 1994 σ.179
75. Κούμας 1832 σ. 569
76. Οικονόμου 1964 σ.26
77. Ό.π. σ.18
78. Χφφ.αρ.4 της ΒΠ στο ΜΙΕΤ.
79. Ταμπάκη 1995 σ.114. Ο ίδιος ο Πέζαρος γράφει *" φιλοσοφῶν καί αὐξῶν νοῦν ἄμα καί υἡγείαν, ὅτι τά δύο ταῦτα κάλλιστα ἐν τῷδε τῷ βίῳ."* Επ.101
80. Μοισιόδαξ 1998 σ. 111. *"Το ιστορικό γίνεσθαι ἔλειπε ἀπό το γνωστό βιβλίο του Πατούσα"*, Αβδάλη 1984 σ.303. Για την έλλειψη διδασκαλίας της Ιστορίας στα σχολεία της εποχής, βλ. Κούμας *Ιστορίαί... 1832*, τ.Στ', σ.μα'-μγ'.
81. Δημαράς 1980 σ.237. Για τον πλήρη τίτλο της έκδοσης του Κωνσταντά βλ. Στάϊκος 1996 σ.196. Για την έκδοση αυτή ο Νεόφυτος Δούκας επαινώντας τον Κωνσταντά έγραψε: *" Ἐλλην πρός Ἐλληνας, Ἐλληναν συγγραφέα [ἐκδίδει]"*. Το βιβλίο του Κωνσταντά κυκλοφόρησε στο θεσσαλικό χώρο, αλλά δεν έχουμε πληροφορίες ότι το χρησιμοποίησε ο Πέζαρος. Οικονόμου 1964 σ.30
82. Αβδάλη 1984 σ.148
83. Σκαρβέλη 1994 σ.81

84. Αβδάλη 1984 σ.148-152
85. Κούμας 1832 σ.569
86. Ο.π.
87. Οικονόμου 1964 σ.26
88. Σκουβαράς 1967 Κατάλογος χειρογράφων. Ειδικότερα Σκαρβέλη 1994 σ.678-688
89. Σκαρβέλη 1994 σ.141 και αλλού.
90. Αβδάλη 1984 σ.166-180
91. Σκαρβέλη 1994 σ.649-690 αρ.548
92. Σκουβαράς 1967 σ.361-362 αρ.175 και Σκαρβέλη 1991αρ. 989
93. ΑΤ Ρ704 (κατάλοιπα Αλεξ. Πέζαρου) και Σκαρβέλη 1991 αρ.146
94. Χφφ. αρ.7 και αρ.34 της ΒΠ στο ΜΙΕΤ.
95. Σκουβαράς 1967 σ.291, 373 και 375.
96. Αβδάλη 1984 σ.181. Ο Κούμας γράφει σε επιστολή του για κάποιο μαθητή του, ο οποίος επρόκειτο να διακόψει τη φοίτησή του: *"Οὗτος παρ' ἐμοί τριετίαν ἤδη μαθητευθεὶς, ἐγυμνάσθη τὴν Ἑλληνίδα φωνήν, προχωρήσας μέχρι τῶν Δημοσθενείων λόγων."* Οικονόμου 1964 σ.83
97. Γνωστά εγχειρίδια ρητορικής τέχνης ήταν του Γεράσιμου Βλάχου και του Θεόφιλου Κορυδαλέα. Έργα ρητορικής τέχνης που διδάχτηκαν στις αρχές του 18^{ου} αι. στον Τύρναβο έγραψαν ο Γεώργιος Σουγδουρής και ο Αναστάσιος Παπαβασιλόπουλος βλ. Κουρίλας 1954.
98. Σκαρβέλη 1994 σ.95-96
99. Κούμας 1832 σ.569
- 100.Χφφ. αρ.7 ΒΠ. Ήταν του πρωτότοκου γιου του Δημητρίου, ο οποίος σπούδασε κοντά στον πατέρα του.
- 101.Χφφ. αρ.35 ΒΠ
- 102.Σκαρβέλη 1994 σ.97. Ο Κοραΐς δεν συμπεριέλαβε στους συγγραφείς που προτείνει να διδάσκονται έργα του Δημοσθένη.
- 103.Μοιδιόδαξ 1998 σ.112
- 104.Σκαρβέλη 1994 σ. 142 και 157
- 105.Αβδάλη 1984 σ.213-245
- 106.Σκαρβέλη 1994 σ.145
- 107.Ο.π.
- 108.Ο.π. σ.532 και 548. Σχολάρχης εκείνη την εποχή ήταν, ο Κύπριος λόγιος Μάρκος Πορφυρόπουλος, το μαθηματάριο του οποίου περιέχει αρκετά κείμενα της αρχαίας γραμματείας. Σκαρβέλη 1994 σ.830
- 109.Κούμας 1832 σ.569
- 110.Ο.π.
- 111.Παπαδοπούλου 1994 σ.133 αρ.31
- 112.Επ.101 / 8-11-1801
- 113.Σκαρβέλη 1984 σ.456-462
- 114.Παπαδοπούλου 1994 σ.122 αρ.2
- 115.Δημαράς 1980 σ.127-128
- 116.Κούμας 1980 σ.ε'. Για την έννοια της *Λογικής* στα φιλοσοφικά συγγράμματα των Νεοελλήνων στοχαστών βλ. Πέτσιος 1999 .
- 117.Τερδήμου 1998 και ΚΝΕ-Μαθηματικά 1990. Ο Δημήτριος Καταρτζής (1999 σ.145-167) παραθέτει έναν μεγάλο (ιδανικό) κατάλογο *"των ελληνικών μας διδασκαλικών βιβλίων που έχουμε στις επιστήμεις και τέχναις"*, στον οποίο συναντάμε όλα τα έργα που κατά καιρούς διδάχτηκαν στον Τύρναβο.
- 118.Για την κατά θέμα ανθολόγηση των φιλοσοφικών έργων βλ. Ψημμένος 1989. Ο Μοισιόδαξ άρχιζε την εισαγωγή των *επιστημονικών μαθημάτων* όχι με τη Λογική αλλά με τα Μαθηματικά. Μοισιόδαξ (Απολογία) 1992 σ.13
- 119.Ηλιούδης 1998 σ.121-122
- 120.Ο.π.
- 121.Ο.π.
- 122.Κουρίλας 1954 και Σκαρβέλη 1994 σ.38
- 123.Κουρίλας 1954 σ.778-789
- 124.Χατζής 1999 σ.26
- 125.Κουρίλας 1954 ό.π., Χατζής 1999 ό.π., Πέτσιος 2001 σ. 66
- 126.Στη συλλογή χφφ.Β.Π. υπάρχουν δύο χειρόγραφα (αρ. 26 και 30) με Μαθηματικά του Α.Παπαβασιλόπουλου.Πέτσιος 1999 σ.51

127. Ηλιούδης 1995
128. Camariano 1994. Ο Αλέξανδρος Τυρναβίτης έγραψε το ανέκδοτο θεολογικό έργο *Αντίρρησης προς Αλούσιον Ανδρούζην (...)* *Περί της εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος*.
129. Πολίτης 1976
130. Κούμας 1832 σ.567. Εκεί απέκτησε το βιβλίο Αράτου Σολέως, *Φαινόμενα μετά σχολίων ... Πρόκλου Σφαίρα*. Παπαδοπούλου 1994 σ.122
131. Ο.π. σ.569-570
132. Χφφ. αρ. 54, Πολίτης 1976. Περιγραφή βλ. Καράς 1992 σ.123
133. Το χφφ. αρ.24 είναι *'έκ τών Οίκονιμιδών'* και το χφφ. αρ.21 ανήκει στο μαθητή Γεώργιο Ζαχαριάδη. Πολίτης 1976
134. Κούμας 1832 σ.569
135. Γράφει ο Βούλγαρης στη Λογική του : *"(...) μή κομιδῆ ξένον ὄντα καί ἀδαῆ τοῦ Ἑλληνοσ λόγου, ἤκειν ἀξιῶ τόν φιλοσοφήσαντα."* Πέτσιος 1999 σ.134
136. Κούμας 1832 σ.569-570
137. Καράς 1999 σ.15
138. Ο σύγχρονος του Πέζαρου λόγιος Ι. Μοισιόδαξ (Απολογία 1992 σ.13) επικρίνει την συνήθεια (έξιν) των δασκάλων της εποχής να αρχίζουν τα ανώτερα μαθήματα από τη Λογική. Ο ίδιος πρότασε τα Μαθηματικά. Τις ίδιες απόψεις εκφράζει και ο Κων. Κούμας (Φυσική) 1812 σ.λ'.
139. Μαραζόπουλος 1996
140. Ο.π. σ.28. Το έργο υπάρχει σε πολλά χειρόγραφα. Η πιο γνωστή έκδοσή του είναι αυτή του Ιωάννη Καρατζά (Βιέννη 1792). Ο τίτλος της έκδοσης σε φωτογραφία Στάικος 1996 σ.186
141. Μοισιόδαξ (Απολογία) 1992 σ.114 Κριτική για τον τρόπο κατάταξης της ύλης και παράδοσης των μαθημάτων της φιλοσοφίας διατυπώνει και ο Δημήτριος Καταρτζής 1999 σ.33
142. Χειρόγραφες σημειώσεις κυκλοφορούσαν πριν τυπωθεί το έργο. Ο πλήρης τίτλος Ψημμένος 1989 σ.48
143. Ψημμένος 1982 και Πέτσιος 1996
144. Κιτρομηλίδης 1996 σ.58
145. Ο.π. σ.59 και Νούτσος 1981 σ.39
146. Κονδύλης 1988 σ.19 και Πέτσιος 1999 σ.374
147. Κούμας 1818 σ.θ'
148. ο.π.
149. ο.π. και του ίδιου, Κούμας 1818 σ.14
150. Μοισιόδαξ 1992 σ.101)
151. Κονδύλης 1988 σ.48 (Η έννοια της μεταφυσικής)
152. ο.π.
153. Ο πλήρης τίτλος Ηλιού 1997 σ.169, όπου μεταξύ των άλλων πληροφορούμαστε ότι επιμελητής της έκδοσης ήταν ο Κ.Κούμας, καθώς και τα μέρη του έργου: *Μέρος Α' Περιέχον τας αρχάς τῆς ὄντοσοφίας καί Κοσμογραφίας. --Τῶν στοιχείων τῆς Μεταφυσικῆς, Μέρος Β' [=περί ψυχῆς, ἀγγέλων καί Θεοῦ, Πνευματολογία].* Ηλιού ο.π.
154. Β. Π. / ΜΙΕΤ χφφ. αρ. 21 και 24
155. Ο Γεώργιος Ζαχαριάδης διέπρεψε στη σέρβικη γραμματεία. Παπαδριανός 1979
156. Κούμας 1832 σ.558
157. Κούμας 1818 σ.στ'
158. Καράς 1977 σ.70-76
159. Τερμήμου 1998
160. Ο.π. σ.36-44
161. Τα έργα τους : Σπ. Ασάνη και Ιωνά Σπαρμιώτη, *Στοιχεία Αριθμητικής του Καϊλλέ και Σύμοφισ των Κωνικῶν Τομών του Γρανδή*, Σπ. Ασάνη και Κ.Κούμα, *Αναλυτική Πραγματεία του Καϊλλέ, Ζήση Κάβρα, Στοιχεία Αριθμητικής και Άλγεβρας*. Βλ. Τερδήμου 1998 σ.163 (πίνακας).
162. Επ. 98
163. Κούμας 1832 σ.562. Η επιγραφή έγραφε: *"Γεωμετρήσων εισίτω, οὐ κωλύω. / Τῷ μή θέλοντι συζυγῶσω τας θύρας."/*"

164. Για τον πλήρη τίτλο του έργου Καράς 1992 σ.35-36. Από τους συνδρομητές της έκδοσης (για πρώτη φορά εφαρμόζεται αυτός ο τρόπος) πολλοί ήταν Θεσσαλοί (Λάρισα, Τρίκαλα, Ραψάνη, μονές Ολύμπου) και ανάμεσά τους ο Ηπειρώτης δάσκαλος του Τυρνάβου Λάμπρος Πάσχου. ΗΧ 10(1935) σ.140-142
165. Αντίγραφο αυτού του τόμου είναι το χχφ.αρ.54 της συλλογής της Βιβλ. Πέζαρου. Χειρόγραφο και των τεσσάρων τόμων υπήρχε στη διάθεση του Πέζαρου. Επ.45/29-3-1790 του ιερομ. Μακαρίου, ο οποίος και το αντέγραψε.
166. Τερδήμου 1998 σ.52. Επίσης " *Ο Κούμας θεωρεί ότι η Οδός Μαθηματικής των Ανθρακίτη – Μπαλάνου το γεγονός που τέμνει την ιστορία της νεοελληνικής σκέψης.*" Ψημμένος 1985 σ.74.
167. Λάμπρου 1990 σ. 13-16. Αναφορά στο βιβλίο του Ευκλείδη επ.46 / του 1791
168. Κούμας 1832 σ.569
169. Πρόκειται για τις επιστολές αρ.37, 39 και 45. Η εκτίμησή μας βασίζεται στα εξής:
Α) Ο ιερομόναχος Μακάριος μαθητής του Πέζαρου στον Τύρναβο είχε μεταναστεύσει στην Ιερουσαλήμ και είχε αναλάβει ιεροδιδάσκαλος στο σχολείο του ορθόδοξου Πατριαρχείου. Στην αλληλογραφία του (1788-1805) με το δάσκαλο του ζητά τη βοήθειά του για να αντιγράψει χειρόγραφα για τη συγκρότηση της βιβλιοθήκης. Ανάμεσα στα άλλα δανείζεται από τον Πέζαρο και την *πολυζήτητον* Αριθμητική του Μπαλάνου, (επ.39). Όπως αναφέρει στην επιστολή του (αρ.45/29-3-1790) επιστρέφει και τα τέσσερα βιβλία [=τόμους], μολονότι δεν αντέγραψε τα σχήματα των 2^{ου}, 3^{ου} και 4^{ου} βιβλίων. (Παρακαλεί τον Πέζαρο να αναθέσει την εργασία σε κάποιο μαθητή.) Στην ίδια επιστολή γράφει : "(...)καί μάλιστα διά τήν ἀριθμ.(τικήν) θέλει ιξεύρει, ὅτι εὐρέθη τις διά νά τήν ἐκδώσῃ εἰς τύπον θεοῦ συνεργοῦντος, ὅταν γένη εἰρήνη(...)"
Β) Σε προηγούμενη επιστολή (αρ,39) ο Μακάριος εκφράζει τη δυσαρέσκειά του, επειδή ο ηγούμενος του Σπαρμού Γεράσιμος δεν πείστηκε να του δανείσει το χειρόγραφο της Αριθμητικής. Το χειρόγραφο του Γεράσιμου φυλάσσεται στη μονή της Ολυμπιώτισσας, αρ.78.
Γ) Στα χχφ. της συλλογής της Βιβλ.Πέζαρου απόκειται το χχφ.αρ. 54 με την *Αριθμητική του Μπαλάνου*
Δ) Τα χχφ. του ηγούμενου Γεράσιμου και του Πέζαρου έχουν την ίδια ύλη.
Ε) Όπως καταγράφεται στην εργασία του Γ.Κ.αρά,1992 (*Οι Επιστήμες στην Τουρκοκρατία- Τα Μαθηματικά*), το περιεχόμενο των δύο χειρογράφων ταυτίζεται με το έργο του Κοσμά Μπαλάνου *Ἐκθεσις Ἀκριβεστάτης τῆς Αριθμητικῆς*.
170. Για τον πλήρη τίτλο Ηλιού 1997 σ.87
171. Καράς 1992 σ.121-123
172. Κούμας 1832 σ.570
173. Τερδήμου 1998 σ.130 και ο τίτλος του πρωτότυπου σ.138. Ο τίτλος της μετάφρασης του Βούλγαρη Καράς 1977σ.103
174. Τερδήμου 1998 σ.46
175. Καράς 1992 σ.60-70. Ο Ιωνάς Σπαρμιώτης με επιστολή του ζητά από τον Πέζαρο να διδάξει το βιβλίο Στοιχεία Αριθμητικῆς και Ἄλγεβρας "(...) ἂν εἶναι μαθηταί μετρίας δυνάμεως, νά μεταδοθῆ καί ἡ τοιαύτη ἐπιστήμη (=άλγεβρα)." Επ.69
176. Μοισιόδαξ (Απολογία) 1992 σ.42-43
177. Τερδήμου 1998 σ.54 και Λάμπρου 1990 σ.12
178. Πρόκειται για το σύγραμμα *Ἐγχειρίδιον τῆς ἀναζησάσης φυσικῆς φιλοσοφίας, ἐνῶ ἡ ἀληθῆς τῆς φύσεως ἀρμονία ἀναπτύσσεται, καί πλεῖστα τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας ἀμαρτήματα διά κανόνων καί ἄλλων τινῶν ἀποδείξεων λαμπρῶς φανεροῦνται. Ὅπερ μετεστρώθη ἀπό τῆς λατινίδος ἐπί τήν ἐλληνίδα διάλεκτον σπουδῆ καί πόνῳ τοῦ λογιωτάτου Ἀναστασίου Παπαβασιλοπούλου τοῦ ἐξ Ἰωάννινων, ἐν τῇ κωμοπόλει Τυρνάβῳ τῆς Θετταλίας διατρίβοντος, κατά τό αἴψα ἔτος τό σωτήριον, μαιμακτηριῶνος ἐβδόμη ἰσταμένου μηνός.* Πέτσιος 2001 σ.65-67
179. Για τα σχολικά προγράμματα Ξενάκης 1997
180. Επ.18/9-12-1784
181. Επ.32/3-8-1786. Η μόρφωση του Αμβροσίου εντυπωσίασε το Σουηδό ελληνιστή J.J.Bjornstahl ό.π. 1972

- 182.Κούμας 1832 σ.568
 183.Καραφύλλης 1994 σ.79
 184.Κούμας 1832 σ.570
 185.Για το πλήρη τίτλο του έργου Καραάς 1993 σ.133
 186.Κιτρομηλίδης 1996 σ.68-69. Ο Βούλγαρης απέρριπτε την ηλιοκεντρική θεωρία και ακολουθούσε τις θέσεις της σχολαστικής φιλοσοφίας και της επίσημης εκκλησίας. Στο έργο του *Περί Συστήματος του Παντός* εκθέτει τις απόψεις του. Καραφύλλης 1994. Για τον αντίκτυπο του Κοπερνίκειου συστήματος, Κονδύλης 1988 σ.109-128.
 187.Για τις στενές σχέσεις μαθηματικών και φυσικής βλ. Κούμας 1807 σ.ιβ'-ιγ'. Επίσης, Στεφανίδης 1995 σ.67
 188.Τερδήμου 1998 σ.93, Λάμπρου 1990 σ.17
 189.Μοιδιόδαξ (Απολογία) 1992 σ.43. Παρ' όλα αυτά το βιβλίο του Θεοτόκη διδάχτηκε στα ελληνικά σχολεία και πρόσφερε τις αναγκαίες φυσικομαθηματικές γνώσεις στους νέους υψώνοντας το επίπεδο της ελληνικής παιδείας. Κιτρομηλίδης 1996 σ.69.
 190.Κούμας 1832 σ.570
 191.Ό.π.
 192.Επ.97 / 5-3-1801
 193.Επ.16 / 26-6-1784. Για το πείραμα στα σχολεία Σπετσιδής 1985, για τα όργανα εποπτείας και πειραμάτων, Μοιδιόδαξ 1992 σ.32 και Αγγέλου 1975 σ.315
 194.Σκαρβέλη 1994 σ.21-30. Η διδασκαλία κειμένων από τους Πατέρες της Εκκλησίας, όπως αναφέραμε, εντασσόταν στους γλωσσικούς στόχους της διδασκαλίας.
 195.Βιβλία του σπουδαίου θεολόγου Γεώργιου Κορέσιου (17^{ος} αι.) διασώζονται στη Δημοτική Βιβλιοθήκη Τυρνάβου. Για τον Κορέσιο βλ. Στουπάκης 2000
 196.Μοισιόδαξ 1992 σ.102. Επίσης, Κονδύλης 1988 σ.89-107
 197.Κούμας 1832 σ.570
 198.Ό.π.
 199.Αγγέλου 1995 σ.69 όπου και η πληροφορία ότι το έργο έμεινε αδημοσίευτο έως το 1782. Το *Θεολογικόν* του Βούλγαρη από τον Τύρναβο ζητούσε να δανειστεί ο Δάρβαρης, ο οποίος διέθετε σπουδαία βιβλιοθήκη στο Σεμλίνο. Επ.59 / 29-9-1793
 200.Επ.32 / 3-8-1786
 201.Χφφ.αρ.1340 ΕΒΕ. Το έργο ήταν ενδεικτικό της προσπάθειας της Ορθόδοξης Εκκλησίας να αμύνεται έναντι των ετεροδόξων. Η διάσταση Ανατολικής και Δυτικής Εκκλησίας φαίνεται ακόμα και σε ζητήματα των Καλών Τεχνών. Όπως αυτό της γραμμικής προοπτικής (τρισδιάστατη αναπαράσταση των γεωμετρικών σχέσεων). Καστάνης 1997

6. Οι μαθητές του Ιωάννη Πέζαρου

Καρποί του γόνιμου έργου που πρόσφερε ο Πέζαρος στην παιδεία του καιρού του υπήρξαν οι μαθητές του. Αρκετοί από αυτούς επάνδρωσαν την πρώτη γραμμή της γενιάς που έφερε σε ακμή τον ελληνικό Διαφωτισμό. Το γεγονός αυτό δεν ήταν συμπτωματικό, αλλά χαρακτηριστικό γνώρισμα της εκπαίδευσης που γνώρισε ο θεσσαλικός χώρος και στην οποία ο Πέζαρος συνέβαλε αποτελεσματικά.

Τα σχολεία της εποχής δεν χορηγούσαν τίτλους σπουδών. Η επάρκεια του δασκάλου καταξιωνόταν από τις επιδόσεις των μαθητών του και το έργο του κρινόταν από την τοπική κοινωνία. Οι σχέσεις του δασκάλου δεν εξαντλούνταν στη διδασκαλία. Ο καλός δάσκαλος φρόντιζε και για τη σταδιοδρομία των μαθητών του μετά από την αποφοίτησή τους, διαφημίζοντας με τον καλύτερο τρόπο το σχολείο.

Αρκετές είναι οι αναφορές στις επιστολές για τη συμβολή του Πέζαρου στην αποκατάσταση των μαθητών του. Συστήνει και στέλνει πρώην απόφοιτους σε παλαιά και νέα σχολεία. Χαρακτηριστικά παραδείγματα οι προσλήψεις του Κωνσταντίνου Νοσημάχου (1784) και του Κωνσταντίνου Κούμα (1798) στην Τσαριτσάνη¹ και οι συνεχείς εκκλήσεις της ελληνικής Κοινότητας στο Νεόφυτο της Ουγγαρίας για την επάνδρωση του σχολείου της.² Βοηθούσε απλόχερα παλιούς μαθητές και φίλους του στις πνευματικές τους ανησυχίες. Δάνειζε χειρόγραφα ή βιβλία, για να τα αντιγράψουν, εξηγούσε τις απορίες και έλυne τα προβλήματά τους, ενθάρρυνε τις συγγραφικές επιδόσεις και εκδοτικές προσπάθειες.³

Η εκτίμηση των μαθητών του καταγράφεται όχι μόνο στις θερμές προσφωνήσεις αλλά και στο περιεχόμενο των επιστολών που του απευθύνουν. Ο ιεροδιάκονος Θεοφάνης γράφει (1804) στο δάσκαλό του, για να μοιραστεί τη χαρά του που μπήκε στο περιβάλλον του Οικουμενικού Πατριάρχη. Η αγάπη του δασκάλου, γράφει, *“(...)έλκει με ως μαγνήτης τόν σίδερον δι’έμφυτον καλοκαγαθίαν της.”*⁴ Ο επίσκοπος Μυρίνης (Σμύρνης) Ιγνάτιος ευχαριστεί τον Πέζαρο για τη μεσολάβησή του να εκλεγεί και να είναι βοηθός του μητροπολίτη Εφέσου, του Διονυσίου Ε’ Καλλιάρχη.⁵ Ο νεαρός δάσκαλος Αναστάσιος Διαμαντίδης εμπιστεύεται τις περιπέτειες της υγείας του στον Πέζαρο παρά στον πατέρα του.⁶

Ο Τυρναβίτης δάσκαλος ανταποκρινόταν πάντοτε με προθυμία και λυπόταν βαθύτατα, όταν αδυνατούσε. Χαρακτηριστικά για τις προσπάθειες του και για τη συμβολή του σχολείου ήταν όσα έγραψε στην ελληνική κοινότητα του Νεόφυτου: *“(...) λυπούμαι, μή εύρεθείς ήδη ικανός νά έκπεράνω τό ζήτημα αύτων, ως καί άλλοτε τά φιλομαθῆ ζητήματα άλλων, καί ἡ αίτία ἀποδοθήτω εἰς Τε τό γῆρας μου, καί εἰς τάς άλλας περιστάσεις μου ἐν τοῖς καιροῖς τούτοις, δι’ ἃ δέν εἶναι εὐφορον τό Σχολεῖον μου τοιούτων ὠραίων καρπῶν δι’ ὧν νά εύφράνω τούς ποθοῦντας καί ζητοῦντας· μήδέ λογισθήτω μοι τοῦτο θεόθεν εἰς ποινήν, καθότι τά πάντα ἀκμάζει καί παρακμάζει.”*⁷

Οι μαθητές του Ιωάννη Πέζαρου διακρίθηκαν σε πολλούς τομείς. Αρκετοί υπήρξαν γνωστοί δάσκαλοι, διακεκριμένοι λόγιοι, επώνυμοι γιατροί, ανώτεροι κληρικοί και δραστήριοι έμποροι. Ορισμένοι από αυτούς, ο Κωνσταντίνος Κούμας, ο Στέφανος Δούγκας, ο Δημήτριος Αλεξανδρίδης, ο Στέφανος Κομμητάς, ο Διονύσιος Πύρρος διαμόρφωσαν αρκετές πτυχές του Ελληνικού Διαφωτισμού και συνέβαλαν στην ανάπτυξη της ελληνικής παιδείας γενικότερα.

Ο Κούμας γράφει σχετικά: *“Οί μαθηταί του ἐγένεντο διδάσκαλοι εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας, καί εἰς τῶν Φαναριωτῶν τοὺς οἴκους εἰς Κωνσταντινούπολιν. Πολλοί μετέβησαν ἔπειτα εἰς τὴν Εὐρώπην, ὡς ὁ Στέφανος Δούγκας καί ὁ Κούμας, διὰ νὰ τελειοποιήσουν τὸ διδασκαλικόν των ἐπάγγελμα, ἄλλοι ἔγειναν ἰατροί, καί οἱ ἐκ τοῦ ἱερατικοῦ καταλόγου ἀνεδείχθησαν προκομμένοι ἀρχιερεῖς διαφόρων ἐπαρχιῶν.”*⁸

Ο έμπορος και λόγιος Γ.Ζαβίρας από τη Σιάτιστα (1744-1804),⁹ ο οποίος έζησε την ίδια εποχή με τον Πέζαρο γράφει ότι “*Ὁ Ιωάννης ὁ Κωφός, Τερεῦς καί Οἰκονόμος (...)* ἐδίδασκε τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν εἰς 50 μαθητάς.”¹⁰ Η εκτίμηση του Ζαβίρα αφορά μάλλον όσους μαθητές ξεχώρισαν για τα μέτρα της εποχής και όχι το συνολικό αριθμό των μαθητών του Πέζαρου, τον οποίο, βέβαια, είχαν γνωρίσει περισσότεροι στα σαράντα χρόνια της θητείας του.

Από τις επιστολές που μελετήσαμε και τη βιβλιογραφία μπορέσαμε να προσδιορίσουμε περισσότερα από τριάντα ονόματα μαθητών του Πέζαρου. Παρακάτω παραθέτουμε το ονόματα των μαθητών και τις μαρτυρίες τους για το δάσκαλό τους.

Στο σχολείο του Λιβαδίου (1776-82) μαθητές του Πέζαρου υπήρξαν οι εξής:¹¹

Ιωάννης Παπαθανασίου από το Λιτόχωρο.*

Ιωνάς Σπαρμιώτης*, ιερομόναχος, δάσκαλος και συγγραφέας μαθηματικών έργων.

Στέφανος Σταμκίδης* από την Κοζάνη. Υπήρξε δάσκαλος σε πολλά σχολεία. Μετά την αποχώρηση του Πέζαρου από το Λιβάδι τον ακολούθησε στον Τύρναβο από όπου και αποφοίτησε.

Τιμόθεος* ντόπιος ιερομόναχος, ο οποίος διαδέχτηκε τον Πέζαρο στο σχολείο.

Χαρίσιος Μεγδάνης από την Κοζάνη (μετά το 1765-1832). Υπήρξε δάσκαλος στην Πέστη της Ουγγαρίας και αργότερα ιερέας και δάσκαλος στην πατρίδα του.¹²

Περισσότερα είναι τα ονόματα των μαθητών του από το σχολείο του Τυρνάβου (1872-1806).

Αγγελάκης Παρίσης από τα Βοδενά, αργότερα δάσκαλος στην Νάουσα.¹³

Αναστάσιος Διαμαντίδης* από τον Τύρναβο, δάσκαλος στο Τέμεσβαρ της Ουγγαρίας.

Αχιλλεύς Παπαϊωάννου* από τη Σιάτιστα.

Γεώργιος Ζαχαριάδης* από τον Τύρναβο. Υπήρξε δάσκαλος και διακρίθηκε στη σλαβική εκπαίδευση.

Γεώργιος Αυξεντιάδης* από τη Ζούπανη (Πεντάλοφο) της Δυτ. Μακεδονίας. Ανήσυχος νέος κατέληξε δάσκαλος στο Σεμλίνο. Ήλθε σε αντιπαράθεση με τον Πέζαρο, επειδή θεώρησε ότι καταχρηστικά ο δάσκαλός του κρατούσε τα βιβλία του, τα οποία είχε αγοράσει ο πατέρας του σε αντάλλαγμα για τα οφειλόμενα δίδακτρα.¹⁴ Παρ' όλα αυτά γράφει στο φίλο του Κούμα ανάμεσα στα άλλα για τον Πέζαρο: "Ὁ λόγος μου εἶναι, ὅτι κατὰ Ἰωάννου μὴν εἶπης ποτέ κατηγορίαν, ἀλλὰ στέψον αὐτόν ἐγκωμίων ἄνθεσιν, ὅτι αὐτός, καί οἱ ὁμοιοί του σπάνιοι, τό γε νῦν βαστοῦσιν εἰς τήν περίφημον μήποτε. Τάλαιναν δέ τά νῦν Ἑλλάδα, τήν μάθησιν (...)." ¹⁵ Και σε άλλη επιστολή του αναφέρει: "Πάλιν μεγάλην χάριν πρέπει νά ἔχη ὁ ἐδικός διδάσκαλος, ὁποῦ κατὰ τήν δύναμίν του ἐφώτισεν ἱκανούς, καί ἀκόμη δέν Πάυει τόν δυνατόν Τρόπον, ὁ καί ὁ Θεῶ δεκτόν, καί φίλον, (...)." ¹⁶

Γεώργιος παπα-Δήμου από τα Σέρβια.¹⁷

Γεώργιος παπα-Δημητρίου από την Κοζάνη.¹⁸

Γεώργιος Τρικκαίος, δάσκαλος.¹⁹

Δημήτριος Αλεξανδριδής από τον Τύρναβο (1780-1851;), νεότερος αδελφός του Στέφανου Δούγκα. Υπήρξε ευρυμαθής λόγιος, συγγραφέας και εκδότης ελληνικών εφημερίδων στη Βιέννη.²⁰

Δημήτριος Πέζαρος (1791-μετά το 1830). Ο πρωτότοκος γιος του Πέζαρου μαθήτευσε κοντά στον πατέρα του μέχρι το θάνατό του. Αργότερα ήρθε με τον μικρότερο αδελφό του Αλέξανδρο στη Σμύρνη, όπου φοίτησαν στο σχολείο που δίδασκαν ο θείος τους Κ. Κούμας και οι οικογενειακοί φίλοι τους, οι αδελφοί Οικονόμου. Ο Δημήτριος ανέλαβε δάσκαλος (1824-30) στο Ταγανρόγκ της Ν. Ρωσίας και αργότερα διέμεινε στη Σύρο.²¹

Δημήτριος Κωνσταντίνου (1775-μετά το 1855). Ασχολήθηκε με το εμπόριο και αργότερα ανέλαβε δάσκαλος (1825) στο σχολείο της πατρίδος του διατηρώντας ένα καλό επίπεδο σπουδών με την πολυσχιδή δραστηριότητά του. Οι τέσσερις γιοι του, οι Δημητριάδαι, διακρίθηκαν στην εποχή τους. Οι ίδιοι γηροκόμησαν τα παιδιά του Ιωάννη Πέζαρου και διέσωσαν το αρχείο τους (Αρχείο Τυρνάβου της ΕΒΕ).²²

Διονύσιος Πύρρος, ιερομόναχος, από την Καστανιά της Καλαμπάκας (1774-1853). Δάσκαλος στην αρχή στη Σμύρνη, σπούδασε γιατρός στην Ιταλία, αλλά ασχολήθηκε και με άλλες επιστήμες. Έλαβε μέρος στον αγώνα της Ανεξαρτησίας και ευτύχησε να ζήσει στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος.²³ Ο ίδιος περιγράφει τα χρόνια που σπούδαζε στον Τύρναβο και τη διδασκαλία του Πέζαρου: "(...) ὑπῆγα εἰς τήν Τύρναβον πόλιν τῆς Θεσσαλίας, τήν κειμένην πλησίον τῆς Λαρίσσης, πρὸς τόν ἐκεῖσε σοφόν διδάσκαλον Οἰκονόμον κύριον παπαῖ Ἰωάννην Πέζαρον καλούμενον, μαθητὴν ὄντα τοῦ σοφοῦ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως. (...) εἰς αὐτὴν τήν πόλιν διατρίβων διὰ δύο ἔτη καί ἐπέκεινα ἐπαραδόθην παρά τοῦ σοφοῦ ἐκείνου καί ἱεροῦ διδασκάλου τὰ ἑλληνικά ἐγκύκλια μαθήματα καί τήν ποιητικὴν, καί ἄλλα τινὰ μαθήματα, ἐλειτούργουν δέ

συνεχῶς καί εἰς τὰς ἐκεῖ ἁγίας ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ
"24

Ζήσης Δαούτης από τον Τύρναβο (1772/77-;). Ἐμπορος στη Βιέννη δημοσίευσε (1818) ανθολογία τραγουδιῶν (*μισμαγιά*) και μετέφρασε (1819) βιβλίο ιστορίας. Και γι' αυτόν δεν υπάρχει άμεση μαρτυρία για τη μαθητεία του στον Πέζαρο.²⁵

Θεοφάνης,* ιεροδιάκονος στην υπηρεσία του Πατριαρχείου.

Θωμάς Κωνσταντίνου,* δάσκαλος στη Βλάστη της Δυτ. Μακεδονίας.

Ιγνάτιος,* μάλλον Τυρναβίτης. Αναδείχτηκε επίσκοπος Μυρίνης στην μητρόπολη της Εφέσου.

Κωνσταντίνος Κούμας* από τη Λάρισα. Ο επιφανής δάσκαλος και λόγιος συνδέθηκε στενά με τον Ιωάννη Πέζαρο, με τον οποίο ήταν και συγγενείς εξ αγχιστείας (σύγαμπροι).²⁶ Στην αυτοβιογραφία του ο Κούμας αναφέρει ότι από το 1790 ζούσε στον Τύρναβο, *"μαζή μέ τόν διδάσκαλόν του, μελετῶν τά τῆς βιβλιοθήκης τοῦ σχολείου(...). Ὁ ἀνὴρ οὗτος τοῦ ἐφαίνετο ἄγγελος παρά ἄνθρωπος."*²⁷ Όταν επέστρεψε απογοητευμένος από το πρώτο του ταξίδι στην Κωνσταντινούπολη, αποφάσισε να ακολουθήσει το επάγγελμα του ανθρώπου που θαύμαζε, *"(...) μέ σκοπόν νά περιπατήσῃ τά ἴχνη τοῦ θαυμαστοῦ διδασκάλου του."*²⁸ Ο θαυμασμός του Κούμα για το έργο και την προσωπικότητα του δασκάλου ήταν ανυπέρβλητος. Τον αποκαλεί *"Ἐσωκράτην τοῦ Τυρνάβου"*²⁹ *"εὐεργέτην τοῦ ἔθνους,"*³⁰ του οποίου *"τό κλέος θέλει μείνειν αἶδιον."*³¹ Δεν παραλείπει ποτέ να τον συγκαταλέγει ανάμεσα στους λόγιους, οι οποίοι με την πολύχρονη διδασκαλία συνέβαλαν στο φωτισμό των νέων και στην εξάπλωση της παιδείας.³²

Κωνσταντίνος ο Νοσήμαχος* από τα Τρίκαλα. Στην αρχή δίδαξε στην Τσαριτσάνη. Αργότερα σπούδασε στην Ιταλία και απέκτησε τη φήμη του σπουδαίου γιατρού στο θεσσαλικό χώρο.

Κωνσταντίνος Πολυάδης από τον Τύρναβο, πρώτος εξάδελφος του Ζ. Δαούτη. Υπήρξε έμπορος και αργότερα ανώτερος υπάλληλος του ελληνικού κράτους.³³ Σε επιστολή του προς το συμμαθητή του Δημήτριο, το γιο του Πέζαρου, αναφέρεται στο δάσκαλό τους: *"(...). εὐγνωμωνιῶν δέ μεγάλως εἰς τόν μακαρίτην πατέρα σου (...)"*³⁴

Μακάριος* από τον Τύρναβο. Ανέλαβε δάσκαλος στο πατριαρχικό σχολείο των Ιεροσολύμων και αλληλογραφούσε συχνά με τον Πέζαρο.

Μακάριος, μοναχός στο Ζάρκο.

Μαργαρίτης Δημητρίου* από τον Τύρναβο.

Ναούμ Αθανασίου* από την Κίο της Μ. Ασίας (Προποντίδα).

Νικόλαος και Ιωάννης Μπάτραβος. Ήταν γιοι Τυρναβίτη προεστού και εμπόρου, οι οποίοι διέμεναν στη Βιέννη.³⁵

Παΐσιος* από το χωριό της Καλαμπάκας. Επίσκοπος των Σταγών και αργότερα μητροπολίτης της Φιλιππούπολης υπήρξε δραστήριος και μορφωμένος κληρικός. Τα συναισθήματά του για τον Πέζαρο αποτυπώνονται στις επιστολές του.

Πολύζος (ή Πολυζώης)* από τα Τρίκαλα, ιερέας και δάσκαλος σε σχολεία της περιοχής.

Παναγιώτης από την Αγιά. Δίδαξε στην Μακρυνίτσα (θέση που δεν αποδέχτηκε ο Πέζαρος)³⁶ και αργότερα στα Αμπελάκια και στην πατρίδα του.³⁷

Σταμουλάκης, από τον Τύρναβο. Υπήρξε για μικρό διάστημα δάσκαλος στην ελληνική κοινότητα του Νεόφυτου (Αυστροουγγαρία).³⁸

Στέφανος Δούγκας από τον Τύρναβο (1765/70-1830). Ο επιφανής λόγιος της φιλοσοφίας και των μαθηματικών υπήρξε από τους πρώτους απόφοιτους του Πέζαρου στο σχολείο του Τυρνάβου. Για τη μαθητεία του έχουμε μόνο αναφορά από τον Κούμα.³⁹

Στέφανος Κομμητάς από τους Κωφούς του Αλμυρού Μαγνησίας (1770-1833). Διευθυντής στη Σχολή του Βουκουρεστίου (1816-18), αναδείχτηκε σπουδαίος λόγιος και μεθοδικός συγγραφέας.⁴⁰ Υπήρξε θιασώτης των αρχαϊστικών αντιλήψεων στο ζήτημα της γλώσσας. Για τη μαθητεία του στον Πέζαρο πληροφορίες έχουμε από τον Γ. Αυξεντιάδη.⁴¹

Η συγκρότηση του καταλόγου με μαθητές του Τυρναβίτη δασκάλου παραμένει ανοιχτός. Η καταγραφή των ονομάτων που συγκεντρώσαμε μαρτυρά, αδιαμφισβήτητα, ότι ο Ιωάννης Πέζαρος υπήρξε ο δάσκαλος για πολλούς, ανώνυμους και επώνυμους στις τελευταίες δεκαετίες του 18^{ου} αιώνα. Επιπλέον, ο αριθμός των επιφανών λογίων, οι οποίοι υπήρξαν μαθητές του Πέζαρου, δεν καταγράφεται σε άλλους γνωστούς δασκάλους, εκτός από το Βούλγαρη.⁴²

Σημειώσεις

1. Επ. 20 / 9-91785 και Οικονόμου 1964 σ.48
2. Επ.135 / 6-8-1804, επ.146 / 15-9-1805 και επ. 151 / 30-10-1805
3. Επιστολές του ιεροδιακόνου Μακαρίου, Γ.Αυξεντιάδη, Κων. Νοσημάχου και Κ.Κούμα (Επ. 97 / 5-3-1801και επ.91 / 10-8-1800). Για τις επαγγελματικές διεξόδους όσων σπούδαζαν βλ. Αγγέλου 1999 σ.166
4. Επ.124 / 25-3-1804
5. Επ.122 / 4-2-1804
6. Επ.134 / 5-8-1804
7. Επ.135 / 6-8-1804
8. Κούμας 1832 σ.570
9. Ψημμένος 1994
10. Ζαβίρας 1972 σ.369
11. Όπου σημειώνεται η ένδειξη * σημαίνει ότι ο αναφερόμενος είναι επιστολογράφος και περισσότερα βιογραφικά στοιχεία δίνονται στο αντίστοιχο όνομα στο Γ΄ Μέρος της εργασίας.
Μαθητής του Πέζαρου δηλώνει και ο συνομήλικός του, ο δάσκαλος Αναστάσιος Καμπίτης*(επ.30 και 95), με τον οποίο είχαν γνωριστεί μάλλον στη Κοζάνη, όταν σπούδαζαν ο ένας στον Κύριλλο και ο άλλος στον Βάρκοση.
12. Λιούφης 1924 σ.211-212 και Μπουντιούκος 1999
13. Επ.14 / 5-9-1783
14. Οικονόμου 1964 σ.22 και επ.63
15. Ό.π.σ.27
16. Ό.π. σ.25
17. Επ.7 / 22-4-1783
18. Επ.18 / 9-12-1784
19. Επ.93 / 15-12-1800
20. Αργυροπούλου –Ταμπάκη 1983 σ.ιστ΄-ιστ΄

21. Κουγέας 1959 σ.358
22. Ό.π. σ.364-266
23. Σάθας 1868 σ.709-713
24. Πύρρος 1848 σ.6
25. Φραντζή 1998 σ.223-226
26. Κούμας 1832 σ.584
27. Ό.π. σ.583-584
28. Ό.π.
29. Ό.π. σ.582
30. Κούμας 1807 σ.ιε΄-ιστ΄
31. Κούμας 1832 σ.567
32. Κούμας 1807 (*Σειρά*), 1818 (*Σύνταγμα Φιλοσοφίας*), 1832 (*Ιστορία*) .
33. Φραντζή 1998 σ.226 και παρακάτω
34. ΕΒΕ—ΑΤ \ Ρ146 \ 8-8-1830. Ο Κ.Πολυάδης από την Αίγινα γράφει προς το συμπατριώτη του Δ. Πέζαρο στη Σύρο. Οι αδελφοί Πέζαροι ενδιαφέρονταν να διοριστούν σε θέσεις του νέου κράτους.
35. Επ.134 / 5-8-1804
36. Επ.110 / 12-1-1803
37. Ευαγγελίδης 1936 Α΄σ.213 και 215
38. Επιστολές του Γ. Ζαχαριάδη 141,146,148.
39. Κούμας 1832 σ.584. Για το έργο του Δούγκα Καράς 1993
40. Καλαντζής 1973.
41. Επ.8516-4-1799
42. Αραβαντινός 1986 σ.93

6. Το έργο του

Η θητεία του Ιωάννη Πέζαρου στην εκπαίδευση ξεπέρασε σε διάρκεια τα σαράντα χρόνια. Άρχισε από την Κοζάνη το 1765, όταν ο νεαρός Τυρναβίτης μεταπηδούσε τακτικά από το έδρανο του μαθητή στην έδρα του δασκάλου, και τελείωσε με το θάνατό του στον Τύρναβο το έτος 1806.

Η συνειδητή επιλογή του να ασκήσει *“ τῆς σχολαρχίας τό ἐπάγγελμα”*¹ εδραζόταν στην αυτογνωσία του: *“(...) περιβλέψας ἑμαυτόν ἀπροσφυῆ εἰς ἄλλην εὐτυχεστέραν τοῦ βίου στάσιν”*² έγραφε το 1784 στον αδελφικό του φίλο Γ. Κρομμύδη. Χωρίς να ωραιοποιεί την επιλογή του ή να ηρωποιεί την κατάστασή του, *“ ζῶν ἡσύχως, καί φέρων ὄχλον παιδαγωγίας”*³ δηλώνει ότι έκρινε να ζήσει *“ μέ τήν παιδοτριβικήν ἐπιστάσιαν, πρός πορισμόν τῶν πρός τό ζῆν ἀναγκαίων.”*⁴

Η επαγγελματική του σταδιοδρομία στα σχολεία της Τσαριτσάνης, του Λιβαδίου και του Τυρνάβου ανέδειξε τις αρετές του δασκάλου και του παιδαγωγού, οι οποίες γενικότερα χαρακτήριζαν το συνολικό έργο του.

Οι πρώτες του εμπειρίες από τα εφηβικά του χρόνια κοντά στο δάσκαλό του, τον ιερομόναχο Κύριλλο, υπήρξαν ασφαλώς γόνιμες. Έφεραν τον Πέζαρο σε επαφή με τα ζητήματα της εκπαίδευσης, όπως η διάρθρωση του προγράμματος, η επιλογή της διδακτέας ύλης και η διδακτική προσέγγιση των μαθημάτων.

Ο δάσκαλος Πέζαρος έχοντας υπόψη μια μικρή παράδοση σχετική με τη διαβάθμιση της μελέτης διαφόρων έργων, οργάνωσε ένα σταθερό δομημένο πρόγραμμα με συγκεκριμένη ύλη. Οι μαθητές διαιρούσαν σε κλάσεις, στις οποίες αντιστοιχούσε ένα μάθημα και η αντίστοιχη ύλη, την οποία όφειλαν να κατακτήσουν. Η διαμόρφωση του σχολικού προγράμματος από τον Πέζαρο φαίνεται ότι κρίθηκε ικανοποιητική από τους συγχρόνους του. Η διδασκαλία γινόταν με καλύτερους όρους για το δάσκαλο και διευκόλυνε την επίδοση των μαθητών, όπως εκτιμούσε ο συγκαίρινός του λόγιος Γ. Ζαβίρας (1744-1804): *“ ἔβαλε δέ εἰς τάξιν τήν ἐγκύκλιον παράδοσιν ὅποῦ τανῦν εἰς τήν Ἑλλάδα συνηθίζεται, μέ πλείονα τῆς προτέρας ἐπίδοσιν καί εὐκολίαν ”.*⁵

Ο λόγιος Ιωάννης Πέζαρος εισήγαγε διδακτική ύλη από τις νεότερες επιστήμες και ανανέωσε τη διδασκαλία των μαθημάτων με τις σύγχρονες αντιλήψεις. Με τη θητεία του Πέζαρου στα σχολεία της Τσαριτσάνης, του Λιβαδίου και του Τυρνάβου νεαροί μαθητές διδάχθηκαν με συνέπεια και διάρκεια από το 1770 ό,τι πιο σύγχρονο είχε αφομοιώσει η παιδεία στον ελλαδικό χώρο, πριν εκπνεύσει ο 18^{ος} αιώνας. Διδάχθηκαν τα έργα λογίων, όπως του Μεθόδιου Ανθρακίτη και Βασιλόπουλου Μπαλάνου, του Ευγένιου Βούλγαρη και του Νικηφόρου Θεοτόκη. Και η ανανεωτική διδασκαλία διαδόθηκε με τους μαθητές του σε όλο το θεσσαλικό χώρο αλλά και ευρύτερα.

Η απομάκρυνση του Πέζαρου από τον τρόπο της παλαιάς φιλοσοφίας έγινε συνειδητά. Η κατάφαση στο περιεχόμενο και στις μεθόδους της νεότερης φιλοσοφίας ακολούθησε τη φιλοσοφική σκέψη του Βούλγαρη. Η επίδραση, που ο Τυρναβίτης δάσκαλος δέχτηκε από τον πιο φημισμένο λόγιο της εποχής του ήταν τόσο ισχυρή, ώστε δημιούργησε τη βεβαιότητα ότι ο Πέζαρος υπήρξε αυτήκοος μαθητής του. Ο γνωστός λόγιος Διονύσιος Πύρρος, που υπήρξε μαθητής του Πέζαρου, θεωρούσε το δάσκαλό του μαθητή *‘‘ τοῦ σοφοῦ Ευγενίου’’*.⁶ Την ίδια άποψη επαναλαμβάνει το 1860, μέσα στο κλίμα του ρομαντισμού της εποχής, ο Θεσσαλός Χριστόφορος Περραιβός, μαθητής του Ιωνά Σπαρμιώτη στο Λιβάδι.⁷ Ο Ιωάννης Πέζαρος, μολονότι απόφοιτος του Μπλάνου, ουσιαστικά αναδείχτηκε ως μαθητής του Βούλγαρη. Δίδαξε αυτός πρώτος στη Θεσσαλία σχεδόν όλα τα έργα του: τη *Λογική*, τη *Μεταφυσική*, τα *Μαθηματικά κατά Γέσνερον* και το *Θεολογικόν*. Την αποδοχή των νέων ιδεών του Διαφωτισμού επιβεβαίωσε ο Πέζαρος και με τη διδασκαλία της *Φυσικής* του Θεοτόκη και την αποδοχή της ηλιοκεντρικής θεωρίας, όπως αναφέρουμε παρακάτω.

Οι αναφορές του Κούμα για τις κλάσεις *“προβαινούσας ἐκ τῶν μικροτέρων εἰς τὰ μεγαλήτερα μαθήματα”*,⁸ καθώς και η εναλλαγή των μαθημάτων της φιλοσοφίας με τα μαθηματικά δείχνουν ότι ο Πέζαρος δίδασκε σεβόμενος τις γνωστικές δυνάμεις του μαθητή. Και αυτό γινόταν σε μια εποχή που η μεθοδικότητα μάλλον δεν λογιζόταν ως αρχή της διδακτικής στον ελλαδικό χώρο.⁹ Ο Πέζαρος αντιλαμβανόταν τις δυσκολίες που ανέκυπταν από τη διδασκαλία της ύλης των μαθημάτων, η οποία ήτα πρωτοφανέρωτη και δύσβατη για την εκπαίδευση του καιρού του. Με σπάνια παιδαγωγική εντιμότητα, σύστηνε στους μαθητές του να επιζητούν όσα δεν μπορούσε ο ίδιος να τους προσφέρει σε άλλους πιο κατάλληλους δασκάλους. Γράφει σχετικά ο Κούμας: *“Εἰς τὰ ὑψηλότερα μαθήματα ὠμολόγει εἰλικρινῶς ὅσα δέν ἤξευρε, καί ἐσύσταινε τοὺς μαθητάς του νά ζητήσουν, εἰ δυνατόν, τήν τελειοποίησίν των δι' ἄλλων διδασκάλων.”*¹⁰

Τη φήμη της διδακτικής δεινότητας του Πέζαρου απηχούσαν όσα έγγραφε σε επιστολή του ένας γονιός, ο οποίος έστειλε το γιο του οικότροφο στο σχολείο του Τυρνάβου. Επαινώντας το χαρακτήρα και τον τρόπο της διδασκαλίας του Πέζαρου αναφέρει χαρακτηριστικά *“ὅσον ἐγὼ ἤμπορῶ νά καταλάβω, ἂν ἦτον δυνατόν καί ἡ πέτραις νά ἀκροάζωνται τήν διδασκαλίαν της, ἤθελαν δείχνη σημεῖα μαθήσεως κατά ἀλήθειαν (...)”*.¹¹

Ο Πέζαρος ενδιαφέρθηκε όχι μόνο για την οργάνωση ενός αποδοτικού προγράμματος αλλά και για την αποτελεσματικότητα του σχολείου συνολικά. Επιδίωξε τη δημιουργία παιδαγωγικού περιβάλλοντος και σχολικής ζωής. Άλλωστε οι αντιλήψεις της εποχής δεν επέτρεπαν στους μαθητές ελεύθερο χρόνο. Στην παραπάνω επιστολή του ο γονιός ζητά από το δάσκαλο για το γιο του *"(...)ή τοῦ τόπου περιδιάβασις νά ἐμποδίζεται ἀπό αὐτόν, διότι ἐγώ τόν ἤξεύρω ὄχι ἀπλῶς ἐπιρρέπῃ εἰς τὰ τοιαῦτα, ἀλλά καί τῶν ἄλλων, καί ἐπιρρέπεστερον"*.¹²

Σε όλα τα σχολεία, όπου δίδαξε ο Ιωάννης Πέζαρος, λειτούργησε οικοτροφείο για τη διαμονή των ξένων μαθητών. Φρόντιζε ο ίδιος για τη ζωή τους και διέμενε κοντά τους. Ο λόγιος Χαρίσιος Μεγδάνης από τη Κοζάνη, ο οποίος έζησε μαζί του ως μαθητής στο Λιβάδι, έγραψε σχετικά: *"Ἦτον Φύλαξ ἀκριβῆς τῆς καλῆς Εὐταξίας, καί τῆς κοινῆς Ὁμονοίας, καί Ἠσυχίας τῶν Μαθητῶν"*.¹³

Ο Πέζαρος υπήρξε υπόδειγμα όχι μόνο μεθοδικού εκπαιδευτικού αλλά και ακέραιου παιδαγωγού υπηρετώντας πιστά το σωματικό πρότυπο της ενότητας λόγων και έργων. Τα όσα δίδασκε από την έδρα του δασκάλου διαπίστωναν οι μαθητές του να πραγματώνονται από τον ίδιο στην καθημερινή του συμπεριφορά. Καθώς το σχολείο ήταν ο αποκλειστικός φορέας της παιδείας και ο κύριος παράγοντας της αγωγής, ο Πέζαρος επεδίωκε να προσφέρει όχι μόνο χρήσιμες γνώσεις αλλά και να καλλιεργεί τις ηθικές δυνάμεις των μαθητών του. Το σχολείο με τη διδασκαλία και το παράδειγμά του καλλιεργούσε τα ηθικά βιώματα των μαθητών του. Γράφει σχετικά ο αυτήκοος μαθητής του Χ. Μεγδάνης: *"Καί ἦτον Διδάσκαλος οὐ μόνον εἰς τὰ Μαθήματα, ἀλλά καί εἰς τόν σεμνοῆθη Βίον, καί τό τίμιον Πολίτευμα, καί τό Σχολεῖον του ἦτο Γυμνάσιον, καί τῶν Μαθημάτων, καί τῆς ἐναρέτου Διαγωγῆς καί πάσης ἠθικῆς Χρησιότητος"*.¹⁴ Την ακεραιότητα του χαρακτήρα με τη σύζευξη λόγων και έργων αποτυπώνουν και τα όσα έγραψε ο επίσκοπος Σταγών Παΐσιος συγχαίροντας τον Πέζαρο για την χειροτονία του: *"ποῖος γάρ τῶν νῦν ἀνθρώπων κεκόσμηται τῇ Τερωσύνη, ὥσπερ αὐτή, ἐν τοιαύτῃ ἐννόμῳ ἡλικίᾳ, ἐν τοσαύτῃ παιδείᾳ τε καί μαθήσῃ ἐπί τῶν ἐκκλησιαστικῶν καί τῶν ἔξωθεν, ἐν σεμνότητι βίου ἀνεπιλήπτου τε καί ἐπαινετοῦ, ἐν ἔργῳ διδασκαλικῶ ἐπί ἔτη πλείονα, μᾶλλον δέ εἰπεῖν, κεκόσμηται δι' αὐτῆς τό τῆς Τερωσύνης ἐπάγγελμα καί τάγμα, τοιοῦτου εὐμοιρῆσαν συνθιασώτου, ὅς γε πράττει ἃ λέγει, καί λέγει ἃ δεῖ πράττειν."*¹⁵

Ο Ιωάννης Πέζαρος διέθετε παιδεία, εκκλησιαστική και κοσμική, και διακρινόταν για την ευρυμάθειά του. Η πνευματική ικανότητα του Πέζαρου να κατακτά τις νέες επιστημονικές γνώσεις είχε εντυπωσιάσει τον Κούμα. Τον συγκρίνει με τον Ευγένιο Βούλγαρη και γράφει στα 1832 χωρίς ενδοιασμό και περιστροφές: *"Ὁ παράδοξος ἀνὴρ, ὅστις ἐάν ἐσπούδαζεν εἰς τὰ πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης, ἤθελε σκιάσειν πολύ τό κλέος τοῦ Εὐγενίου, μέ τό εὐρυχωρότατον νοῦν του(...)"*.¹⁶ Η εκτίμηση δεν προερχόταν μόνο από την αναπόληση των περασμένων που έκανε ο μαθητής,

αλλά και από την μακρόχρονη πείρα που απέκτησε ο δάσκαλος και λόγιος Κούμας.

Αρκετές φορές, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, πρώην μαθητές του και άλλοι λόγιοι ρωτούσαν για κάποιο επιστημονικό πρόβλημα, μορφωμένοι κληρικοί ζητούσαν να τους καθοδηγήσει σε θεολογικά ζητήματα, επώνυμοι και ανώνυμοι συμπατριώτες του προσέφευγαν και τον εμπιστεύονταν για να συντάξει κάποιο έγγραφο. Ο αρχιμανδρίτης Ιωσήφ από τη Φουρνά των Αγράφων στέλνει (1788) στον Πέζαρο το σύγγραμμά του *Περί Ευγενείας* (λανθάνει) για διόρθωση και κριτική.¹⁷ Επίσης, ο Κούμας του έδωσε να διαβάσει την πρώτη συγγραφική του προσπάθεια (1801).¹⁸

Από επιστολή του Πέζαρου πληροφορούμαστε ότι του στάλθηκε και διάβασε κάποιο ποίημα ενός νέου. Με την εμπειρία και τις γνώσεις που διέθετε, ίσως, και με τη διαίσθησή του εκτίμησε ότι πρόκειται για ταλαντούχο νέο. Και έγραψε σχετικά: "*(...) έλαβον τό διά τουϊ Τβηρίτου, καί άναγνούς τό φιλότιμον ποιημάτιον, έπήνεσα τό πρόθυμον τουϊ νέου, καί τό είς επίδειξιν στιχουργικόν του, ίνα καί διά τών βραχέων τούτων ύποδεικνύεται καί τοίς έτερογλώσσοις σοφοίς, καί ύπερτίμοις τό ύποκρυπτόμενον σπινθήριον τής Ελλάδος.*"¹⁹ Ο νεαρός στιχοπλόκος ήταν ο Δημήτριος Γοβδελάς (1780-1830), ο γνωστός λόγιος από τη Ραψάνη.²⁰

Το επίπεδο της κατάρτισης και της καλλιέργειας των λογίων της εποχής δοκιμάζονταν, εκτός από το χώρο του σχολείου, και σε δύο κυρίως δραστηριότητες. Η μία αφορούσε την εκφώνηση λόγων δημοσίως και ασκούνταν σχεδόν αποκλειστικά με το κήρυγμα. Το άλλο πεδίο άσκησης της επιδεξιότητας του λογίου ήταν η επιστολογραφία, ιδιωτική και δημόσια, προς διάφορους αξιωματούχους, κοσμικούς και εκκλησιαστικούς. Ο Πέζαρος διέπρεπε και στα δύο σύμφωνα με τον Κούμα. Περίπου εκατό λόγους το χρόνο εκφωνούσε ο Πέζαρος στις δεκαέξι εκκλησίες του Τυρνάβου. Οι λόγοι του δεν ήταν ποτέ όμοιοι, ήταν επίκαιροι ανάλογα με τις περιστάσεις και διανθίζονταν με αναφορές και ρήσεις από τη Γραφή. Επιπλέον το ύφος του λόγου του, οποίος στην καθημερινή συναναστροφή έμοιαζε υποτονικός, ήταν συναρπαστικός για τους ακροατές. Γράφει ανάμεσα στα άλλα ο Κούμας: "*Ποτέ δέν διέκοπτε τά έργα του διά νά συνθέση διδαχήν. Ο ταχύτατος νοϋς του έφεύρισκεν έκ τουϊ προχείρου έπιχειρήματα, ή ύπερφυής μνήμη του έβάσταζεν όλα τά γραφικά ρητά, καί όλες τās παλαιάς ιστορίας, καί ή είς τās άλλας συναναστροφάς του άμελημένη καί ύπότραυλος γλώσσα του έγένητο τόσον λαμπρόφωνος καί γλαφυρά, ώστε συνήρπαζε τούς άκροατάς είς θάμβος, μάλιστα έπειδή καθείς έπαρατήρει ότι οί λόγοι του δέν ήσαν παλαιοί, αλλά πρόσφατοι καί τώρα γεννώμενοι από τόν μέγαν νοϋν του αναλόγως μέ τās περιστάσεις.*"²¹ Οι Τυρναβίτες χαίρονταν να τον ακούν, ενώ στους επισκέπτες της πόλης προκαλούσε θαυμασμό και στους μορφωμένους την έκπληξη. Και ο Κούμας καταλήγει: "*Πολλοί πεπειδευμένοι διαβαίνοντες από την πόλιν εκείνην, πολλοί Εύρωπαίοι*

ίατροί, μαθόντες τήν γλῶσσαν μας, ἤκουσαν καί ἐθαύμασαν τήν σειρήνα τῶν λόγων του Πεζάρου."²²

Την ίδια επιδεξιότητα στην παραγωγή του λόγου- γραπτού σε αυτή την περίπτωση- έδειχνε ο Πέζαρος και στη σύνταξη των επιστολών, τις οποίες έστελνε με την ιδιότητα του επιτρόπου της μητρόπολης ή για λογαριασμό των κοινοτικών αρχόντων. Εντύπωση προκαλούσε στον Κούμα η ταχύτητα της σύνθεσης ακόμα και την ώρα του μαθήματος, χωρίς να διακόπτεται η διεξαγωγή του. Γράφει : " Ἄλλ' ὁ μέγας νοῦς του ἀνέδειχνεν εὐκόλα τὰ εἰς ἄλλους δύσκολα· χωρίς νά σβύσῃ ἢ νά μεταβάλλῃ τι ἔγραφε τὰς ἐπιστολάς, ἐνῶ πολλάκις ἐτεχνολόγει τούς μαθητάς του, καί ὁ μὲν κάλαμος ἔτρεχεν, ἡ δέ γλῶσσα του ἐδιώρθονε τὰ πταίσματα τῶν μαθητῶν".²³ Οι επιστολές αποτελούσαν πρότυπα σύνταξης, "ἀριστουργήματα", και γινόταν αντικείμενα φιλολογικής περιέργειας και συλλογής από ορισμένους Φαναριώτες, όπως ισχυρίζεται ο μαθητής του, ο Κούμας: "Εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν οἱ Μουροῦζαι ἐσύναζαν τὰς ἐπιστολάς του Ρουμελιώτου Τωάννου, καί μέ ὅλην τήν περιουτοφιλαυτίαν των ἔλεγον ὅτι δέν δύναται της νά γράψῃ καλητέρας."²⁴

Από την επιστολογραφία του Ιωάννη Πέζαρου έχουν διασωθεί τριάντα τρεις (33) δικές του επιστολές, όλες αντίγραφα,²⁵ καθώς και έγγραφα με δικαιοπραξίες (συμβόλαια, συμφωνητικά κα.)²⁶

Η πολυσχιδής ενασχόλησή του με το σχολείο, τα εκκλησιαστικά καθήκοντα και τα καθημερινά ζητήματα των συμπατριωτών του δεν του έδωσαν την άνεση του χρόνου για να ασχοληθεί με τη συγγραφή. Ο Ζαβίρας έγραψε: "αἰ καθ' ἑκάστην ἐνασχολία τοῦ σοφοῦ τούτου ἀνδρός δέν ἐσυγχώρησαν αὐτόν εἰς συγγραφῆν· εἰμή μόνον τροπάρια τινῶν ἀγίων, καί λόγους ἠθικοῦς καί διάφορα ἐπιγράμματα συνέθετο".²⁷ Ο Κούμας που τον έζησε από κοντά επιβεβαιώνει: "Ἐποίησε δέ καί αὐτός διάφορα ποιήματα μέ χάριν καί ὀξύτητα, τὰ ὁποῖα ἴσως σώζονται ἀκόμη εἰς τήν οἰκογένειάν του".²⁸ Μέχρι τώρα γνωρίζουμε μόνο δύο παρόμοια ποιήματα. Το ένα έχει καταγραφεί από τον Κων. Οικονόμο και αναφέρεται στις σχέσεις του Πέζαρου με τον Κυριακάκη Οικονόμο.²⁹ Το δεύτερο ποίημα, το οποίο υπήρχε χαραγμένο στο ναό του Αγ. Αχιλλίου της Λάρισας, ήταν αφιερωμένο στο μητροπολίτη Διονύσιο τον Καλλιάρχη για τη συμβολή του στην ανοικοδόμηση του ναού (1794).³⁰

Επίσης ο Πέζαρος έχει αντιγράψει με το χέρι του το έργο του συμπατριώτη του δασκάλου και λογίου, του Αλεξάνδρου Τυρναβίτη *Αντίρρησις προς Αλοῖσιον Ανδρούζης (...)*.³¹

Στις επιστολές του Πέζαρου υπάρχουν μερικά αποσπάσματα από τα οποία διαφαίνονται στοιχεία του χαρακτήρα του, απόψεις του για τα ζητήματα του καιρού του και ευρύτερα οι ιδέες του.

Ο Ιωάννης Πέζαρος ήταν άνθρωπος των χαμηλών τόνων, αντιπροσωπευτικός τύπος της αριστοτελικής μεσότητας και της χριστιανικής εγκαρτέρησης. Όταν ο νεαρός Κούμας επέστρεψε απογοητευμένος από το πρώτο της ζωής του ταξίδι στην

Κωνσταντινούπολη, ο Πέζαρος του έγραψε παραμυθητικά: *“Απῆλθεσ λοιπόν, εἶδες, καί ἐπανῆλθεσ. Καί τί ὁ κόσμος; Ἡ σφαῖρα μεταπτώσιμος, καλόν ἄρα κατέχειν τό κέντρον, ὅπερ τοῖσ αὐτάρκεσιν, ἤ ἐν ἅπασι μετριότησ, καί ἡ πρόσ τούσ γεννήσαντασ εὐαρέσθησισ.”*³² Τον διέκρινε βαθιά εκτίμηση για την αξία της ζωής και την καλλιέργεια της παιδείας. Εκτιμούσε ότι τα πιο αξιόλογα ιδανικά του ανθρώπινου βίου είναι η ζωή και η παιδεία. Ο λόγος του γίνεται απόφθεγμα: *“(…) φιλοσοφῶν, καί αὖξων νοῦν ἄμα, καί ὑγιείαν, ὅτι τά δύο ταῦτα κάλλιστα ἐν τῷδε τῷ βίῳ.”*³³

Διδάσκοντας έμπρακτα την ανανέωση της πνευματικής ζωής ενθαρρύνει κάθε προσπάθεια και συμπαραστέκεται στους οπαδούς των νέων. Προέτρεπε τους μαθητές του να είναι ανυποχώρητοι και να προσφέρουν όσο μπορούν. Γράφει στον Κούμα: *“Ἄν δέ εὐρεθῆ κώνωψ ἀντισαλπίζων, εἰσφερέτω ἕτερα ἀφ' ἑαυτοῦ, καί μή τά τῶν ἄλλων κατακρινέτω, ὅτι ἕκαστος ὅπερ ἔχει, τοῦτο καί δίδωσι.”*³⁴ Ὅσο του επέτρεπε η θεωρητική κατάρτιση στα νέα δεδομένα των επιστημών, βοηθούσε ανυπόκριτα τους μαθητές του στα πονήματά τους: *“Λαβῶν, καί ἀναγνοῦσ (...) καί ἐπιγνοῦσ τά ἐν αὐτῆσ, καλῶσ ἔχοντα, ἀντιπέμπω, ἀξιῶν ταῦτα τῆσ τοῦ φωτόσ ἀποδοχῆσ.”*³⁵ Χαιρόταν για το καινούριο που ανέτειλε και ενθουσιαζόταν με την ανανέωση που κυοφορούσαν: *“Ποθῶ ἰδεῖν καί τήν γραμματικογεωμετρίαν, ἵνα ξενισθῶ ἐπί τῆ καινότητι τῆ ἀήθει.”*³⁶ Εύστοχα παρατηρεῖ ο ιστορικός Κ.Θ.Δημαράς για τα πρόσωπα του Ελληνικού Διαφωτισμού ότι *δίπλα στις μεγάλεσ προσωπικότητες των γραμμάτων στέκουν οι μεγάλεσ προσωπικότητες των δασκάλων.* Και κατονομάζει ανάμεσά τους τον Ιωάννη Πέζαρο.³⁷

Ο Πέζαρος ζούσε από κοντά τις εκδοτικές προσπάθειες στις οποίες με ζήλο επιδίδονταν οι Θεσσαλοί λόγιοι και στήριζε έμπρακτα τις εκδόσεις τους. Το όνομά του βρίσκεται στους καταλόγους των συνδρομητών σε βιβλία που είχαν εκδώσει οι μαθητές του Ιωνάσ Σπαρμιώτης και Κωνσταντίνος Κούμασ, καθώς και οι λόγιοι Γρηγόριος Κωνσταντάσ και Δανιήλ Φιλιππίδης. Πρόκειται για βιβλία από τα πιο αντιπροσωπευτικά του Ελληνικού Διαφωτισμού, τα οποία ασφαλώς δεν άφησαν ανεπηρέαστο τον Ιωάννη Πέζαρο.³⁸ Ο ίδιος ενστερνιζόταν την άποψη ότι ο συγχρωτισμός με τους υπόλοιπους Ευρωπαίους και η “μετεκένωση” των ιδεών μπορεί να υποκινήσει την πρόοδο της ελληνικής παιδείας. Γράφει χαρακτηριστικά: *“Πᾶσ τις ἐπείγεται διά τοῦ τύπου περισαλπισρθῆναι, κᾶν ασύνηθεσ, κᾶν ἀηθεσ τό ἐκτυπούμενον. Ὅξυνέσθω οὔτωσ ὁ νοῦσ τῶν Ἑλλήνων, ὑποκεντούμενοσ ἐκ τῶν Εὐρωπαϊῶν.”*³⁹

Ένα άλλο στοιχείο των αντιλήψεων του Πέζαρου ήταν η σύμπλευσή του με τις προωθημένες θέσεις του Ελληνικού Διαφωτισμού στο ζήτημα της κίνησησ της γησ, το οποίο αποτελούσε σύνθημα για την εποχή.⁴⁰ Η παραδοχή για αιώνες της γεωκεντρικής θεωρίας έκανε ιδεολογικά δύσβατη υπόθεση την απόρριψή της-και για ένα επιπλέον βασικό λόγο-επειδή αποτελούσε επίσημη θέση της Εκκλησίας. Αρκετοί λόγιοι,

μολονότι γνώριζαν, ανάμεσα στα πορίσματα της νεότερης φυσικής, και την ηλιοκεντρική θεωρία, στάθηκαν διστακτικοί να την υιοθετήσουν.

Ο Ιωάννης Πέζαρος προφανώς γνώριζε τις σχετικές απόψεις από την *Οδό Μαθηματικής* των Ανθρακίτη και Μπαλάνου, οι οποίοι δεν αποδέχονταν τη νέα θεωρία.⁴¹ Έντονη ήταν και η αντίθεση του Βούλγαρη στο έργο του *Περί Συστήματος του Παντός*, χειρόγραφο του οποίου είχε προμηθευτεί ο Τυρναβίτης δάσκαλος στο Άγιο Όρος.⁴² Αντίθετα ο Θεοτόκης, του οποίου η *Φυσική* διδάσκονταν στον Τύρναβο, είχε αποδειχτεί την ηλιοκεντρική θεωρία, έστω και αν την κατέγραψε με προσεχτική διατύπωση.⁴³

Ίσως δεν είναι άστοχο να υπενθυμίσουμε ότι το 1765 στον Τύρναβο δίδαξε ο Νικόλαος Ζερζούλης (προηγούμενως στα Τρίκαλα και μετέπειτα στο Άγ. Όρος), ο οποίος αποδεχόταν τις απόψεις τις σχετικές με την θεωρία της έλξης.⁴⁴

Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των απόψεων του Πέζαρου έπαιξε ασφαλώς και το περιβάλλον που σχηματίστηκε στις τελευταίες δεκαετίες στο χώρο της Ανατολικής Θεσσαλίας πριν από το 1800. Την έντονη εκπαιδευτική δραστηριότητα ενίσχυσε η διακίνηση εμπορευμάτων και νέων ιδεών και προσώπων από το μη υπόδουλο Ελληνισμό της Κεντρικής Ευρώπης. Στην Τσαριτσάνη καταγράφεται ένας κύκλος λογίων, γιατρών και μορφωμένων κληρικών.⁴⁵ Στα Αμπελάκια δοκιμασμένοι οπαδοί της ανανεωτικής παιδείας, ο Σπυρίδων Ασάνης και ο Γρηγόριος Κωνσταντάς διδάσκουν τη νεότερη επιστήμη σε ευέλπιδες ζηλωτές της.⁴⁶ Ο Πέζαρος γνωρίζεται με όλο αυτό τον κόσμο των *λογιωτάτων*. Ανταλλάσσουν τα βιβλία που είναι δυσεύρετα, σχολιάζουν και διορθώνουν τις εργασίες τους, συζητούν και αλληλοενημερώνονται. Ο ίδιος χαιρέται τις προόδους των μαθητών του και, έχοντας επίγνωση ότι του έλειπε η απαραίτητη κατάρτιση στα νεότερα πορίσματα, τους προτρέπει να αναζητούν την τελειοποίηση σε άλλους δασκάλους. Ο Κούμας γράφοντας ' ' (...) τήν ἔλλειψιν ταύτην [Άλγεβρα] ἤσθάνοντο οἱ μαθηταί τοῦ Πέζαρου' '⁴⁷ μαρτυρά έμμεσα και για μια άλλη πλευρά της αποτελεσματικότητας της διδασκαλίας του. Παραδίδοντας τις νεότερες επιστημονικές απόψεις καλλιεργούσε τον προβληματισμό και την αμφισβήτηση για ό,τι επικρατούσε, με συνέπεια οι μαθητές να είναι ικανοί να αντιλαμβάνονται το επίπεδο των γνώσεων και τις παραπέρα δυνατότητές τους.

Όταν ο Σέργιος Μακραίος, δάσκαλος των *επιστημών* της Πατριαρχικής Σχολής, εκφράζοντας τις επίσημες θέσεις της Εκκλησίας απορρίπτει χωρίς επιχειρήματα την ηλιοκεντρική θεωρία ο Πέζαρος χλευάζει τους εκφραστές της.⁴⁸ Γράφει σχετικά ο Κούμας: "Όταν ἤκουσεν ὅτι ὁ Σέργιος Μακραῖος ἀναίρεσε τό σύστημα του Κοπερνίκου εἶπε μέ γέλια: ' ὦ! ἀκόμη εἶμεθα νήπιοι καί ψοφοδεεῖς' ".⁴⁹ Οι φράσεις που φέρεται ότι χρησιμοποίησε δεν μαρτυρούν μόνο αντίθεση ή άρνηση ή απόρριψη των θέσεων του Μακραίου. Ο Πέζαρος δηλώνει κατηγορηματικά, *μέ γέλια*, και με σαφήνεια την αποδοκιμασία του: Όσοι πιστεύουν ότι αναιρούν τη θεωρία του Κοπέρνικου, δείχνουν να στερούνται του ορθού λόγου (*νήπιοι*) και δειλοί να ομολογήσουν την αλήθεια (*ψοφοδεεῖς*). Εντύπωση προκαλεί ότι ο Πέζαρος χρησιμοποιεί α'

πληθυντικό πρόσωπο (*εἴμεθα*). Θεωρεί τον εαυτό του μέλος του συλλογικού σώματος του Γένους. Και λυπάται και αγανακτεί που οι εκπρόσωποί του, δηλ. η Εκκλησία, επιμένουν άκριτα “*εἰς δεισιδαίμονας ἐξηγητάς*”. όπως θα γράψει αργότερα ο μαθητής του.⁵⁰

Η στάση του Πέζαρου αποκτά ιδιαίτερη αξία, αν αναλογιστούμε ότι έγινε σε εποχή που επικρατούσε διαμάχη μεταξύ των φορέων του Ελληνικού Διαφωτισμού και των επικριτών τους, κυρίως, εκκλησιαστικών κύκλων. Επιπλέον, ο Турναβίτης δάσκαλος με τις δηλώσεις του δείχνει να προσπερνά σε *νεωτερικότητα* τον “ηγέτη του” Βούλγαρη, ο οποίος προτίμησε να διατηρεί τις επιφυλάξεις του στο συγκεκριμένο θέμα. Ο Ιωάννης Πέζαρος κατηγορηματικά πήγε με το μέρος των οπαδών του Ελληνικού Διαφωτισμού της τελευταίας γενιάς.⁵¹ Όλοι σχεδόν οι μελετητές αναδιφώντας στη μαρτυρία του Κούμα στέκονται οπωσδήποτε στη γνωστή φράση που διατύπωσε ο Πέζαρος. Η διαφοροποίηση του Турναβίτη δασκάλου και ιερέα από την επίσημη εκδοχή της Εκκλησίας, που δεν ήταν ούτε αθεϊστική ούτε αντικληρική, έδωσε τους χαρακτηρισμούς του φωτισμένου δασκάλου και κληρικού με τον προοδευτικό και φωτεινό νου του, που *δεν εύρισκε πουθενά να συγκρούονται οι Φυσικές επιστήμες με τη Θεολογία*.⁵²

Αυτή η στάση του στο επίμαχο θέμα της αποδοχής της ηλιοκεντρικής θεωρίας εύκολα θα μπορούσε να παρεξηγηθεί και να κατηγορηθεί ο Πέζαρος για αθεΐα, επειδή φαινόταν ότι σπάει τους παραδοσιακούς δεσμούς με την Εκκλησία. Την υποψία αυτή διαψεύδει κατηγορηματικά σε δύο περιπτώσεις ο μαθητής του Κούμας. Όταν αναφέρεται στον καθημερινό εκκλησιασμό των μαθητών του γράφει: “*Ὁ ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ζῆλος τοῦ ἦταν πάντοτε ζωηρός*.”⁵³ Στη δεύτερη περίπτωση, όταν αναφέρεται στον ενθουσιασμό του Πέζαρου για τους *προπάτορας Ἑλλήνας συγγραφείς*, γράφει: “*Τό ἐπαινετώτερον τοῦ ἀνδρός εἶναι, ὅτι δεισιδαιμονία δέν ἐμόλυνε τὴν θεοσεβεστάτην του καρδίαν. Ἐσέβετο τὰ θεῖα μέ λόγον καί ἔργον, ὡς οὐδεὶς ἄλλος, ἀλλ' ἐσέβετο καί τοὺς προπάτορας Ἑλλήνας συγγραφεῖς μέ ἐνθουσιασμόν*.”⁵⁴

Ενδιαφέρον έχει ένα άλλο απόσπασμα από επιστολή του. Έμμεσα δείχνει τον τρόπο που οι άνθρωποι της εποχής αντιλαμβάνονταν τις προόδους των επιστημών και παράλληλα είναι χαρακτηριστικό των αντιλήψεων του Πέζαρου για τις δυνατότητες του ανθρώπου. Με αφορμή τις επιδημίες που “*θέριζαν*” τους ανθρώπους της περιοχής και τη δυνατότητα της ιατρικής να θεραπεύει τις νόσους ο Πέζαρος σχολιάζει ειρωνικά όσους διαδίδουν ότι η ιατρική *απεργάζεται* την αθανασία των ανθρώπων. Μακριά από κάθε υπερβολή εκφράζει την εμπιστοσύνη στην επιστήμη της ιατρικής και την πίστη του στη δύναμη του Θεού. Γράφει: “*Τίς δέ, ὁ Ἰπποκράτης, καί ὁ Γαληνός, οἱ τὴν κόμην κατέχοντες; Οὐ μακρὰν ἐξελαύνουσι πᾶν δεινόν, καί ἀθυμίας νοσερᾶς πρόξενον; Ποῦ δ' ἡ θαυμασία τῶν Ἀσκληπιαδῶν τέχνη, ἢ τοὺς ἀνθρώπους ἐκ θνητῶν ἀθανάτους ἀπεργάζεσθαι ἐπεγγελομένη ; Ἄλλ' οἶδα ἤδη, ὅτι κἂν λεληθότως ἡ νόσος, ὡς ἀφωνος οὔσα, εἰς ἀνθρώπον εἰσῆλθεν, ἀλλά ταχέως ἀπελαθήσεται τῇ Ἰπποκρατικῇ μάστιγι, θεοῦ προηγουμένου τε, καί*

συναιρομένου.”⁵⁵ Οι σκέψεις του Πέζαρου, οι οποίες συνταίριαζαν τις θρησκευτικές αντιλήψεις περί Θεού με τις προόδους των επιστημών, απηχούσαν το πνεύμα του γερμανικού Διαφωτισμού,⁵⁶ απόρροια της επικοινωνίας του θεσσαλικού χώρου με την Κεντρική Ευρώπη.

Ο Ιωάννης Πέζαρος, όπως έχουμε αναφέρει, ασχολούνταν με τα προβλήματα των συμπατριωτών του συντάσσοντας διάφορα έγγραφα. Η ακεραιότητα του χαρακτήρα του, “*ἡ ἔμφυτος καλοκαγαθία καὶ ἡ φυσικὴ ἀγαθότης*”⁵⁷ σε συνδυασμό με το ιερατικό αξίωμα ενέπνεε εμπιστοσύνη στους Τυρναβίτες. Όταν ο φιλοχρήματος μητροπολίτης της Λάρισας Ραφαήλ, τον πίεζε συνεχώς να δανειστεί από οποιονδήποτε ο Τυρναβίτης δάσκαλος με ευθύτητα του απάντησε: “*Δάνεια δὲν εἶμαι γνωστός εἰς τοὺς ἐν Λαρίσση σράφηδες, νὰ σηκώσω, διατὶ εἰς τοιαύτας ληψοδοσίας δὲν ἐσυνήθισα ἐξ ἀρχῆς.*”⁵⁸

Από τη θέση αυτή και την ιδιότητα του γραφέα άκουγε τα προβλήματα των Τυρναβιτών, συζητούσε με τους ενδιαφερομένους, συμβούλευε και έγγραφε για λογαριασμό τους έγγραφα με δικαιοπραξίες, αναφορές, καταγγελίες, ιδιωτικές και κοινοτικές με ποικίλο περιεχόμενο. Θέλοντας και μη πληροφορούνταν--και συνέπασχε--για ζητήματα οικογενειακά, συντεχνιακά, κοινωνικά, φορολογικά, εκκλησιαστικά και κοινοτικά. Δεν ήταν τυχαία η προτροπή του μητροπολίτη της Λάρισας Μελετίου να μην ασχολείται με παρόμοια ζητήματα, αφήνοντάς τα στη θεία πρόνοια.⁵⁹ Η θέση του μητροπολίτη, μολονότι φαίνεται ότι ήταν μια μεμονωμένη περίπτωση, εκφράζει μια αντίληψη και συμπεριφορά που στηριζόταν στην αδράνεια και στην αποστασιοποίηση από την τρέχουσα πραγματικότητα. Ήταν αποτέλεσμα της κυριαρχίας του δεσποτισμού, του πολιτικού (Οθωμανοί) και του εκκλησιαστικού (Πατριαρχείο). Αντίθετα η συνεχής ενασχόληση με τα προβλήματα της καθημερινότητας έφερνε στο προσκήνιο τις αιτίες και τα αποτελέσματά τους. Αναπόφευκτα *οδηγούσε στην κριτική αντιμετώπιση του παρόντος και σε μια εξ αντικειμένου επανατοποθέτηση της θέσης του ατόμου σε σχέση με το άμεσο περιβάλλον, την κοινωνία και τη φύση.*⁶⁰

Ένα άλλο απόσπασμα από επιστολή του σχετικά με διεθνή πολιτικά γεγονότα και συγκεκριμένα τις πολεμικές επιχειρήσεις των Γάλλων υπό το Ναπολέοντα δείχνει τις πολιτικές διαθέσεις του Πέζαρου. Οι Θεσσαλοί, έμποροι και έποικοι, οι οποίοι είχαν δραστηριότητες και συμφέροντα στην περιοχή της Αυστροουγγαρίας αισθάνονταν ανασφαλείς από τις εξελίξεις της Γαλλικής Επανάστασης και μετέφεραν τις απόψεις τους στους υπόδουλους συμπατριώτες.⁶¹ Επιπλέον, η διαχείριση των πληροφοριών από το μέρος της οθωμανικής εξουσίας και του Πατριαρχείου αξιοποίησε τα γεγονότα, τα οποία είχαν συνδεθεί με το κίνημα του Διαφωτισμού, και έδωσε το νόημα ότι αυτά οδηγούν στην ανυπακοή και, το χειρότερο, στην αθεΐα.⁶² Ο Πέζαρος γράφοντας στον Κούμα στην Τσαριτσάνη αφήνει να διαφανούν τα εχθρικά συναισθήματα για τους Γάλλους. Μάλιστα κάνει λογοπαίγνιο με τη λέξη γάλος (=γαλοπούλα) υπονοώντας ότι συμπεριφέρονται με θρασυδειλία.⁶³ Ήταν η εποχή (1798) που τα γαλλικά στρατεύματα αποσύρθηκαν από τα Ιόνια νησιά, που είχαν καταλάβει προηγουμένως. Γράφει χαρακτηριστικά: “*Οἱ Γάλλοι ὄντως ἀνεφάνησαν Γάλλοι,*

δόξαντες έκφοβεῖν, ἤδη ἐξεθαμβήσθησαν, καί πάσχουσι τὰ τῶν Τουδαίων, ἔνθεν κἀκεῖθεν συρόμενοι ὡς αἰχμάλωτοι. Κύριος αὐτοῖς δῶη τό ἀνταπόδωμα αὐτῶν .”⁶⁴

Σκέψεις και συναισθήματα του Ιωάννη Πέζαρου για το ζήτημα της εθνικής απελευθέρωσης ανιχνεύουμε σε ένα άλλο γεγονός. Πρόκειται για την εξέγερση των Σέρβων (1804-07), η οποία έφερε αισθήματα ευφορίας στους υπόδουλους Έλληνες. Το ομόδοξο της θρησκείας και η κοινή υποταγή στην οθωμανική κυριαρχία, καθώς και ο συγχρωτισμός των δύο εθνικών ομάδων στην αγορά και στα σχολεία των παροικιών δημιούργησε δεσμούς αλληλεγγύης.

Ο Πέζαρος, μολονότι δεν τον ενδιέφερε καθ' αυτό το αποτέλεσμα, δείχνει να ικανοποιείται από το γεγονός και μόνο ότι άρχισε η σερβική εξέγερση για την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού. Έμμεσα συγκρίνει τις εξελίξεις με την κατάσταση που επικρατούσε. Και πικραίνεται με τη σκέψη ότι η οθωμανική κυριαρχία δεν πρόκειται να λήξει στα χρόνια του. Οι εκτιμήσεις του δεν ήταν αβάσιμες. Διατυπώνονται σε μια περίοδο κατά την οποία τι κίνημα των κλεφταρματολών στη Θεσσαλία έχει υποχωρήσει και αντίστροφα έχει αυξηθεί η επιρροή του Αλή πασά των Ιωαννίνων. Σε όλη την περίοδο της ζωής του ο Турναβίτης δάσκαλος γνώρισε δύσκολες πολιτικές καταστάσεις. Τα Ορλωφικά, ο αντίκτυπος των ρωσοτουρκικών διενέξεων και οι επιδρομές των Αλβανών όξυναν επιπρόσθετα την μακραίωνη υποταγή. Παρ' όλα αυτά ο Πέζαρος εύχεται και ελπίζει, καθώς η αισιοδοξία αποτελεί το στοιχείο της προόδου. Γράφει σχετικά: *“Τὰ τοῦ Βελιγραδίου ἤρξαντο, ἴσως καί ἔληξαν τυραννούμενα, τὰ δέ καθ' ἡμᾶς ἀρξάμενα οὔποτε λήγουσιν, ἕως οὔ, οἶμαι, ἢ καθ' ἡμᾶς γενεά περιέστιν, ἀλλ' εὐκταῖον.”⁶⁵*

Το παραπάνω λιτό απόσπασμα κρύβει έμμεσα μια πολύ σημαντική πληροφορία για τον Ιωάννη Πέζαρο. Πριν από όλα και παρά την πικρία του ο δάσκαλος και λόγιος έχει συνειδητοποιήσει ότι η λύση για τα δεινά του τόπου είναι η προσφυγή στα όπλα και στην εξέγερση. Για αυτό χαιρέται που οι Σέρβοι ξεσηκώθηκαν και λυπάται που δεν βλέπει να γίνεται το ίδιο στον τόπο του. Δεν γνωρίζουμε αν αυτή η διάθεση του Πέζαρου αποτελεί μεμονωμένη περίπτωση ή αντιπροσωπευτική κάποιου συνόλου. Σημειώνουμε μόνο πως η συνειδητοποίηση από τον Πέζαρο, ότι τη λύση για την απαλλαγή από την οθωμανική εξουσία δίνει η εξέγερση, γίνεται δύο χρόνια πριν εκδοθεί η *Ελληνική Νομαρχία* (Ιταλία 1806), έργο που καταθέτει άμεσα το αίτημα της ελευθερίας με τα όπλα.

Ανακεφαλαιώνοντας τα παραπάνω παρατηρούμε ότι:

- Ο Ιωάννης Πέζαρος ασχολήθηκε συστηματικά με το επάγγελμα του δασκάλου και διακρίθηκε για την ευρυμάθεια και την κατάρτισή του.
- Οργάνωσε ένα σταθερό πρόγραμμα μαθημάτων για τη διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και ανανέωσε τη διδασκαλία των επιστημονικών μαθημάτων εισάγοντας διδακτική ύλη από τα συγκαρινά συγγράμματα του Βούλγαρη και του Θεοτόκη.
- Δίδασκε με σεβασμό στις γνωστικές δυνάμεις του μαθητή και μεθοδικότητα. Προέτρεπε τους μαθητές του να επιζητούν και να

βελτιώνουν τη μόρφωσή τους και συμπαραστεκόταν στη συγγραφή των έργων και στην επαγγελματική αποκατάστασή τους.

- Ασχολούνταν με τα προβλήματα των συμπατριωτών του διαμορφώνοντας μια νέα κοινωνική συμπεριφορά λογίου.
- Στα ζητήματα που απασχόλησαν την εποχή του από τις αποσπασματικές πληροφορίες που διαθέτουμε, συμπεραίνουμε ότι ο Ιωάννης Πέζαρος συμπαρατάχτηκε κατηγορηματικά με τους θιασώτες της ηλιοκεντρικής θεωρίας παρά την επίσημη θέση της Εκκλησίας.
- Όσο του επέτρεπαν τα όρια της διαχείρισης των σχετικών πληροφοριών στον ελλαδικό χώρο, φαίνεται να έδειξε εχθρική διάθεση απέναντι στη γαλλική πολιτική.
- Παρά την πικρία του για τη μέχρι τώρα οδυνηρή πορεία, είχε συνειδητοποιήσει πως λύση στην απελευθέρωση των υποδούλων Ελλήνων έδινε η εξέγερση.

Σημειώσεις

1. Οικονόμου 1964 σ.97
2. Επ. 35
3. Ό.π.
4. Ό.π.
5. Ζαβίρας 1772 σ.369. Ο Μανουήλ Γεδεών εντάσσει το σχολείο του Πέζαρου στο τύπο των σχολείων που διαμορφώθηκε από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα, περίοδο που χαρακτηρίζει ως εποχή μεταρρύθμισης της κατώτερης και μέσης παιδείας. Γεδεών 1976 σ.13
6. Πύρρος 1848 σ.6
7. Περραιβός 1868 σ.9 και 51.(Πρόκειται για το νεαρό σύντροφο του Ρήγα Βελεστινλή, αργότερα Φιλικό και αγωνιστή της Εθνικής Ανεξαρτησίας,) Αν υπήρξε περίπτωση ο Πέζαρος να γνώρισε από κοντά κάποιον από τους τρεις που αναφέραμε επιφανείς λογίους του Ελληνικού Διαφωτισμού, αυτός θα ήταν ο Νικόλαος Ζερζούλης, ο οποίος δίδαξε στον Τύρναβο το 1765.
8. Κούμας 1832 σ.569. Ένας άλλος δάσκαλος της ίδιας εποχής, ο Ιώσηπος Μοισιόδαξ γράφει για τις ικανότητες του δασκάλου: *“Ο ζηλωτής διδάσκαλος όφείλει προς τοίς λοιποίς νά εΐναι άμφοτεροδέξιος, και ένώ παραδίδει τά φιλοσοφικά, τηρών τούς ώρισμένους όρους τών πραγμάτων και τήν λοιπήν ζητουμένην άκρίβειαν, δέν άμελει μήτε τήν φιλομάθειαν τών λοιπών άκροατών, λέγων αύτοίς όσα μόνα εΐναι καταληπτά τοίς αύτοίς και όμιλών αύτοίς άεί μετά τοϋ ύφους τοϋ συνηθισμένου τοίς αύτοίς.”* Μοισιόδαξ (Απολογία) 1992 σ.33. Ο ίδιος περιγράφει διεξοδικά τα προσόντα του δασκάλου σε άλλο έργο του Μοισιόδαξ (Παιδαγωγία) 1998 σ.48-55
9. Καλαντζής 1971 σ.179 και Ταμπάκη 1995 σ.111
10. Κούμας 1832 σ.570
11. Επ.14 / 5-9-1783 και Λαφαζάνης 1996 σ.19-20
12. Επ.14, επίσης επ.100 και επ.101
13. Μεγδάνης 1819 σ.62-63
14. Ό.π. Για τις αντιλήψεις “περί ηθικής” της εποχής βλ. Ταμπάκη 1995
15. Επ.43 / 25-2-1790.Ήταν κυρίαρχη στην εποχή η αντίληψη για την ενότητα έργων και λόγων στο πρόσωπο του δασκάλου και παιδαγωγού, η οποία προερχόταν από την ελληνική αρχαιότητα και συνδέθηκε άριστα με τη χριστιανική ηθική. *Διδάσκαλος [έπρεπε να είναι] βίου καθαρότης, λόγου ικανότης,* έγραφαν οι *Επιστολές* του Συνεσίου, οι οποίες διδάσκονταν στα σχολεία.
16. Κούμας 1932 σ.570

17. Επ.41 /20-10-1789. βλ. Γ΄ Μέρος-Κατάλοιπα
18. Επ.97 / 5-3-1801. Πρόκειται για μια έκδοση των *Τετραστίχων* του Θεόδωρου Προδρόμου, η οποία μάλλον δεν τυπώθηκε.
19. Επ.90 / 19-4-1800
20. Camarianno 1996
21. Κούμας 1832 σ.568-569
22. Όπ.
23. Ό.π. σ.571
24. Ό.π. Η οικογένεια των Μουρούζηδων συνδέεται με τις προσπάθειες για την ουσιαστική αναμόρφωση της παιδείας και την υποστήριξη των λογίων του Διαφωτισμού. Ο Στέφανος Μουρούζης υπήρξε ο προστάτης του Στέφανου Δούγκα, μαθητή του Πέζαρου από τις διώξεις των εκκλησιαστικών κύκλων του Πατριαρχείου. Αγγέλου 1988 σ.274-275.
25. Γ΄ Μέρος- Επιστολές
26. Παπαδοπούλου 1991
27. Ζαβίρας 1972 σ.369. Οι δυσκολίες της συγγραφής και της έκδοσης περιγράφονται από τους λογίους της εποχής. Βλ. Καράς 1977 σ.22
28. Κούμας 1832 σ. 571
29. Βλ. Γ΄ Μέρος-Κατάλοιπα
30. Ό.π.
31. ΕΒΕ κωδικας αρ.1340
32. Επ.65 / 20-1-1797
33. Επ.101 / 8-11-1801
34. Επ.97 /5-3-1801
35. Ό.π.
36. ό.π.
37. Δημαράς 1992 σ.87. Αναφέρει συγκεκριμένα τους λόγιους: Ευγένιο Αιτωλό (Γιαννούλη), Λάμπρο Φωτιάδη, Ιωάννη Πέζαρο, Γρηγόριο Κωνσταντά, Κωνσταντίνο Ασώπιο. Ανάμεσα στα άλλα γράφει: *Αφιερώθηκαν στη διδασκαλία Το συγγραφικό τους έργο, όσοι έχουν, τους εκφράζει ελάχιστα αν το συγκρίνει κανείς με την προσπάθειά τους για την εκπαίδευση των νέων Ελλήνων. ό.π.*
38. Έχουμε βρει μέχρι τώρα ότι ο Πέζαρος είχε γραφεί συνδρομητής σε τέσσερα βιβλία: *Σύνοψις των Κωνικών Τομών Γουϊδώνος του Γρανδή* (Βιέννη 1802) των Σπυρ..Ασάνη –Ιωνά Σπαρμιώτη για 10 αντίτυπα, *Των Κωνικών Τομών Αναλυτική Πραγματεία του Καϊλλέ* (Βιέννη 1803) των Σπ.Ασάνη – Κ.Κούμα, *Επιτομή Αστρονομίας του Λαλάνδ* (Βιέννη 1803) του Δανιήλ Φιλιππίδη για τρία αντίτυπα και *Στοιχεία Λογικής του Σουσαΐου* (Βιέννη 1804) του Γρηγορίου Κωνσταντά για τρία αντίτυπα.
39. Επ.97
40. Αγγέλου 1988 σ.265
41. Κιτρομηλίδης 1996 σ.542
42. Καραφύλλης 1994
43. Κιτρομηλίδης 1996 σ.66-69
44. Ψημμένος 1989 σ.31 και Κιτρομηλίδης ό.π.
45. Λαφαζάνης 1998B
46. Βλ. Α΄Μέρος- Το σχολείο των Αμπελακίων
47. Κούμας 1832 σ.573
48. Διεξοδική ανάπτυξη Κονδύλης 1988 σ.109-128
49. Κούμας 1832 σ.571. Με αφορμή τη “διόρθωση” που επιχειρούσε ο Σέργιος Μακραίος δια μέσου του Πατριαρχείου στο έργο *Ορθόδοξος Κατήχησις* (1812) του Κων. Οικονόμου, ο τελευταίος γράφει ανάμεσα στα άλλα: *“Τό Τρόπαιόν του, μέ ὄλην τήν σοβαράν ἐπιγραφὴν του, κηρύττει κατὰ δυστυχίαν τήν ὀλίγην γνῶσιν τοῦ συγγραφέως εἰς τὰς κοινὰς τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας ἀρχάς.”* Γόνης 1998 σ.144
50. Κούμας 1812 (ανατύπωση 1999) σ.173. Τελικά ο Σ. Μακραίος με το επόμενο έργο *Επιτομή Φυσικής Ακροάσεως* (1816) δέχεται τις νεωτερικές ιδέες. Βλαχάκης 1997 σ.259. Ο γνωστός μελετητής Γ, Βαλέτας (1965 σ.329) γράφει σχετικά και αξιολογεί ότι *“Ο μεγάλος αυτός λόγος του Πέζαρου αποτελεί προανάκρουσμα του νεοελλαδικού διαφωτισμού, στην κρίσιμη καμπή, που έσβησαν τα μεσαιωνικά σκοτάδια στον ελληνικό ορίζοντα.”*

51. Καραφύλλης 1991
52. Πρίντζιπας 1985 σ.173. Επίσης Κιτρομηλίδης 1996σ.437, Σκουβαράς ΗΘΕ τ.10 σ.246-247
53. Κούμας 1832 σ.568
54. Ό.π. σ.571
55. Ε.π.107 / 29-8-1783
56. Ψημμένος 1983 σ.281
57. Επ. 13 / 29-8-1783 και Λαφαζάνης 1997 Α΄σ.110-111
58. Επ. 119 / 1-1-1804
59. Επ.12 / 15-8-1783
60. Αξελός 2000 σ.31
61. Βλ. επιστολές του Γ.Αυξεντιάδη προς τον Κ.Κούμα (1974-1805), Οικονόμου 1964.
62. Αποστολόπουλος 1989 σ.31-32. Ο ίδιος (σ.19) παρατηρεί ότι *η ανάγνωση του πληροφοριακού υλικού γίνεται με τη «λογική» του αποδέκτη, ανάγνωση που προσδιορίζει τελικά τις πράξεις και τις παραλήψεις του.*
63. Το αρσενικό του πτηνού γαλοπούλα στη Θεσσαλία ονομάζεται γάλος και του αποδίδεται το γνώρισμα της θρασυδειλίας. Όταν απειλείται, εκφοβίζει τον αντίπαλο, αλλά στην πρώτη επαφή εγκαταλείπει τον αγώνα.
64. Επ.80 / 22-11-1798
65. Επ.135 / 6-8-2804

7. Η προσφορά του

Το έργο του Ιωάννη Πέζαρου άρχισε να γίνεται γνωστό από τα χρόνια της θητείας του στο σχολείο του Λιβαδίου (1777-82). Η φήμη τον ακολούθησε αργότερα και στον Τύρναβο. Από τα πρώτα χρόνια που εγκαταστάθηκε στη γενέτειρά του δέχτηκε αρκετές προτάσεις να διδάξει σε σχολεία άλλων τόπων.¹ Ακόμη και όταν ήταν σε προχωρημένη

ηλικία το 1803, του έγινε πρόταση να αναλάβει το σχολείο της Μακρυνίτσας στο Πήλιο,² καθώς το έργο του αναγνωριζόταν διαρκώς και επιβεβαιωνόταν από τους μαθητές του, οι οποίοι διακρίνονταν σε πολλούς τομείς. Με τη διδασκαλία, τη διαγωγή και το όλο έργο του, γενικότερα, προσέλκυσε τον έπαινο των συγχρόνων του.

Δεν ήταν μόνο οι μαθητές του που τον εκτιμούσαν. Όλοι όσοι τον γνώριζαν από κοντά εξέφραζαν την εκτίμησή τους για την προσωπικότητά του. Οι αναμνήσεις ορισμένων έμειναν ανεξίτηλες στη συνείδησή τους.³ Ο Κωνσταντίνος Οικονόμος αναφέρει ότι η φιλία του Πέζαρου με τον πατέρα του Κυριακάκη αποτελούσε πολυτιμότερη κληρονομιά για τον ίδιο. Γράφοντας σχετικά καταλήγει *“Ζώοις εὔχος ἐμόν! καί Πάτερ! Καί Κύριε! Καί εἴτι ἄλλο Σεβαστόν μοι καί πρᾶγμα καί Ὄνομα!”*⁴ Οι γνωστοί λόγιοι Σπυριδών Ασάνης και Γρηγόριος Κωνσταντάς, οι οποίοι δίδασκαν στα Αμπελάκια, είχαν γνωρίσει από κοντά τον Τυρναβίτη δάσκαλο. Ο Κωνσταντάς του δώρισε ένα αντίτυπο της *Γεωγραφίας* του, στον οποίο δεν παραλείπει να σημειώσει αφιερώνοντάς του ότι πρέπει να το δεχτεί *“(…)ὡς μικρότατον σημεῖον τῆς κλίσεως, ὅπου ἔχω πρὸς τὴν ἐλλόγιμότητά της.”*⁵ Ένας άλλος λόγιος, ο Ασημάκης Φωτήλας χαιρετώντας τους φίλους του επισημαίνει για τον Πέζαρο *“Ν’ ἀφήσω δέν εἶναι εὐλογον τόν μέγαν Οἰκονόμον—τόν φίλον, καί σοφώτατον, ὁποῦ κρατεῖ τον νόμον.”*⁶

Περίπου την ίδια εποχή ο συγκαιρινός του Πέζαρου λόγιος Γεώργιος Ζαβίρας(1744-1804) είχε συγκεντρώσει την ύλη του βιβλίου του *Νέα Ελλάς* με βιογραφίες των λογίων.⁷ Σύμφωνα με αυτόν η προσφορά του Πέζαρου εντοπίζεται σε τρία σημεία: α) Καθιέρωσε το πρόγραμμα μαθημάτων, το οποίο ακολουθούσαν τα σχολεία. Β) Συνέβαλε στη διάδοση της νεότερης επιστήμης και στην ανανέωση της παιδείας. Γ) Η πολύχρονη θητεία του ήταν αρκετά παραγωγική, καθώς αποφοίτησε μεγάλος αριθμός μαθητών από τα σχολεία που δίδαξε. Γράφει: *“Ὁὗτος ἐδίδαξε τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν εἰς 50 μαθητάς(...), ἐγκαρδίωσε τοὺς ἐν Μακεδονία καί Θεσσαλία Ἑλληνας εἰς ἐπίκτησιν τῆς φιλοσοφίας καί ἐκδίωξε ἐντελῶς ἐκεῖθεν τὰς δεισιδαιμονίας τῶν γραμματικῶν(...), ἔβαλε δέ εἰς τάξιν, τὴν ἐγκύκλιον παράδοσιν ὅπου τανῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα συνηθίζεται, μέ πλείονα τῆς προτέρας ἐπίδοσιν καί εὐκολίαν.”*⁸

Το όνομά του Πέζαρου γινόταν σημείο αναφοράς για το επίπεδο της εκπαίδευσης και το έργο του μέτρο σύγκρισης για την κατάσταση της παιδείας. Από το Σεμλίνο, όπου μετανάστευσε, ο παλιός μαθητής του Γ. Αυξεντιάδης γράφει στον Κούμα το 1796 χωρίς περιστροφές ότι οι δάσκαλοι όπως ο Πέζαρος συντηρούν την παιδεία και διασώζουν από την αμάθεια τους υπόδουλους Έλληνες: *“Ὁ λόγος μου εἶναι, ὅτι κατὰ τοῦ Ἰωάννου μὴν εἶπης ποτέ κατηγορίαν ἀλλὰ στέψον αὐτόν ἐγκωμίων ἄνθεσιν, ὅτι αὐτός και οἱ ὁμοῖοι του σπάνιοι τόγε νῦν βαστοῦσιν εἰς τὴν περίφημον μήποτε, τάλαιναν δέ τὰ νῦν Ἑλλάδα, τὴν μάθησιν, ἣτις μικροῦ Δεῖν κινδυνεύει νά ἐκλείψῃ ὠκυτάτῳ πτερῶ, καί νά ἀφήσῃ τό ἀθλιώτατον γένος μας*

εἰς τὸ βαθύτατον σκότος τῆς ἀμαθείας, φεῦ τῆς δυστυχίας!"⁹

Μετά το θάνατό του το 1806 πρώτος ο Κούμας έκανε ευρύτερα γνωστό το έργο και την προσωπικότητα του Ιωάννη Πέζαρου. Στο βιβλίο του *Σειρά Στοιχειώδους* (Βιέννη 1807) αναφέρεται στην προσφορά επιφανών λογίων (Ανθρακίτη, Μπαλάνου, Βούλγαρη, Θεοτόκη) στην αναγέννηση της ελληνικής παιδείας σημειώνοντας ότι τις προσπάθειες τους συνέχισαν άλλοι λόγιοι, "(...)πνεύματος ἀγγινοίᾳ καὶ πόνοις γενναίοις χρησάμενοι,"¹⁰ ενώ στη σημείωση του παρατηρεῖ: *Ἐνός ἐξέστω μοι ἐπιμνησθῆναι ἔνταῦθα, Ἰωάννου τοῦ οἰκονόμου καὶ διδασκάλου τῆς ἐν Θετταλίᾳ Τυρνάβου, ἀνδρός ταχύτητι νοός καὶ ἀκαμάτῳ διαπρέψαντος φιλοπονία, καὶ Σωκρατικόν μὲν ἐν τοῖς ἤθεσι Τρόπον ἐπιδειξαμένου, τόν δ' ἅπαντα αὐτοῦ βίον ἀγῶνα μέγιστον ὑπέρ τῶν λόγων ἐνστησαμένου· οὐ γάρ ἦν μᾶλλον διδάσκαλος, ἢ πατήρ τῶν ἑαυτοῦ ὁμιλητῶν. Τούτου τοίνυν μετὰ τὰ γραμματικά πολλῶν ἀκουσάντων τὴν Εὐγενίου Λογινὴν καὶ Μεταφυσικὴν, τὰ κατ' Εὐκλείδην Γεωμετρικὰ στοιχεῖα, τὴν κατὰ Νικηφόρον τόν Θεοτόκην Φυσικὴν, καὶ ἄλλα συχνά, αὐτός εἰμὴ πάντων ἐλάχιστος· ἀλλὰ φεῦ τῆς δυστυχίας! πέρυσι τῆς τούτῳ καυχωμένης Θετταλίας κῆρ μέλαινα ἀφήρπασε τόν κλεινόν Ἰωάννην, τῆς πρὶν δόξης αὐτὴν στερήσασα. Αἰωνία σου ἢ μνήμη Ἰωάννη ἀοίδιμε πάτερ κοινά, καὶ εὐεργέτα τοῦ ἔθνους σου!* ¹¹ Παρ' ὅτι φορτισμένος με συγκίνηση, ο λόγος του μαθητῆ επισημαίνει τα γνωρίσματα του δασκάλου: την οξυδέρκεια, τη φιλοπονία, το ανεπίληπτο ήθος και τη διδασκαλία της νεότερης επιστήμης και της φιλοσοφίας στο θεσσαλικό χώρο. Οι επόμενες αναφορές του Κούμα στο έργο και στην προσωπικότητα του δασκάλου του θα είναι λιγότερο φορτισμένες από συγκίνηση, αλλά παραμένουν εξίσου θερμές για την προσφορά του.¹² Στο έργο *Σύνοψις της Ιστορίας της Φιλοσοφίας* (Βιέννη 1818) αριθμεί τον Πέζαρο ανάμεσα σε ὅσους *Ἰδιὰ συγγραμμάτων φιλοσοφικῶν, ἢ διὰ διδασκαλίας ὠφέλησαν τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν μεταξὺ μας νεωτέραν φιλοσοφίαν.*"¹³

Την ίδια ανάμνηση κρατά για το έργο του δασκάλου και ο επίσης παλαιός του μαθητής, ο Διονύσιος Πύρρος, όπως αναφέραμε.¹⁴ Γράφοντας στα 1834 για την προσφορά του Ελληνικού κλήρου στη διαφύλαξη της πατρίδας γλώσσας μνημονεύει ανάμεσα στους επιφανείς κληρικούς και τον *Ἰωάννην Οἰκονόμου τῆς Τυρνόβου ἐκκλησίας(...)*"¹⁵

Στα 1820 δημοσιεύτηκαν από το λόγιο, ιερέα και δάσκαλο Χαρίσιο Μεγδάνη, μαθητῆ των διαδόχων δασκάλων του Πέζαρου στο Λιβάδι, σύντομα βιογραφικά ὅσων διετέλεσαν δάσκαλοι στο σχολεῖο της Κοζάνης.¹⁶ Στη βιογραφία του ιερομόναχου Κύριλλου του εξ Αγράφων, που δίδαξε στην Κοζάνη, το περισσότερο μέρος του κειμένου αναφέρεται στον Ιωάννη Πέζαρο, ο οποίος υπήρξε την ίδια περίοδο μαθητῆς και δάσκαλος του σχολεῖου της πόλης. Μάλιστα θεωρεῖ ὅτι ο Πέζαρος πρέπει να συμπεριλαμβάνεται στους δασκάλους της Κοζάνης, και για τον επιπλέον λόγο, ὅτι πολλοί Κοζανίτες, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα,

υπήρξαν μαθητές του.¹⁷ Γράφει ο Μεγδάνης: *Ἔτι καὶ ἄλλους πολλοὺς ἔτι μετόχους παιδείας ἀμέσως ἐξ αὐτοῦ Τε καὶ τῶν αὐτοῦ Μαθητῶν · καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ τὸν καταριθμῆ [ἠ Κοζανη] μεταξύ τῶν χρηματισάντων εἰς αὐτὴν Διδασκάλων, καὶ ὡς ἀμέσως ποτέ διδάξαντα ὑποτελῶς, καὶ ὡς ἐμμέσως διδάσκοντα ἔτι.”*¹⁸

Η απήχηση του δημιούργησε το έργο του Πέζαρου διαπιστώνεται στα κείμενα των μεταγενεστέρων λογίων της εποχής. Το όνομα του, η διδασκαλία και το εκπαιδευτικό έργο του στον Τύρναβο συνδέθηκε με την τελευταία εικοσαετία του 18^{ου} αιώνα. Εξαιτίας του Πέζαρου κατά το χρονικό αυτό διάστημα η ιδιαίτερη πατρίδα του, ο Τύρναβος, και γενικότερα η Θεσσαλία γνώρισε περίοδο πνευματικής ευημερίας και απέκτησε φήμη για το επίπεδο του σχολείου του Τυρνάβου. Τη σύνδεση του ονόματος του Πέζαρου με τη φήμη του Τυρνάβου επικαλείται άλλωστε και ο γιος του Δημήτριος Πέζαρος στα 1811.¹⁹ Γράφει διακριτικά στους συμπατριώτες του Τυρναβίτες ότι δεν φροντίζουν για την εύρυθμη λειτουργία του σχολείου, γεγονός που αμαυρώνει το όνομα της πόλης, η οποία απέκτησε φήμη χάριν στη σχολαρχία του πατέρα του. Το δικαίωμα να δίνει συμβουλές ο νεαρός Δημήτριος Πέζαρος (γεννήθηκε το 1791) αντλούσε βέβαια από το αξίωμα και το έργο που είχε προσφέρει ο καθολικά αποδεκτός και φημισμένος πατέρας του. Αυτή η διαχείριση του πατρικού ονόματος δείχνει ότι το κύρος του Πέζαρου εξακολουθούσε να μένει ακέραιο, μολονότι είχαν περάσει πέντε χρόνια από το θάνατό του. Ανάμεσα στα άλλα αναφέρει: *“(…) ὅτι ἐπειδὴ καὶ τοῦ πατρός του τούς λόγους ἤκουον, θέλουσι δώσει προσοχὴν καὶ εἰς τούς ταπεινοὺς ἰδικούς του.(…) Ἴδετε, πόσῃν τιμῇ σᾶς ἐπροξένησεν αὐτό τό σχολεῖον σας· ὥστε ἂν δέν ἦτον αὐτό, δέν ἤθελεν ἀκούεσθαι μήτε Τύρναβος ὄνομα, καὶ τώρα ἀκούεται καὶ ὡς προκομμένη πόλις.(…) Εἶναι μεγάλη τοῦ Τυρνάβου καταισχύνη εἰς τούς παρόντας καιρούς, αὐτός μόνος νὰ εἶναι ἀμαθής, καὶ οἱ ἄλλοι τόποι νὰ σπουδάζωσι νὰ συσταίνωσι σχολεῖα, διὰ νὰ προκόψωσιν, ἐνῶ αὐτός ἔδωκε τό παράδειγμα εἰς τούς ἄλλους, καὶ τόσους ἀνθρώπους ἐπρόκοψεν εἰς τοῦ μακαρίτου πατρός τόν καιρόν.”*²⁰ Στο έργο του *Ιστορική Τοπογραφία ενός μέρους της Θεσσαλίας* ο Λαρισαῖος Ιωάννης Οικονόμου²¹ αναφέρει και αυτός ότι στα χρόνια του Πέζαρου ήταν σε ακμή το σχολείο του Τυρνάβου, όπου σπούδασαν και αποφοίτησαν αρκετοί ντόπιοι και ξένοι. Γράφει σχετικά *“(…) και ανθούσεν εις τον καιρόν της σχολαρχίας του μακαρίτου κωφού Ιωάννου Ιερέως και Οικονόμου Τουρναβίτου, του ειδημονεστάτου της ελληνικής γλώσσης από τον οποίον σχολεῖον ευγήκαν πολλοί εντόπιοι, και ξένοι, στολισμένοι με πολλήν ἢ ολίγην προκοπήν γραμμάτων.”*²²

Στα 1814 ο Αμπελακιώτης ιερέας Αναστάσιος, δάσκαλος στη Τεργέστη, συνθέτει στο σύγγραμμά του *Απολογία Ιστορικοκριτική* (Τεργέστη 1814) έναν κατάλογο *“Ελλήνων εύδοκιμησάντων ἐν πάσῃ παιδείᾳ καὶ ἐπιστήμῃ (…)* φωτισάντων ἐν παντί λόγου (...) για να αντικρούσει τις απόψεις ορισμένων Ευρωπαίων

λογίων ότι οι Έλληνες στερούνται παιδείας.”²³ Σ’ αυτόν τον κατάλογο συναριθμεί και το όνομα του Ιωάννη Πέζαρου, τον οποίο ξεχώριζε για την άριστη επιστημονική και διδακτική του κατάρτιση, καθώς και για τους πολλούς μαθητές του, οι οποίοι συνέχιζαν το εκπαιδευτικό του έργο. Γράφει: “καθηγητής ἄριστος τῆς ἐν τῇ πατρίδει αὐτοῦ σχολῆς ἐπιστημονικώτερος καί μαθηματικώτατος. Ἐλαβε πολλούς μαθητάς, ἐξ ὧν οἱ πλείονες εἰσὶ διδάσκαλοι.”²⁴

Για το πόσο η φήμη του Πέζαρου διατηρήθηκε ζωντανή διαπιστώνεται και από ένα κείμενο του Ανθιμου Γαζή, που δημοσίευσε στο γνωστό περιοδικό *Ερμής ο Λόγιος* το 1814. Πρόκειται για τη βιβλιοκρισία του έργου του Κωνσταντίνου Οικονόμου *Τέχνης Ρητορική*. Στο δημοσίευμα, το μεγαλύτερο μέρος του βιογραφικού για τον Οικονόμου καλύπτει η αναφορά για το έργο του Πέζαρου. Παίρνοντας αφορμή ότι ο Οικονόμου υπήρξε μαθητής του (λανθασμένα, όπως αναφέραμε²⁵) γράφει για την πρωτοποριακή, για όλη τη Θεσσαλία, προσφορά του Πέζαρου στην ανάπτυξη της νεότερης φιλοσοφικής σκέψης και επιστήμης και για το πλήθος των μαθητών του, οι οποίοι συνεχίζουν με επιτυχία την ανανέωση της παιδείας. Γράφει: “ἡ Θεσσαλία χρεωστεῖ μεγάλας χάριτας, διότι αὐτός πρῶτος μετεφύτευσεν αὐτόθι τὴν καλὴν φυτεῖαν τὰς ἐπιστήμας καί τὴν φιλοσοφίαν, καί ἐνέσπειρεν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἐγκατοίκων τὸν ἔρωτα τῆς μαθήσεως, καί ἐκ τοῦ ὁποῦ τούς μαθητάς πολλοὶ διαλάμπουσι τὴν σήμερον ἐν παιδείᾳ καί ἀρετῇ · παρ’ ὧν ἡ πατρίς ἐλπίζει μέγα ὄφελος.”²⁶

Ανάλογη είναι και η εκτίμηση του Κούμα σχετικά με την επιρροή που είχαν αποκτήσει οι μαθητές του Πέζαρου. Επισημαίνει ότι συναγωνίζονταν τους απόφοιτους των γιαννιώτικων σχολών στο τέλος του 18^{ου} αιώνα γράφοντας χαρακτηριστικά: “Τοῦ σχολείου τῶν Ἰωαννίνων τό παλαιόν κλέος ἡμαυροῦτο ἀπό τούς μαθητάς τοῦ Πεζάρου.”²⁷

Την απήχηση του ονόματος του Πέζαρου ακόμη και σ’ αυτούς που τον γνώρισαν από τις διηγήσεις των μεταγενεστέρων μαρτυρεί το δημοσίευμα στην εφημερίδα *Φιλολογικός Τηλέγραφος* στα 1820.²⁸ Στο εκτενές άρθρο του Ναούμ Δημητριάδη, δασκάλου στη Ζέμονα (Σεμλίνο), για την ιστορία του σχολείου αναφέρει ότι ανάμεσα στους δασκάλους που δίδαξαν εκεί ήταν και ο δικός του δάσκαλος, ο λόγιος Γεώργιος Ζαχαριάδης, που υπήρξε μαθητής του Πέζαρου.²⁹ Ο συντάκτης του άρθρου γράφει για την προσφορά του στην παιδεία και αναφέρει ότι πολλοί δάσκαλοι των ελληνικών παροικιών σπούδασαν κοντά στον Πέζαρο. Ο Ναούμ θέλει να αισθάνεται μαθητής του, επειδή και ο δάσκαλός του μαθήτευσε κοντά στον Ιωάννη Πέζαρο. Επιπλέον, παραθέτει και δύο επιστολές του Τυρναβίτη δασκάλου, τις οποίες είχε στείλει στο νεαρό τότε Γ. Ζαχαριάδη.³⁰ Σε μία από αυτές γράφει χαρακτηριστικά: “Ἰωάννης Οἰκονόμος καὶ Διδάσκαλος τοῦ ἐν Θετταλίᾳ Τυρνάβου. Οὗτος ὁ ἀϊδίου μνήμης ἄξιος Ἀνὴρ, Ἰωάννης, λέγω, ὁ Δεύτερος Σωκράτης, εἰς τὸν ὁποῖον χρεωστῶ κ’ ἐγώ, φίλε! Τό εὖ εἶναι, ὡς μαθητῆς μαθητοῦ του ὑπάρχων, ἀπό τοῦ ὁποῦ τό Γυμνάσιον ἐξῆλθον οὐκ ὀλίγοι, οἵτινες ἐσχολάρχησαν, καί κατ’ εὐτυχίαν

σχολαρχοῦν οὐ μόνον εἰς τινὰ τῶν εἰς ταύτην, τὴν ὁποῖαν διατρίβομεν, θεοφρούρητον Ἐπικράτειαν Σχολείων, δίδοντες χρηστάς ἐλπίδας περὶ τῆς προόδου τοῦ γένους, τὸν διαταχθέντα αὐτῷ παρὰ θεοῦ τῆς ἐξόδου τοῦ βίου ὄρον φθάσας, ἐκοιμήθη ἐν τελείᾳ μνήμῃ τὸν θάνατον ὑπνον, μεταβάς τῷ 1806 πνευματικῶς εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν. Αἰωνία σου ἡ μνήμη, ἀοίδιμε Τωάννη πάτερ κοινέ καὶ εὐεργέτα τοῦ γένους σου!"³¹

Καθώς τα χρόνια περνούν και οι συγκαίρινοί ή οι αυτήκοοι μαθητές του έχουν μειωθεί, κάποια στοιχεία από τη ζωή και τη δράση του Πέζαρου αρχίζουν να παραποιούνται. Αντίθετα, μένει αναλλοίωτη η ανάμνηση του γόνιμου έργου και της πολύχρονης προσφοράς του. Ο Αμπελακιώτης έμπορος Ιωάννης Λεονάρδος γράφοντας στα 1836 (τριάντα χρόνια μετά από του Πέζαρου), ενώ αναφέρεται λανθασμένα στην καταγωγή του, διατηρεί ακόμη ζωντανή την εντύπωση που υπήρχε για το νεωτερισμό της διδασκαλίας, τον ενάρετο βίο και το πλήθος των μαθητών του Τυρναβίτη σχολάρχη.³² Περισσότερη εντύπωση προκαλεί ο λόγος του Αμπελακιώτη Λεονάρδου, όταν γράφει ότι το σχολείο του Τυρνάβου με δάσκαλο τον Πέζαρο συνετέλεσε στη δημιουργία σχολείων στην περιοχή, όπως στα Αμπελάκια, και στην αποδημία των μαθητών του, οι οποίοι μετά την επιστροφή τους βοήθησαν στην αναγέννηση του τόπου: "Τοῦτο το σχολεῖον ὁπωσοῦν ἐνήργησεν εἰς τὴν διόρθωσιν διαφόρων διδακτικῶν καταστημάτων, εἰς τὸν ὀργανισμόν μιᾶς νέας πεπαιδευμένης Ἑλληνικῆς Σχολῆς ἐν Ἀμπελακίοις, καὶ εὐκόλυνε μερικῶν μαθητῶν τοῦ Οἰκονόμου τὴν ὁδοιπορίαν διὰ Γερμανίαν· καθότι αὐτοὶ ἐπὶ τῆς ἐπιστροφῆς των εἰς τὴν Πατρίδα, ἂν καὶ οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἰατροί, μ' ὅλον τοῦτο ἐδυνήθησαν νὰ ἐξυπνήσουν τὴν κλίσιν τῆς Νεολαίας εἰς τὴν μάθησιν."³³

Η τελευταία αναφορά από τους ανθρώπους, που γνώρισαν τον Πέζαρο και το έργο του προέρχεται από το παλαίμαχο αγωνιστή Χριστόφορο Περραιβό (1778-1863), ο οποίος υπήρξε μαθητής του Ιωνά Σπαρμιώτη στο Λιβάδι.³⁴ Γράφοντας για τη δράση του Κοσμά του Αιτωλού αναφέρει ότι αυτός και άλλοι μαθητές του Βούλγαρη συνέπτυξαν ομάδα με σκοπό να βοηθήσουν τους υπόδουλους ομογενείς με την ίδρυση σχολείων και την εξάπλωση της παιδείας.³⁵ Ανάμεσα στους λόγιους που ήλθαν με το σκοπό αυτό στη Θεσσαλία και στην όμορη Μακεδονία, έξι στον αριθμό, ήταν και ο *Ιωάννης Πέτζαρης*, τον οποίο γνώρισε, όπως γράφει, προσωπικά.³⁶ Η μαρτυρία του Περραιβού, όσον αφορά τον Πέζαρο δεν έχει επιβεβαιωθεί. Μάλλον απηχεί το πνευματικό κλίμα του ρομαντισμού που επικρατούσε το 19^ο αι. στο νεότευκτο τότε ελληνικό κράτος για τις συνθήκες και τους όρους της εθνεγερσίας. Η παιδεία των χρόνων της οθωμανικής κυριαρχίας είχε πάρει αντιστασιακό χαρακτήρα και είχε αναγορευτεί σε αφετηρία για την καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης.³⁷ Πέρα από τις ερμηνείες εκείνο που χαρακτηρίζει τις μαρτυρίες του Περραιβού για τον Τυρναβίτη δάσκαλο είναι ότι δηλώνεται η διάρκεια και το μέγεθος της προσφοράς του Ιωάννη Πέζαρου, ο οποίος

σφράγισε το θεσσαλικό χώρο στο πέρασμα των χρόνων από το 18^ο στο 19^ο αιώνα.

Μεταγενέστεροι μελετητές που ασχολήθηκαν με την προεπαναστατική εποχή και τη παιδεία της αποτίμησαν την προσφορά του Ιωάννη Πέζαρου έχοντας υπόψη τους τη βιογραφία του Κούμα. Ο Μανουήλ Γεδεών γράφει ότι το σχολείο του Πέζαρου αντιπροσωπεύει τον τύπο των σχολείων που επικρατούσαν στα μέσα του 18^{ου} αι., *“έποχή μεταρρυθμίσεως τῆς παρ’ ἡμῖν κατωτέρας, οἷον εἶπεῖν, παιδεύσεως καί τῆς παιδεύσεως, ἣν παρεῖχον αἱ μικταί σχολαί, αἱ τῶν κοινῶν ἢ ἱερῶν γραμμάτων καί τῶν ἐλληνικῶν καί ἐγκυκλίων μαθημάτων.”*³⁸ Ο Πέζαρος όχι μόνο μεταρρύθμισε και καθιέρωσε το πρόγραμμα των *ελληνικῶν μαθημάτων*, αλλά εισήγαγε και διεύρυνε τον κύκλο των ανωτέρων μαθημάτων διδάσκοντας ο ίδιος και οι απόφοιτοί του τις νεότερες επιστημονικές απόψεις, που κυκλοφορούσαν στον ελλαδικό χώρο.

Με βάση τις μαρτυρίες του Κούμα για τις δυνατότητες της προσφοράς του Τυρναβίτη δασκάλου ο Παν. Κοντογιάννης γράφει: *“Με ὅσα εἶπαμεν δεν θέλομεν και να δείξωμεν ὅτι ὁ Πέζαρος δεν ἦτο και αὐτός υποχεῖριος εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του. Διότι και αὐτός δεν κατῶρθωσε να καινοτομήσῃ εἰς τὴν διδακτικὴν μέθοδον. Ἴσως ὅμως θα ἀπέβαινε μεταρρυθμιστῆς και καινοτόμος αν εσπούδαζε και αὐτός και εἰς τὴν Ευρώπην. Διότι εἶχε φιλελεύθερον και φωτεινόν πνεῦμα και ἰκανότητα προς ευρετέρας μαθήσεις. Αλλ’ εἶχε και εργατικότητα ἀνένδοτον, ἀληθῆ θρησκευτικόν ζῆλον, λιτότητα βίου και ἀφιλοκέρδειαν, ἀφοσίωσιν προς τὴν πατρίδα του ἀξιόμιμητον, ενθουσιασμόν προς τὴν ἀρχαιότητα”*³⁹

Ο Ευάγ. Σκουβαράς, μελετητής της Θεσσαλικής ιστορίας, έχοντας υπόψη τις πηγές του Αρχείου Τυρνάβου σημειώνει για την προσωπικότητα του Πέζαρου ανάμεσα στα άλλα: *“Ὁ Ιωάννης Πέζαρος θεωρεῖται ως εἰς τῶν πλέον ευπαιδευτῶν κληρικῶν τῶν προεπαναστατικῶν χρόνων, συγκροτημένος λόγιος και κράτιστος διδάσκαλος. (...)συνήνωνε προσφεύσστα τὴν ὀρθόδοξον πίστιν και τὴν ἀνθρωπιστικὴν σκέψιν. (...)δύναται ἐπαξίως να συγκαταλεχθῆ μεταξύ τῶν πρωτεργατῶν τῆς ἐλληνοχριστιανικῆς παιδείας εἰς τὴν τουρκοκρατουμένην Ελλάδα.”*⁴⁰

Εὔστοχα ὁ γνωστός ἱστορικός του Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ Κ.Θ.Δημαράς ἐπισημαίνει ὅτι *“δίπλα στις μεγάλες προσωπικότητες τῶν γραμμάτων στέκουν ὁι μεγάλες προσωπικότητες τῶν δασκάλων: Ευγένιος Αἰτωλός, Ιωάννης Πέζαρος, Λάμπρος Φωτιάδης, Γρηγόριος Κωνσταντάς, Κωνσταντῖνος Αἰσώπιος.”*⁴¹

Συνοψίζοντας τις παραπάνω μαρτυρίες και αναφορές διαπιστώνεται ἡ ἐκτίμησῃ τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς του και τῶν μεταγενέστερων μελετητῶν για τὴν προσωπικότητα και τὸ ἔργο του Πέζαρου.

Συνοπτικά ἡ προσφορά του Ιωάννη Πέζαρου προσδιορίζεται ἀπὸ τα ἐξῆς σημεία:

- Συνέβαλε να καθιερωθῆ στο εκπαιδευτικὸ σύστημα τῆς ἐποχῆς τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων, τὸ ὁποῖο ἐπεκράτησε να διδάσκεται στα σχολεία.

- Παγίωσε αποτελεσματικά τη διάδοση της νεότερης επιστήμης και την ανανέωση της παιδείας στο θεσσαλικό χώρο.
- Η πολύχρονη θητεία του υπήρξε παραγωγική, καθώς αποφοίτησε μεγάλος αριθμός μαθητών του από τα σχολεία που δίδαξε.
- Το εκπαιδευτικό έργο του αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα για την ανάπτυξη του σχολικού δικτύου τόσο στο θεσσαλικό χώρο, όσο και έξω από αυτόν.
- Η παρουσία και το έργο του συνδέθηκε αξιολογικά με μια περίοδο πνευματικής ευημερίας για την ιδιαίτερη πατρίδα του, τον Τύρναβο.
- Η διάρκεια και το μέγεθος της προσφοράς του θεωρήθηκε αφετηρία για την καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης για τον ευρύτερο χώρο της Θεσσαλίας.
- **Ο Ιωάννης Πέζαρος αναδείχτηκε λόγιος του Ελληνικού Διαφωτισμού και Δάσκαλος του Γένους.**

Σημειώσεις

1. Βλ. εδώ Ο Πέζαρος στον Τύρναβο.
2. Επ. 110 / 12-1-1803
3. Επ.62 / 26-8-1786
4. Επ.111. για τις σχέσεις της οικογένειας Οικονόμου με τον Πέζαρο βλ. εδώ σ.9-10.
5. Επ.71 / 28-1-1803 και επ.74 / 23-11-1797
6. Οικονόμου 1964 σ.34. Ο Ασνάκης Φωτήλας υπήρξε δάσκαλος στα Αμπελάκια και αργότερα στην πατρίδα του, τα Καλάβρυτα. Ευαγγελίδης 1936,Α'σ.219
7. Το βιβλίο γράφτηκε περίπου στο διάστημα 1790-1804, αλλά εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1872. Ζαβίρας 1972 ⁽²⁾(εισαγωγή Τ.Γριτσόπουλος). Επίσης Ψημμένος 1994.
8. Ζαβίρας 1792 σ.369
9. Οκινόμου 1964 σ.27
10. Κούμας 1807, πρόλογος σ.ιε'-ιστ'.
11. Ο.π
12. Οι άλλες αναφορές είναι η μία στο έργο *Σύνταγμα Φιλοσοφίας* (Βιέννη 1818), όταν αναφέρει τον Πέζαρο και με αφορμή τη *Λογική* του Βούλγαρη, την οποία δίδασκε και η άλλη στο έργο του *Ιστορία* τ.ΙΒ (Βιέννη 1832), όταν παραθέτει τη βιογραφίες των Ελλήνων λογίων, *Ιωάννης Δημητριάδης Πέζαρος* σ.567-572. Γι την Τρίτη αναφορά βλ. αμέσως παρακάτω.
13. Γράφει συγκεκριμένα: "*Ιωάννης Οικονόμος, ό έπομομαζόμενος Πέσσαρης • έγεννήθη είς Τύρναβον τής Θετταλίας•• μαθητής τής τών Ιωαννίνων σχολής, καί όπαδός τής νεωτέρας Φιλοσοφίας • έδίδαξε μέ ζήλον μέγαν τά Εύγενειακά μαθήματα τριάκοντα έτι κατά συνέχειαν, καί άλλοϋ ένιαυτούς τινας, καί τό πλεϊστον τοϋ χρόνου είς τήν πατρίδα του, όπου απέθανε τό 1806, τιμώμενος υπό πάσης τής Θετταλίας, ως πατήρ αύτης καί εύεργέτης.*" Κούμας 1818 Β, Επίμετρο, σ.293. Οι λόγιοι που συνέβαλαν στην διάδοση της νεότερης φιλοσοφικής σκέψης αναφέρονται από τον Κούμα με την εξής σειρά: "*Ε.Βούλγαρης, Ν.Θεοτόκης, Ν.Ζερζούλης (και Τρύφων), Ι.Μοισιόδαξ, Σκούφος και Δαμωδός, Ι.Πέζαρος, Α.Πάριος, Σ Μακραιός Α.Φωτιάδης, Δ.Φιλιππίδης, Γρ.Κωνσταντάς*".

14. βλ. εδώ Οι μαθητές του
15. Πύρρος 1834 σ.200. Επίσης αναφέρονται: *Στέφανος ὁ Γεωμέτρης [Δούγκας] και οἱ σοφοὶ Θεσσαλοὶ διδάσκαλοι Ἀμβρόσιος ὁ Τρίκκης και Παῖσιος ὁ Σταγῶν ὀ.π. σ.199-202*
16. Μεγδάνης 1819" *Περὶ ἀρχῆς τῆς ἐν Κοζάνη Ἑλληνικῆς Σχολῆς (...)*"
17. Βλ. εδώ Οι μαθητές του
18. Μεγδάνης 1820 σ.59 Στο διάστημα 1808-1833 δάσκαλος ήταν ο μαθητής του Πέζαρου Στέφανος Σταμκίδης.
19. Τζάρτζανος 1932. *Ο Δημήτριος Οἰκονόμου Πέζαρος*, όπως υπογράφει, έστειλε την επιστολή του από τη Σμύρνη, όπου φοιτούσε στο *Φιλολογικό Γυμνάσιο* με σχολάρχη το θείο του Κ.Κούμα και δασκάλους τους οικογενειακούς φίλους τους, τους αδελφούς Κωνσταντίνο και Στέφανο Οικονόμου.
20. Ὁ.π. σ. 148,149 και 150
21. Το έργο γράφτηκε το 1817, αλλά εκδόθηκε το 1989, Οικονόμου 1989, εισαγωγή από Μ.Μ. Παπαϊωάννου. Ο Λαρισσαίος Ιωάννης Οικονόμου ο Λογιωτάτου ήταν ο πρώτος κάτοχος του ομώνυμου κώδικα. Οικονόμου 1964.
22. Ὁ.π. σ.176. Η μεταγραφή είναι του επιμελητή.
23. Αναστασίου 1814 σ.191. Πληροφορίες για το βιβλίο Ηλιού 1997 σ.387
24. Ὁ.π. σ.217
25. Βλ.εδώ Ο Πέζαρος στην Τσαριτσάνη.
26. Ερμής ο Λόγιος, φ.41/15 Οκτ.1818 σ.181-184
27. Κούμας 1832 σ.572
28. ΦΤ τ.6 \ 15-4-1820 σ.48-56
29. Ὁ.π. σ.52
30. Πρόκειται για τις επ. 104 και 134
31. ΦΤ σ.52-53
32. Λεονάρδος 1834 Πρόκειται για το έργο *Νεωτάτη της Θεσσαλίας Χωρογραφία* (Πέστη 1836) Μεταξύ των άλλων αναφέρει:"*Ο Οἰκονόμος ἐκτός τῆς παλαιᾶς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐδίδασκε καί τὰ Στοιχεῖα τῆς Λογικῆς καί Μαθηματικῆς κατὰ τό σύστημα τοῦ Εὐγενίου.*"
33. Ὁ.π. σ.53
34. Περραιβός 1860 σ.6. Ο Χριστόφορος Περραιβός, υπήρξε σύντροφος του Ρήγα Βελεστινλή, υψηλόβαθμό μέλος της Φιλικής Εταιρείας και ακαταπόνητος αγωνιστής της Επανάστασης του 1821, ενδεικτικά βλ Γιαννούλης 1979.
35. Γράφει σχετικά: "*Κατὰ τὴν αὐτὴν δ'ἐποχὴν ὁμάς μαθητῶν τοῦ Εὐγενίου, συμπεριλαμβανομένου καί τοῦ Κοσμᾶ, βλέπουσα τὴν πολλὴν ἀμάθειαν τοῦ Ἔθνους των καί τόν ἐξ αὐτῆς ἐπαπειλούμενον κίνδυνον εἰς Τε τὴν ὀρθοδοξίαν καί τόν ἐθνισμόν, συνεφώνησεν ὁμοθυμαδόν καί ἐν ὀνόματι τῆς ἁγίας Τριάδος νά βοηθήσῃ τό ἔθνος διὰ τῆς μαθήσεως τῶν γραμμάτων, ὅθεν ἐδραμεν ἕκαστος νά εὕρρη θέσιν κατάλληλον καί ἰσχυράν πρὸς βοήθειαν τῆς Πατρίδος, ἀρχιερατικὴν δηλαδὴ καί διδασκαλικήν.*" Ὁ.π. σ.49-50. Τις εκτιμήσεις του Περραιβού για σύσταση ομάδας από μαθητές του Βούλγαρη επαναλαμβάνουν και νεότεροι μελετητές. Ο ιστορικός Α. Βακλόπουλος (1973 σ.337-338) αναφέρει σχετικά ότι *οι ισχυρισμοί είναι υπερβολικοί, όμως η πληροφορία δεν είναι αβάσιμη, καθώς από το 16^ο αι. συζητιούνται τέτοιες ιδέες.*"
36. Την ομάδα αποτελούσαν: οι Θεσσαλοί δάσκαλοι *Ιωάννης Πέτζαρης, Γεώργιος Τρικκέύς* (δίδαξε στα Αμπελάκια) και ο *ἐπίσκοπος Πλαταμώνος Διονύσιος, ' (...)* *οὗς καί προσωπικῶς ἐγνώρισα'*", καθώς γράφει, και οι επίσκοποι Καμπανίας (περιοχή Ημαθίας) Θεόφιλος και Καστοριάς (άγνωστος), και βέβαια ο Κοσμάς ο Αιτωλός. Ὁ.π. σ.50
37. Αγγέλου 1997 σ.22
38. Γεδεών 1976 σ.13
39. Κοντογιάννης χ.χ.
40. Σκουβαράς ΗΘΕ τ.10 σ.246-247

41. Δημαράς 1992 σ.87-88

7. Συνολική θεώρηση του έργου του Ιωάννη Πέζαρου

A. Η ιστορική παρουσία του Ιωάννη Πέζαρου καταγράφεται στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα (1749-1806).

1. Η εποχή του σηματοδοτείται από μια σειρά γεγονότων της ευρωπαϊκής πολιτικής που σχετίζονται με την οθωμανική αυτοκρατορία. Μεταξύ αυτών των γεγονότων καταγράφουμε δύο: α) Οι προσπάθειες της Ρωσίας για διείσδυση στο Αιγαίο και οι συγκρούσεις της με την οθωμανική αυτοκρατορία και β) Η Γαλλική Επανάσταση και η συνέχειά της με τους πολέμους του Ναπολέοντα. Στο εσωτερικό της οθωμανικής αυτοκρατορίας παρατηρείται εξασθένηση της κεντρικής εξουσίας και κρίση στις οικονομικές και κοινωνικές δομές του κράτους. Αυτές οι πολιτικές εξελίξεις είχαν αντίκτυπο στο θεσσαλικό χώρο, στον οποίο εκδηλώνονται γεγονότα, όπως τα Ορλωφικά, οι επιδρομές των Αλβανών, η δράση των κλεφταρματολών και η κυριαρχία του Αλή πασά. Παράλληλα αναπτύσσονται βιοτεχνικές και εμπορικές δραστηριότητες των κατοίκων των ελληνικών πόλεων της Ανατολικής Θεσσαλίας, οι οποίες υποχωρούν αμέσως μετά του τέλος του 18^{ου} αιώνα.

2. Στο επίπεδο των πνευματικών διεργασιών η περίοδος χαρακτηρίζεται από την κίνηση των ιδεών της νεότερης φιλοσοφικής σκέψης και επιστήμης, οι οποίες στοιχειοθετούν και αναπτύσσονται με το κίνημα του Ελληνικού Διαφωτισμού. Πριν από το τέλος του 18^{ου} αι. το κίνημα αποκτά ένταση, διευρύνεται και συμβάλει στην ανάπτυξη του σχολικού δικτύου στο Θεσσαλικό χώρο. Οι Θεσσαλοί λόγιοι καταλαμβάνουν αρκετές από τις πρώτες θέσεις του Ελληνικού Διαφωτισμού. Την εποχή διακρίνει η μεταβατικότητα και η διαπάλη του παλαιού με το νέο. Η ανανεωμένη φιλοσοφική σκέψη και η νεότερη επιστήμη επιδιώκουν να διεισδύσουν στο χώρο της εκπαίδευσης αμφισβητώντας την κατεστημένη παιδευτική αυτάρκεια, η οποία αποτελούσε σε γενικές γραμμές την επίσημη έκφραση της Εκκλησίας.

3. Ο Ιωάννης Πέζαρος γεννήθηκε και έζησε τα περισσότερα χρόνια της ζωής του στον Τύρναβο, του οποίου ο φυσικός χώρος αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της πεδινής Θεσσαλίας. Λόγω προνομίων η οθωμανική παρουσία της οθωμανικής εξουσίας ήταν γενικά περιορισμένη στην πόλη, ενώ κυριαρχούσε ο χριστιανικός πληθυσμός. Από τον πρώτο αιώνα της οθωμανικής κυριαρχίας η ιδιαίτερη πατρίδα του Πέζαρου είχε γνωρίσει οικονομική ευρωστία εξ αιτίας μιας σειράς παραγόντων. Οι βιοτεχνικές, σε οικογενειακή βάση, δραστηριότητες των Τυρναβιτών είχαν επικεντρωθεί στη βαφή νημάτων, στην ύφανση και στο εμπόριο, και έφεραν την ευημερία και την πνευματική ανάπτυξη στον τόπο τους.

4. Η δραστηριότητα του δασκάλου Πέζαρου υπήρξε καθοριστική στην παρατεταμένη πνευματική διεργασία των τελευταίων δεκαετιών του 18^{ου} αιώνα. Καθώς ο Πέζαρος εμφορείται από τη ζέση της ανανέωσης της παιδείας, έκλινε το ζυγό της προτίμησής του προς το μέρος του διαφωτιστικού κινήματος. Με την πολύχρονη διδασκαλία του παγίωσε τη νεότερη φιλοσοφία και έθεσε τις προϋποθέσεις για την παραπέρα ανάπτυξη του Ελληνικού Διαφωτισμού, του οποίου επιφανείς εκπρόσωποι του υπήρξαν μαθητές του.

B. Οι δραστηριότητες του Ιωάννη Πέζαρου αναπτύσσονται στο γεωγραφικό χώρο της Θεσσαλίας και όμορων περιοχών. Οι τόποι που

σπούδασε και δίδαξε αποτελούσαν σημαντικά κέντρα των περιοχών τους με οικονομική και πολιτισμική ανάπτυξη.

1. Ο Ιωάννης Πέζαρος πήρε τη μόρφωση και την παιδεία της εποχής του. Με δεδομένο ότι ο μοναδικός –συνήθως-- δάσκαλος όριζε το πρόγραμμα των μαθημάτων και έδινε το κύρος στο σχολείο, ο Πέζαρος ευτύχησε να έχει επιφανείς δασκάλους στη διάρκεια της μαθητείας του. Στον Τύρναβο έμαθε τα πρώτα γράμματα από τον Ιωάννη τον Αγραφιώτη, στα Γιάννενα απέκτησε την ανώτερη παιδεία του καιρού του στη σχολή του Μπαλάνου και στην Κοζάνη μαθήτευσε στην τέχνη του δασκάλου κοντά σε έναν υποδειγματικό δάσκαλο, τον ιερομόναχο Κύριλλο τον εξ Αγράφων. Αναζητώντας από διαίσθηση και με οξυδέρκεια τα μηνύματα του καιρού του ήλθε σε επαφή με τις νέες ιδέες, τις οποίες είχαν διαδώσει ευρύτερα οι πρωτοπόροι λόγιοι του Ελληνικού Διαφωτισμού, ο Ευγένιος Βούλγαρης, ο Νικηφόρος Θεοτόκης, ο Νικόλαος Ζερζούλης. Οι δάσκαλοί του, ο Κοσμάς Μπαλάνος και ο ιερομόναχος Κύριλλος, είχαν βέβαια υποχωρήσει, αλλά μέχρι του σημείου να διδάσκουν επιλεκτικά τις νεότερες επιστημονικές αντιλήψεις. Ο νεαρός Πέζαρος με κατανόηση τους προσπέρασε και προχώρησε. Ασπάστηκε τις νέες ιδέες, όταν ακόμη ήταν μαθητής τους. Στο Άγιο Όρος μελέτησε και συγκέντρωσε χειρόγραφα του Βούλγαρη. Η χειραφέτηση του Πέζαρου από τα σχήματα της *παλαιάς* φιλοσοφίας ήταν συνειδητή. Η κατάφαση του στο περιεχόμενο και στους σκοπούς της νεότερης επιστήμης και φιλοσοφίας θα επιβεβαιωθεί από την μετέπειτα εκπαιδευτική του πορεία.

2. Η θέση του *υποδιδασκάλου* στα σχολεία της Κοζάνης και του Αγίου Όρους έδωσε στο νεαρό Πέζαρο τις ευκαιρίες να ασκηθεί στη διδασκαλία, να δοκιμάσει τις δυνάμεις του και να εμπλουτίσει τις εμπειρίες του. Η δική, αυτόνομη, θητεία αναπτύχθηκε στα σχολεία της Τσαριτσάνης (1772-77), του Λιβαδίου (1768-69 και 1778-82) και κορυφώθηκε στο σχολείο του Τυρνάβου, στο οποίο δίδαξε για περισσότερα από είκοσι πέντε χρόνια από το 1782 μέχρι το θάνατό του το 1806. Η φροντίδα για τον πατέρα του, ο γάμος, η χειροτονία του ως ιερέα και η ανάληψη του αξιώματος του οικονόμου και του

μητροπολιτικού επιτρόπου συνέβαλαν να εγκατασταθεί μόνιμα στην ιδιαίτερη πατρίδα του.

Γ. Ο Ιωάννης Πέζαρος αναδείχτηκε δάσκαλος του Γένους. Η προσφορά του με το πολύχρονο έργο και τους πολυπληθείς μαθητές του ξεπέρασε τα όρια του Θεσσαλικού χώρου.

1. Το σχολείο του Τυρνάβου ήταν από τα παλιότερα του ελλαδικού χώρου και λειτούργησε χωρίς διακοπή από τα τέλη τα τέλη του 17^{ου} αιώνα. Η οργάνωση και το επίπεδο της διδασκαλίας και ο υποδειγματικός βίος του Ιωάννη Πέζαρου προσέλκυε πολλούς μαθητές από την ευρύτερη περιοχή και ανύψωσε τη φήμη του σχολείου.

2. Φρόντισε ο ίδιος την κοινωνική ζωή των μαθητών. Οργάνωσε κοινόβιο για τους ξενομερίτες μαθητές στα σχολεία που δίδαξε. Ενίσχυε τα ηθικά βιώματα με τον καθημερινό εκκλησιασμό των μαθητών σύμφωνα με τον εκκλησιαστικό χαρακτήρα των σχολείων της εποχής.

3. Ο Πέζαρος κατέτασσε τους μαθητές συνήθως σε έξι κλάσεις, σύμφωνα με το επίπεδο της κατάρτισης τους. Κύριο γνώρισμα της κλάσης ήταν ένα μάθημα, που αντιστοιχούσε σε ορισμένες γλωσσικές δραστηριότητες: τεχνολογία, γραμματική και σύνταξη, θεματογραφία, επιστολογραφία και ρητορική, ποίηση και μετρική. Η έκτη κλάση περιλάμβανε τη διδασκαλία των θετικών επιστημών σε συνδυασμό με τη φιλοσοφία.

4. Η ύλη των μαθημάτων της γλώσσας προχωρούσε με μια προϊούσα δυσκολία και περιλάμβανε κείμενα από τα συγγράμματα: *Γνώμαι* του Χρυσολωρά, Μύθους του Αισώπου, έργα του Λουκιανού, τις *Ιστορίες* του Ηρωδιανού, *Επιστολές* του Συνέσιου, *Λόγους* των Πατέρων της Εκκλησίας, δημηγορίες του Δημοσθένη, ραψωδίες από την *Ιλιάδα* και έργα από τους *σκηνικούς ποιητές*.

5. Τα μαθήματα της φιλοσοφίας εναλλάσσονταν με ισάριθμα μαθήματα των Μαθηματικών και της Φυσικής. Στο μάθημα της φιλοσοφίας δίδαξε με βάση την *Εισαγωγή της Λογικής* του Σουγδουρή και τα έργα του Βούλγαρη *Λογική* και τη *Μεταφυσική του Γενουηνσίου*. Τα Μαθηματικά δίδαξε με βάση τα παραδοσιακά *Στοιχεία Γεωμετρίας του Ευκλείδη*, την ανέκδοτη *Αριθμητική* του Μπαλάνου και το έργο του

Βούλγαρη *Μαθηματικά κατά Γέσνερον*. Τη νεότερη Φυσική παρέδιδε από το ομώνυμο βιβλίο του Θεοτόκη επισημαίνοντας τις δυσκολίες της κατανόησής της. Τον κύκλο των μαθημάτων ολοκλήρωνε με τη διδασκαλία των δογμάτων της Ορθοδόξου Εκκλησίας από το *Θεολογικόν* του Βούλγαρη.

Δ. Ο Ιωάννης Πέζαρος υπήρξε δάσκαλος και λόγιος του Ελληνικού Διαφωτισμού. Μολονότι οι πολλές ασχολίες του δεν του έδωσαν το χρόνο να ασχοληθεί με τη συγγραφή έργων, με τη διδασκαλία και με τους πολλούς μαθητές του διέδωσε ευρύτερα στο θεσσαλικό χώρο τις νεότερες επιστημονικές αντιλήψεις, όπως τις είχαν διαδώσει οι πρώτοι εκπρόσωποι του διαφωτιστικού κινήματος.

1. Ανανέωσε τη διδασκαλία των μαθημάτων της φιλοσοφίας και των επιστημών και διδάσκοντας στοιχεία από τα έργα του Βούλγαρη και του Θεοτόκη και εισήγαγε το πνεύμα του Διαφωτισμού στο Θεσσαλικό χώρο. Ακολούθησε τις αντιλήψεις του Βούλγαρη, οι οποίες για τον ελλαδικό χώρο της εποχής του ήταν οι περισσότερο σύγχρονες. Σε πολλούς συγχρόνους δημιούργησε τη βεβαιότητα ότι υπήρξε αυτόκοος μαθητής του Βούλγαρη. Ο Ιωάννης Πέζαρος, μολονότι ακροατής της σχολής Μπαλάνου, ουσιαστικά αναδείχτηκε σε μαθητή του Βούλγαρη, όπως έδειξε η εκπαιδευτική πορεία του.

2. Υπήρξε υπόδειγμα ακέραίου παιδαγωγού υπηρετώντας πιστά το σωματικό πρότυπο της ενότητας λόγων και έργων. Επεδίωκε να διδάσκει με μεθοδικότητα και σεβασμό στις γνωστικές δυνάμεις του μαθητή. Προέτρεπε τους μαθητές του να επιζητούν και να βελτιώνουν τη μόρφωσή τους. Η φήμη της προσωπικότητας του έγινε γνωστή ακόμη και σε όσους δεν τον γνώρισαν από κοντά.

3. Ο Τυρναβίτης δάσκαλος διακρίθηκε για ακάματη και πολυσχιδή δραστηριότητα. Εκτός από την εργασία του στο σχολείο και τα ιερατικά του καθήκοντα έβρισκε το χρόνο να ασχολείται με τα καθημερινά προβλήματα των συμπατριωτών του. Με αυτόν τον τρόπο ερχόταν σε επαφή με τα προβλήματα διαμορφώνοντας μια νέα κοινωνική συμπεριφορά λογίου.

4. Ένα άλλο στοιχείο των αντιλήψεων του Πέζαρου ήταν η σύμπλευσή του με τις προωθημένες θέσεις του Ελληνικού Διαφωτισμού στο ζήτημα της κίνησης της γης, το οποίο αποτελούσε “σημείο αναφοράς” για τους λογίους της εποχής. Με την κατάφασή του στην ηλιοκεντρική θεωρία ο Πέζαρος δηλώνει κατηγορηματικά την αποδοκιμασία του στην επίσημη θέση της Εκκλησίας.

5. Στα ζητήματα που απασχόλησαν την εποχή του, σύμφωνα με τις αποσπασματικές αναφορές που διαθέτουμε, συμπεραίνουμε ότι ο Ιωάννης Πέζαρος φαίνεται να διακατεχόταν από εχθρική διάθεση απέναντι στη γαλλική πολιτική. Στο ζήτημα της απαλλαγής από την οθωμανική εξουσία διαφαίνεται ότι είχε συνειδητοποιήσει, πιθανόν από τους πρώτους διανοούμενους της εποχής του, πως τη λύση στην απελευθέρωση των υποδούλων Ελλήνων θα την έδινε η εξέγερση.

Ε. Η προσφορά του Ιωάννη Πέζαρου

Η περίπτωση του Ιωάννη Πέζαρου αποτελεί αντιπροσωπευτική επιτομή της δράσης των λογίων του Ελληνικού Διαφωτισμού στα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Ο Πέζαρος γνώρισε τη σχολαστική φιλοσοφία του Κορυδαλέα, την οποία διδάχτηκε στα χρόνια των σπουδών του. Με τη διαίσθηση και την ευρυμάθειά του γνώρισε τις νεότερες φιλοσοφικές αντιλήψεις των πρωτοπόρων του Νεοελληνικού Διαφωτισμού και κυρίως του Βούλγαρη. Αυτή η πνευματική του διαδρομή καταγράφει τον τρόπο χειραφέτησης της πνευματικής ζωής του υπόδουλου Ελληνισμού. Ο Πέζαρος βρέθηκε στο μεταίχμιο των διαδοχικών κυκλικών κυμάτων, τα οποία με κέντρο το Διαφωτισμό άπλωναν την ευρυχωρία και την επιρροή τους. Ακολούθησε χωρίς κλυδωνισμούς όλα αυτά τα κύματα και μετέφερε αποτελεσματικά στη Θεσσαλία τον αναπροσδιορισμό της πνευματικής ζωής.

- Με τη πολύχρονη θητεία στην εκπαίδευση συνέβαλε να καθιερωθεί στο εκπαιδευτικό σύστημα της εποχής το πρόγραμμα των μαθημάτων, το οποίο επεκράτησε να διδάσκεται στα σχολεία.

- Παγίωσε αποτελεσματικά τη διάδοση των νεότερων επιστημονικών αντιλήψεων και ανύψωσε το επίπεδο της παιδείας στο θεσσαλικό χώρο.
- Το εκπαιδευτικό έργο του αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα για την ανάπτυξη του σχολικού δικτύου τόσο στο θεσσαλικό χώρο, όσο και έξω από αυτόν.
- Η πολύχρονη θητεία του υπήρξε παραγωγική, καθώς από τα σχολεία που δίδαξε αποφοίτησε μεγάλος αριθμός μαθητών, οι οποίοι διακρίθηκαν στην παιδεία και σε άλλους τους τομείς της δημόσιας ζωής.
- Η παρουσία και το έργο του συνδέθηκε με μια περίοδο πνευματικής ευημερίας για την ιδιαίτερη πατρίδα του συνεχίζοντας τη λαμπρή παράδοση του σχολείου του Τυρνάβου.

